

Forskning for ulike lesergrupper

En språklig analyse av Thor Heyerdahls
Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet

Torgeir Engen

Masteroppgave i retorikk og språklig kommunikasjon ved
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

VÅREN 2013

SAMMENDRAG

Denne masteroppgaven handler om vitenskapsformidling, og i hvilken grad en fagbok med vitenskapelige pretensjoner kan benytte seg av kompositoriske og stilistisk-retoriske grep vi vanligvis forbinder med skjønnlitteratur. Casen i oppgaven er Thor Heyerdahl, og det primære analyseobjektet er hans bok *Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet* som ble skrevet etter en arkeologisk ekspedisjon på Påskeøya og i den østlige delen av Stillehavet.

Analysen viser også hvilke litterære sjangre det forhandles om i *Aku-Aku*, og i hvor stor grad denne skiller seg fra en tradisjonell vitenskapelig rapport. For å kontrastere funnene inkluderer også analysen utdrag fra rapporten Heyerdahl og arkeolog Edwin N. Ferdon jr. redigerte i etterkant av ekspedisjonen (*Archaeology of Easter Island. Reports of the Norwegian Archaeological Expedition to Easter Island and East Pacific* (1961)).

Gjennom grundige analyser av språk, struktur, bilder og fortellerteknikk viser jeg hvordan *Aku-Aku* henvender seg til en bred målgruppe utenfor akademien.

FORORD

Etter lang tid er det nå endelig min tur til å fullføre en masteroppgave. Det har vært en hard vei, men arbeidet har vært meget givende og lærerikt for meg.

For et par år siden hadde jeg knapt noe forhold til Thor Heyerdahl. Jeg hadde en billigutgave av *Kon-Tiki ekspedisjonen* stående i bokhylla, men ante ikke hvor langt det var over Stillehavet. Likevel er det noe ved denne mannen som har fascinert meg siden jeg var barn, og endelig fikk jeg en anledning til virkelig å lese ham. Jeg kan bare si at det har vært et privilegium å få fordype seg i et utrolig spennende og omfattende forfatterskap, og jeg gleder meg til å fortsette.

Når jeg nå setter siste punktum for denne gang kan jeg se tilbake på en slitsom og fin tid som retorikkstudent på Blindern. Det er mange som har bidratt til å gjøre denne oppgaven til det den har blitt, og de fortjener alle en stor takk.

Først og fremst vil jeg takke min fremragende veileder Johan L. Tønnesson. Din kunnskap, entusiasme og ikke minst tålmodighet har vært til uunnværlig hjelp når jeg har stått fast. Våre møter har vært av den største glede, og du har gitt meg mye inspirasjon på veien.

En stor takk rettes også til Reidar Solsvik ved arkivet på Kon-Tiki museet for nyttige innspill og hjelp.

Jeg vil også takke mine foreldre og Anja for støtte og engasjement underveis med arbeidet. En stor takk også til øvrig familie og venner. Takk til alle mine medstudenter på instituttet for inspirerende diskusjoner og lange lunsjer.

Til slutt vil jeg takke Kathrine for all støtte og oppmuntring underveis i arbeidet. Uten deg hadde denne oppgaven hverken blitt påbegynt eller fullført.

Oslo, mai 2013

Torgeir Engen

INNHALDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING	3
1.1 BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING	3
2. TEORI	5
2.1 VITENSKAPSRETORIKK.....	5
2.1.1 Naturvitenskap vs humaniora	6
2.1.2 Sjangerkrav	9
2.1.3 Vitenskapelig overbevisning	12
2.1.4 Forfatter nærvær og referansebruk	13
2.1.5 Om den populære fremstillingen.....	15
2.2 REISESKILDRINGER.....	17
2.2.1 Problemet 'reiseskildringer'	17
2.2.2 Fem funksjoner	21
2.2.3 Europeisk dominans	22
2.2.4 Maskulint prosjekt.....	24
3. THOR HEYERDAHL – VITENSKAPEN OG FORMIDLINGEN	25
3.1 OM KAPITLET	25
3.2 HEYERDAHLS VITENSKAPELIGE PRAKSIS	27
3.3 HEYERDAHLS HOLDNINGER TIL VITENSKAPEN	34
3.4 DRØFTING.....	38
4 ANALYSER	43
4.1 INTRODUKSJON.....	43
4.2 EN OVERORDNET SAMMENLIKNING AV DE TO PUBLIKASJONENE	44
4.2.1 Språk	44
4.2.2 Omfang	46
4.2.3 Struktur.....	46
4.3 BILDER	51
4.3.1 Forsidene	51
4.3.2 Fotografier og billedtekst.....	55
4.3.3 Kart	60
4.4 PRESENTASJON OG FREMSTILLING AV EKSPEDISJONENS ARKEOLOGER I VERBALTEKST	63
4.5 ANALYSER ETTER PARTITURMODELLEN.....	67
4.5.1 Metode	67
4.5.2 Om utdragene.....	68
4.5.3 Analyse I.....	69
4.5.4 Analyse II.....	80
4.5.5 Analyse III.....	97
5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....	103
6. LITTERATUR	107
7. VEDLEGG	111

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Thor Heyerdahl er en av de mest kjente norske forfattere og forskere i det 20. århundre. Hans bøker er oversatt til en rekke språk og solgt i millioner på verdensbasis. Likevel har det vært veldig lite forskning på hans forfatterskap og vitenskapelig formidling. Det har naturlig nok blitt skrevet flere biografier, men ingen av disse går i dybden i verken retorikk eller fortellerteknikk.

I så måte er det passende å se på Heyerdahls formidling av egen forskning, og da særlig den formidlingen som kommuniserer utover de vitenskapelige miljøene.

I denne masteroppgaven vil jeg gjøre en analyse av Heyerdahls bok *Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet* fra 1957, og se på hvordan denne formidler en vitenskapelig ekspedisjon til et bredt publikum. Boken inngår i Heyerdahls populære forfatterskap, og handler om en arkeologisk ekspedisjon til Påskeøya i 1955-56 som Heyerdahl arrangerte for å finne bevis for sin teori om folkevandringer i Stillehavet.

Selv om mitt primære analyseobjekt er *Aku-Aku*, vil jeg også analysere utdrag fra *Archaeology of Easter Island. Reports of the Norwegian Archaeological Expedition to Easter Island and East Pacific* (1961) (heretter referert til som *Archaeology of Easter Island*), som er en rapport Heyerdahl og arkeolog Edwin N. Ferdon jr. redigerte i etterkant av ekspedisjonen. På denne måten kan vi både få et tydeligere bilde av de språklig-retoriske strategiene i *Aku-Aku*, og også se om denne skiller seg fra en tradisjonell vitenskapelig rapport.

Utgangspunktet mitt er da altså at den samme ekspedisjonen kan ende opp i to forskjellige språklige uttrykk som henvender seg til ulikt publikum. Min primære problemstilling er derfor:

I hvilken grad kan en fagbok med vitenskapelige pretensjoner benytte seg av kompositoriske og stilistisk-retoriske grep som vi vanligvis forbinder med skjønnlitteratur?

Jeg vil også svare på to sekundære problemstillinger i oppgaven.

*Hvilke litterære sjangre forhandles det mellom i Thor Heyerdahls bok
Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet (1957)?*

*I hvor stor grad skiller denne seg fra en tradisjonell vitenskapelig
rapport?*

For å svare på disse problemsstillingene vil jeg først se på vitenskapsretorikk og reiseskildringer, så vil jeg diskutere litt rundt Heyerdahls vitenskapelige praksis og hans holdninger til forskning, før jeg går dypere ned i analysene.

Jeg understreker at min oppgave ikke vil være noen kvalitetsvurdering av *Aku-Aku*, ei heller tar jeg stilling til Heyerdahls teorier.

2. TEORI

2.1 Vitenskapsretorikk

Som kontroversiell vitenskapsmann var Thor Heyerdahl spesielt avhengig av sterk og god retorikk for å overbevise sine mange motstandere om hans teorier om folkevandringer i Stillehavet. Kon-Tiki-ekspedisjonen kom i stand etter at han mislyktes i å få det vitenskapelige miljøet til å interessere seg for hans uortodokse teorier, og fungerte dermed både som bevis og PR. Noe av kritikken i etterkant av ekspedisjonen gikk ut på at dette var en eventyrseilas, gjennomført av nordboere uten vitenskapelig tyngde. Derfor ville Heyerdahl i sitt videre arbeid også ha med fagfolk, og på ekspedisjonene både til Galapagosøyene (1952) og Påskeøya (1955-56) inkluderte han derfor arkeologer og etnografer.

Om Heyerdahl hadde skaffet seg et verdensnavn etter den kommersielle suksessen med Kon-Tiki, var han likevel ikke anerkjent innenfor vitenskapelige kretser. Derfor sto han overfor noe av det samme påtrengende problemet som tidligere da han arrangerte ekspedisjonen til Påskeøya som dannet utgangspunktet for boken *Aku-Aku*. Det er i denne sammenhengen jeg vil utdype litt om hva retorikken kan bidra med når en skal overbevise sine forskerkolleger.

Vitenskapen gjør stadig fremskritt, og nye hypoteser og teorier tar over for gamle. Dette er ifølge forfatter og forlagsmann Ottar Grepstads *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* (1997) vitenskapens paradoks, altså at den samme sjangeren som skal søke sannhet også er relativ. ”Vitskapsprosaen er difor to tekstformer i eitt: bidrag til substans og bidrag til ei sjangerutvikling” (Grepstad 1997:187). Her skiller sakprosaen seg fra fiksjonslitteraturen; den typen selvrefleksjon som foregår og som driver frem mot en sjangerutvikling i vitenskapelige sakprosaetekster er i utgangspunktet en annen enn i skjønnlitteratur. Metaperspektivet på vitenskapelige tekster er oftere oppe til diskusjon, enten gjennom media, på konferanser eller i academia. Den skrivende forskeren er forpliktet til å forholde seg til virkeligheten på en annen måte enn en skjønnlitterær forfatter, dermed foregår også sjangerutviklingen på ulike måter.

Hovedkanalen for formidling av vitenskap til fagfeller er skriftlig tekst, men det finnes også en rekke andre sjangre som for eksempel konferanser, foredrag, debatter og film. Felles for disse er likevel at forskeren selvsagt må virke overbevisende overfor sine kolleger for å få gjennomslag for sine teorier og konklusjoner. Dermed blir retorikken et viktig verktøy når han eller hun skal presentere sine resultater. Jonas Bakken skriver at "Ifølge vitenskapsretorikken er ikke vitenskapens tekster nøytrale og objektive formidlere av utenomtekstlige sannheter; tvert imot er de å betrakte som retoriske konstruksjoner skrevet med ett overordnet mål for øyet: å overtale mottakerne til å slutte seg til tekstens sentrale faglige påstander" (2007:4). Forskeren er altså ikke en idealistisk og nøytral person som bare vil det beste for menneskene, hun eller han er også ute etter å skape interesse og oppslutning rundt sin egen forskning.

2.1.1 Naturvitenskap vs humaniora

Fysiker og forfatter Charles P. Snow satte med sin forelesning *De to kulturer* (1959) fokus på kløften mellom naturvitenskap og humaniora i den vitenskapelige verden. Han påpekte både forakt, uvitenhet og arroganse mellom de to disiplinene, og etterlyste større gjensidig respekt og forståelse.

Thor Heyerdahl arbeidet tverrfaglig, og i samtiden var dette noe av det som gjorde ham så kontroversiell i det vitenskapelige miljøet. Han var ikke redd for å bruke funn fra arkeologien og se disse i sammenheng med lokale legender og språkutvikling i Polynesia, og som zoologi- og geografistudent hadde han også et naturvitenskapelig perspektiv. Tverrfagligheten omfattet altså ikke bare humanistiske fag, men også naturvitenskapelige. Derfor trengs det en kort forklaring på hvordan naturvitenskap og humaniora tradisjonelt har hatt ulike stilistiske og innholdsmessige uttrykk.

Kjersti R. Breivega presenterer i *Vitenskaplege argumentasjonsstrategiar. Ein komparativ analyse av superstrukturelle konfigurasjonar i medisinske, historiske og språkvitenskaplege artiklar*¹ det hun kaller sammenhengshypotesen. Kort fortalt går dette ut på at det finnes ulike tradisjoner knyttet til den vitenskapsteoretiske

---

¹ Norsk Sakprosa II har utgitt en lett bearbeidet utgave av Breivegas doktoravhandling fra 2001.

forankringen til humaniora og naturvitenskap. De ulike tradisjonene spiller inn på produksjonskonteksten, og dette spiller også inn på utformingen av selve teksten. Breivega avkrefter imidlertid hypotesen, og påpeker at heller tekstnormene enn vitenskapsteoretisk tilhørighet spiller inn på diskurspraksisen (2003:249).

Empirien som utforskes i de to vitenskapsgrenene er ulik, og mens naturvitenskapen studerer råfakta (brute facts) arbeider humaniora med institusjonelle fakta (institutional facts). Råfakta omhandler fysiske realiteter og målbarheten av disse, mens institusjonelle fakta er sterkere knyttet til kontekst, betydning og menneskelig deltakelse (Breivega 2003:45).

Litteraturviter Karl Henrik Flyum har med utgangspunkt i forholdet mellom forsker og studieobjekt utformet en hypotese som Breivega har omformulert til: ”I naturvitenskap er framstillingsforma mindre litterær fordi forskaren arbeider med råfakta. Då oppstår ingen gjensidig påverknad mellom forskar og empiri. Institusjonelle fakta må derimot interpreterast, og forskaren vil alltid stå i eit sjølvreferansetilhøve til dei. Difor skriv humanisten meir litterært” (Breivega 2003:45). Dette må ikke forstås som at humanistiske vitenskapsartikler er mer verdifulle enn naturvitenskapelige, men det kan tenkes at de rekker lengre utover enn forskningsmiljøet.

I naturvitenskapen er det altså vanlig å operere med råfakta om fysiske realiteter og målbarheten av disse. Det er et klart skille mellom forsker og objekt, altså er det ikke like interessant hvem som har gjennomført hva, men det er heller funnene selv som står i sentrum. I naturvitenskapen jobber forskerne med en hypotetisk-deduktiv metode som tar utgangspunkt i en hypotese som forskeren undersøker holdbarheten i for enten å avkrefte eller styrke den. Målet er å forklare årsakssammenhenger for et fenomen.

Innenfor humanistisk forskning er det heller vanligere å operere med institusjonelle fakta, altså at alle funn kontekstualiseres og tolkes gjennom den betydning vi mennesker gir dem. Skillet mellom forsker og objekt er mer uklart i humaniora, ettersom forskeren ønsker å forstå et fenomen gjennom tolkning som nødvendigvis må ha en subjektivitet ved seg. Det hermeneutiske grunnprinsipp består i å forstå enkeltdeler av en tekst utifra helheten, samtidig som helheten må forstås gjennom delene. Professor Søren Kjørup viser til Friedrich Ast som påpeker at tekstlesing skjer i et tidsløp, og stiller spørsmål ved hvordan det er mulig å definere en helhet når man selv kun befinner seg i en midlertidig ende (Kjørup 2008b:68).

Hvordan kan det være mulig å forstå delene når helheten ennå ikke kan overskues? Dette forklarer Ast gjennom å bruke betegnelsen ”den hermeneutiske sirkel”, altså at man kan tenke seg at delene og helheten ikke står overfor hverandre som gjensidige betingelser, men heller at de utgjør en helhet hvor ikke bare delene utgjør helheten, men at også helheten er innbakt i hver av delene. ”Det enkelte verk uttrykker hele sin forfatters tankegang, den enkelte forfatter hele sin epokes”, skriver Kjørup (2008b:68).

Den amerikanske filosofen Charles S. Peirce etablerte begrepet abduksjon som en slutningsmåte innenfor den pragmatiske semiotikken som fungerer som en alternativ slutningsmåte til de to tradisjonelle induksjon og deduksjon. Induksjon tar utgangspunkt i en observasjon, hvor en trekker en mer generell konklusjon basert på dette tilfellet. Et eksempel:

- Disse bønnene er fra denne posen
- Disse bønnene er hvite
- Alle bønnene fra posen er hvite

En slik slutning vil ikke være logisk gyldig, ettersom konklusjonen ikke er en nødvendig konsekvens av premissene. Deduksjon derimot består av en generell oversetning hvor en trekker ut et spesifikt eksempel som på en logisk måte vil føre til en spesifikk konklusjon:

- Alle bønnene fra denne posen er hvite
- Disse bønnene er fra posen
- Disse bønnene er hvite

Abduksjon ble av Peirce foreslått som et alternativ til disse to:

- Alle bønnene fra denne posen er hvite
- Disse bønnene er hvite
- Disse bønnene er hentet fra denne posen

Abduksjon er altså en slutning fra et fenomen til dets årsak, og her vil slutningen om at bønnene er fra posen være basert på kvalifiserte gjetninger, og kan heller ikke være gyldig som logisk argumentasjon uten en form for modalitet. Den hypotetisk-deduktive metoden vil altså ha større validitet, i hvert fall som naturvitenskapeligvitenskapelig metode. Søren Kjørup understreker likevel at vi i hverdagen stadig tar i bruk abduksjon, fordi dette leder oss mot den mest sannsynlige forklaringen på et fenomen (2008b:49). Professor i språklig kommunikasjon Jan Svennevig mener at humanistiskvitenskapelige studier ikke kan baseres kun på

induksjon eller deduksjon. Han skriver: "A pragmatic, abductive theory of science involves functional rather than causal explanations, such that behaviour is *accounted* for rather than *predicted* (2001b:20). Dataene i humanistisk forskning er konstituert av atferd som i seg selv er kontekstavhengig, skriver Svennevig. Vi har i humanistisk forskning behov for å beslutte utifra observasjoner til det vi ikke har direkte bekreftelser om, og dette gjør vi gjennom abduksjon.

Naturvitenskapens og humanioras ulike grunnlag fører også til ulike behov for kriterier for å kvalitetssikre forskningen. Likevel er det forskere som mener at den hypotetisk-deduktive metoden fungerer for begge disipliner. Blant annet Arne Næss mente at all forskning i utgangspunktet går ut på å undersøke om noen bestemte antakelser vil kunne bestå en prøvelse (1966:152-55). I tekstanalyser danner vi oss hypoteser om hva teksten handler om, og så undersøker vi om dette stemmer gjennom analyse. Likevel er det forskjell mellom hvordan resultatene behandles og hvilken status de får innenfor de ulike disiplinene. Gjennom den hermeneutiske sirkel vil en i humaniora kunne sannsynliggjøre en hypotese, men denne vil kunne endres over tid eller gjennom rekontekstualisering. Naturvitenskapen søker heller objektive sannheter, uavhengig av kontekst.

2.1.2 Sjangerkrav

Den amerikanske retorikkprofessoren Carolyn Miller understreker at retorikk handler om å opptre som aktør innenfor sosiale fellesskap, og at det er sjangerkompetanse som er nøkkelen til å forstå hvordan vi deltar og handler. Millers artikkel *Genre as social action* (1984) ble meget viktig for den videre sjangerdebatten mot slutten av det 20. århundre. Hun definerer sjangerbegrepet slik: "Genre viser til en konvensjonell diskurskategori basert på en omfattende typifisering av retoriske handlinger. Som handling får genre mening fra situasjonen og fra den sosiale konteksten som situasjonen oppstod i" (2001 [1984]:32). Miller understreker altså sjangeren som reproduerbare, sosiale handlinger.

Der Ottar Grepstad understreket at vitenskapsprosaen både bidrar til substans og utvikling, kan vi si at også sjangrene har en synkron og en diakron karakter. Slik

kan vi gjennom praktisering av sjangre både opprettholde og videreutvikle retoriske fellesskap.

Asdal m.fl. viser også hvordan det i en tekst kan forekomme forhandling mellom sjangre, og skriver at "[...] enhver tekst inneholder et sjangermateriale, som i seg selv er motsetningsfylt, som er fullt av konflikter, paradokser og aporier" (2008:211). Innenfor samme tekst, eller i lesningen av denne, finnes det altså spor av flere ulike sjangre som forhandler seg imellom om hvilken som skal være dominant.

Kjersti R. Breivega skriver i sin avhandling at den vitenskapelige artikkelen blant annet har sitt opphav i brevsjangeren og det formale essayet (2003:24-25). Brevet som sjanger innebærer at det finnes en konkret avsender og mottaker, og at innholdet ofte vil være komprimert av plasshensyn. I det formale essayet, som ifølge Grepstad skiller seg fra det personlige essayet, er det den saksrettede argumentasjonen som dominerer, heller enn den subjektive (1997:229). Hvis vi følger denne tankerekken, kan vi dermed si at den vitenskapelige artikkelen har tydelige avsendere og mottakere, er komprimert og domineres av saklig argumentasjon.

IMRAD (Introduction, Method, Result and Discussion) er en klassisk modell for oppbyggingen av og innholdet i naturvitenskapelige tekster. Breivega skriver at denne modellen opprinnelig ble utviklet innenfor eksperimentell psykologi på slutten av 1920-tallet i Amerika, men at den i dag kan oppfattes som normgivende innenfor de aller fleste naturvitenskaplige fagområder (2003:22).

Alle de ulike delene som utgjør IMRAD har visse krav til innhold. I innledningen skal forfatteren legge frem sin problemstilling og synliggjøre hvorfor dette bør undersøkes. Dette skal forklares på en kortfattet og tydelig måte, men kan gjerne inneholde forskerens posisjonering og argumentasjon for prosjektet. I metodedelen skal forfatteren redegjøre for hvilke fremgangsmåter hun eller han har brukt, og helst greie detaljert ut om hvordan studien ble gjennomført. Dette skal være en kvalitetssikring, slik at forskingen, eksperimentene, undersøkelsene eller hva det måtte være skal kunne reproduseres. Resultatavsnittet skal forfatteren bruke til å legge frem sine funn, oppsummere de innsamlede data og gjerne vise disse statistisk.

I metode- og resultatdelene skal forskeren selv tre tilbake og la forskningen og resultatene være i sentrum. Her er det ikke rom for argumentasjon, men heller krav om en teknisk og objektiv fremstilling av forskning og resultater. Forfatteren kan heller komme til syne i diskusjonsdelen, hvor hun eller han igjen kan posisjonere seg, tolke resultatene, kommentere og konkludere.

IMRAD styrer altså rekkefølgen av de ulike 'temaene' i en vitenskapelig artikkel, og er nyttig om resultatene skal etterprøves. Kravene til de ulike delene setter også klare føringer til hvordan forskeren skal utforme teksten, og hvor det er greit å selv være synlig.

Ottar Grepstad sier om den vitenskapelige avhandlingen og IMRAD at "konvensjonen står så sterkt at det er rett å kalle avhandlinga den mest rigide sakprosasjangeren ved sida av lovtekstar" (1997:199-200). Likevel poengterer han at dette på ingen måte setter begrensninger til den ekspressive funksjonen i språket, og at den individuelle kreativiteten skiller den gode vitenskapsprosaen fra den likegyldige. Det er med andre ord lov å være kreativ, men innenfor de rammene IMRAD gir.

Den faglige rapporten Heyerdahl og Ferdon jr. redigerte etter ekspedisjonen til Påskeøya (1961) har en nokså tradisjonell struktur, med en generell introduksjon hvor problemstilling, beskrivelse av reiseruten og bakgrunnsinformasjon om Påskeøya blir presentert. Videre følger tre deler (*Ceremonial Sites*, *Dwelling Sites* og *Miscellaneous*) med til sammen 18 rapporter fra utgravninger og funn på øya. Disse rapportene er selvstendige, og de fleste inneholder en egen struktur med introduksjon, funn, diskusjon, konklusjon og oppsummering. Rapportene er dessuten skrevet av de forskjellige arkeologene som deltok i ekspedisjonen, slik at tekstene får noe ulikt uttrykk. Deretter har Heyerdahl selv skrevet en generell diskusjon, hvor han svarer på problemstillingene, og argumenterer for tidlig kontakt mellom Sør-Amerika og Påskeøya. Ferdon jr. har også skrevet et sammendrag, som etterfølges av litteraturliste, indeks, fotografier og kart.

Sammensettingen av de ulike delene følger IMRAD-formatet tilfredsstillende nok til å plassere *Archaeology of Easter Island* innenfor den naturvitenskapelige tradisjonen, i alle fall når det gjelder tekststruktur. Ettersom de ulike rapportene er selvstendige, er det likevel vanskelig å skille mellom metode- og resultatdelene i rapporten, men dette er ikke noe stort normbrudd, jfr. Grepstads poeng om kreativitet innenfor rammene. Selv om arkeologi tilhører en humanistisk fagtradisjon er det naturlig at den følger IMRAD-formatet. Gjennom arkeologiske utgravninger følger forskeren bestemte metoder, han beskriver funn og tolker disse.

I delkapittel 4.2.3 vil jeg utdype mer om strukturen både i *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island*.

Litteraturvitenskapen har i lang tid anerkjent at ulike tekster krysser hverandre og at det alltid finnes elementer fra andre tekster i en tekst. Den franske poststrukturalisten Julia Kristeva introduserte begrepet intertekstualitet i 1966 gjennom arbeidet med Mikhail Bakhtins teorier om litteratur som dialog. Kristeva viste hvordan tekster er innskrevet i andre tekster, direkte eller mer indirekte, gjennom sitater, henvisninger, tenkemåter eller andre forbindelser.

I vitenskapelige tekster er det en sentral del av sjangerkravene at teksten skal hen vise til eller sitere andre tekster. Om dette ikke forekommer, kan vi ikke snakke om en vitenskapelig tekst.

Karsten Alnæs' verk *Historien om Norge* startet i 2003 en stor debatt om kildebruk også i allmenne, historiske framstillinger beregnet på et bredt publikum. Med utgangspunkt i denne debatten oppnevnte Den norske Forleggerforening, Den norske historiske forening og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening i 2006 et utvalg for å utrede kildebruk i allmenne historiske framstillinger. I utredningen anbefaler utvalget at forleggerne og de faglitterære forfatterne gir godt rom for henvisninger og kreditering, og at spørsmål om kildebruk bør føres inn i normalkontrakten mellom forlag og forfattere. Normene for kildebruk i slike formidlingsbøker er altså blitt tydeliggjort som følge av debatten rundt Alnæs' verk.

På 1950-tallet var derimot ikke disse normene like konkrete, og allmenne framstillinger hadde derfor et annet uttrykk enn det vi finner i dag. I mine analyser skal vi se at det likevel finnes vitenskapelige referanser i *Aku-Aku*, men at disse er i mindretall i forhold til andre referanser Heyerdahl bruker.

2.1.3 Vitenskapelig overbevisning

Jonas Bakken refererer til retorikkprofessor Alan G. Gross' artikkel *The Rhetoric of Science* når han skriver at "Vitenskap dreier seg aldri kun om å gjøre rene observasjoner og målinger av fenomener omkring oss; vitenskapelig kunnskap blir det først når vi kan forklare hvilken *mening* observasjonen eller målingen har, og det eneste stedet der de rå faktaene kan tillegges et meningsinnhold, er i *språket*" (2007:6). Bakken argumenterer for at en vitenskapelig oppdagelse kun er en privat mening inntil fagmiljøet aksepterer og oppfatter den som vitenskap.

En forsker må altså bruke språket som overtalelsesmiddel for å få aksept for sitt arbeid. Gjennom retorikkens tre bevismidler *etos*, *logos* og *patos* kan hun eller han på ulike måter argumentere for sin forskning og resultater. Det er viktig å merke seg at det vil være skriftende blandingsforhold mellom bevismidlene i de ulike delene i en artikkel basert på IMRAD. Det vil være naturlig å tenke seg at logosargumentasjon trolig vil dominere i metode- og resultatavsnittene, ettersom forskeren her selv skal stå i bakgrunnen. Metodene og resultatene kan være gode nok argumenter i seg selv, og understøtte hva som kommer frem i diskusjonskapitlet til slutt.

For å holde teksten på et saklig nivå skal man også være forsiktig med å bruke veldig fargerik og beskrivende patosargumentasjon i diskusjonskapitlet. Bakken skriver at vitenskapsinstitusjonens krav om saklighet og nøytralitet legger begrensninger på denne type argumentasjon, og at heller modalitet og gardering er utbredt. Professor i lingvistikk Ken Hyland hevder sågar at enhver påstand som ikke er gardert sannsynligvis ikke er en påstand om ny kunnskap (Breivega 2003:32). I mine analyser vil jeg blant annet se på den språklig-retoriske strategien i *Aku-Aku* hvor jeg kommer mer inn på nettopp dette.

2.1.4 Forfatter nærvær og referansebruk

I en naturvitenskapelig artikkel skal altså ikke forskeren trenge å legitimere organiseringen og strukturen av teksten, ettersom det er forventet at hun eller han følger IMRAD. Dette er med på å utgjøre komprimeringen av den vitenskapelige artikkelen, slik at teksten ikke skal bli unødvendig lang og komplisert.

Tidligere har jeg nevnt at forfatteren ofte bruker gardering i sin argumentasjon. I utgangspunktet vil forskeren tre frem og synliggjøre seg idet han eller hun inntar en posisjon, men gjennom gardering holder han eller hun seg mer i bakgrunnen. Argumentasjonen er med på å posisjonere han eller hun i forhold til tidligere forskning innenfor fagområdet, men det er viktig å være klar over at det likevel alltid vil være et element av subjektiv vurdering fra forfatteren også i garderingen. Forfatteren vil i en tekst med høy modalitet i større grad tydeliggjøre sitt standpunkt, og i så måte synliggjøre seg selv sterkere. Argumentasjonen synliggjør

altså forfatteren, men i ulik grad ettersom hvor lav eller høy modalitet han eller hun bruker.

Heyerdahl skriver i konklusjonen i *Archaeology of Easter Island* om søtpoteten:

“Although no informed and unbiased writers would any longer deny that the sweet potato reached Polynesia from South America, this plant did not necessarily spread direct from that continent to Easter Island. It could have spread with aboriginal voyagers from South America to the Marquesas, and reached Easter Island secondarily from that group. This is unlikely, however, since the sweet potato, due to the local presence of bread fruit and irrigated taro was only of distinctly secondary importance in the Marquesas group. It seems more plausible then, that this cultivated plant reached Easter Island directly from Peru, together with the *totor*a tubers².”

(1961:522)

Her tar Heyerdahl avstand fra tidligere forskere, som hevdet at søtpoteten vel spredte seg vestover fra Sør-Amerika til Polynesia, ikke direkte, men via Marquesasøyene. Heyerdahl mener heller at det virker mer sannsynlig at søtpoteten og totora-knollene nådde Påskeøya direkte fra Peru, og han bruker gardering i sin egen argumentasjon. Han hevder at tidligere teorier er lite sannsynlig, og at hans egen er mer plausibel. Dermed legger han inn forbehold i argumentasjonen, og synliggjør seg selv og sin posisjon i teksten. Denne posisjonen hadde imidlertid vært enda tydeligere om han ikke hadde lagt inn garderingene.

Andre tegn på forfatter nærvær er vurderinger og kvalifiseringer av saksinnhold. Det er her forskeren konkluderer og vurderer funn og resultater, og dermed enten bekrefter eller avkrefter gjeldende teorier. I IMRAD-artikler gjøres dette gjerne i *discussion*-delen, og som tidligere forklart står forskeren her fritt til å synliggjøre seg og kommentere. Hyland mente som sagt at forskeren igjen bør legge inn garderinger i slike vurderinger og kvalifiseringer.

Bruken av førstepersonspronomen er varierende i vitenskapelige tekster, ettersom dette gjør forskeren mer sårbar og forpliktet. Mange forskere foretrekker i stedet å bruke 'vi', for derfor ikke å risikere like mye. Breivega viser også til metadiskurs som et eksempel på forfatter nærvær ("I denne artikkelen [...]” ”Som nevnt tidligere [...]"). Her er ikke forfatteren nødvendigvis like reservert, og bruken av førstepersonspronomen forekommer oftere. Slike metakommentarer har ingen direkte link til selve forskningen, men er heller knyttet nært opp til den skrevne

---

² Knoller av totoraplanten.

teksten. Derfor er risikoen for å tape troverdighet mindre, og forfatteren kan i større grad tillate seg å gjøre seg synlig.

Ved å bruke referanser, som altså er et grunnleggende sjangerkrav i vitenskapelige tekster, lar forskeren andre forfatterstemmer komme til orde i teksten. Breivega sier at dette kan fungere som en forhandlingsstrategi i teksten, ettersom forfatteren selv velger ut hvem som får uttale seg (2003:34). Forskeren blir nærmest en regissør som selekterer og distribuerer andre synspunkter, og om disse taler for eller mot hennes eller hans egen forskning.

Det er altså slik at garderinger, evalueringer, varierende bruk av pronomener, metakommentarer og referanser er viktige sjangertrekk for en vitenskapelig tekst, uavhengig av fagområde. Disse er også med på å markere forskeren selv i teksten.

2.1.5 Om den populære fremstillingen

Det å popularisere en vitenskapelig tekst vil i utgangspunktet bestå i å overføre fra en sjanger til en annen. Hovedutfordringen blir dermed å sikte mot en leser som ikke er fagutdannet. Ottar Grepstad skriver at "Den populærvitenskaplege framstillinga har ei funksjonell tilknytning til vitskapen, men er i skrivemåten ein pedagogisk tekst (1997:343).

I vitenskapen er det forventet at forskere formidler sitt fag til allmennheten. I de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi står det at forskermiljøer har en plikt til å sørge for at forskningen blir kommunisert til et bredere publikum, og at formidlingen bør rettes mot utenforstående enten fra andre fagområder eller personer uten vitenskapelig bakgrunn. "Mottakeren av populærvitenskapelige fremstillinger har som regel verken tid eller kompetanse til å etterprøve påstandene som settes frem fra spesialiserte forskere. Dette bygger opp om at kravet til etterrettelighet her er like stort som ved vitenskapelig publisering" (pkt. 46 – *Formidling og etterrettelighet*). Noe av det samme innholdet om formidling finnes også i de forskningsetiske retningslinjene for naturvitenskap og teknologi. Kravet om oppriktighet er altså tilstede også i populære fremstillinger, selv om en må påberegne en del forenklinger. Det står også at forskeren kan dele hypoteser, teorier

og foreløpige funn med publikum, men at resultater og konklusjoner helst bør diskuteres i relevante forskningsmiljøer før de presenteres som endelige.

Kjersti Breivega skriver at "[...] berre ved å studere titlar/overskrifter kan [ein] synleggjere viktige skilnader mellom vitskapleg og populærvitskapleg skrivestil. Titlane uttrykkjer tekstinnhaldet eksplisitt i vitskaplege artiklar, medan titlane i populærvitskaplege artiklar er meir implisitte og stilistiske og dermed har funksjon som «lokkemat»" (2003:28). Nettopp titlene på Heyerdahls populære bøker vil jeg komme nærmere inn på i analysene mine, men jeg nevner allerede nå at *Aku-Aku* er en tittel som er ment for å vekke oppmerksomhet.

I en populær fremstilling vil vi forvente både forenklede og færre vitenskapelige referanser. Dette er av pedagogiske årsaker, og hensynet til leseren blir ofte viktigere enn faglig presisjon. Etter Alnæs-saken har det riktignok kommet tydeligere retningslinjer for kildebruk i allmenne fremstillinger, men vi forventer oss altså likevel en forenkling av det faglige i en slik publikasjon.

Vi stiller heller ikke nødvendigvis like store krav til etterprøvbarhet i en populær fremstilling. Alle funn, metoder og drøftinger vil ikke nødvendigvis passe inn i en slik fortelling (som populærvitenskapelige tekster gjerne har form som), og vi kan anta at det også her foregår betydelig forenkling.

Grepstad skriver at popularisatoren står mye friere i valg av retoriske grep enn det forskeren gjør (1997:351). Han påpeker at den populærvitenskapelige forfatteren i større grad kan dikte opp historier og situasjoner og fokusere på de detaljene som passer best. Særlig dialogen mellom deltakere i historien kan forfatteren tilpasse fortellingen. Her ser vi, som jeg vil diskuterte i neste delkapittel, at sakprosaen ikke nødvendigvis er helt fiksjonsfri, og at forfatteren kan velge de retoriske grep han eller hun synes er mest hensiktsmessig.

2.2 Reiseskildringer

Reiseskildringer er en litterær sjanger som omhandler en reisendes opplevelser og tanker. Slike tekster har alltid vært en viktig del av norsk sakprosa, og sjangeren har holdt seg forbausende uforandret gjennom ulike tider.

På begynnelsen av 1900-tallet var reiseskildringer et typisk trekk ved europeisk kultur, og ble også en viktig del av norsk litteratur, helt til utover på 1950-tallet. Mange peker på at krigens slutt og folks behov etter eventyr og noe nytt spilte en viktig rolle i sjangerens økende popularitet. Professor i sosialantropologi Arve Sørum skriver at reiseskildringer gjennom tidene har gått i popularitetsbølger, men at en av toppene var på nettopp 1950-tallet (1998:230). Utover på 1960-tallet fikk reiselitteraturen derimot en liten nedtur, og dette skyldes trolig både kolonialismens avvikling og en mer tilgjengelig verden for folk flest. Sjangeren forsvant ikke, men noe av det tradisjonelt fremmedeksotiske innholdet i reiseskildringene endret seg med økt globalisering.

Aku-Aku er en bok som skildrer en vitenskapelig ekspedisjon til Påskeøya, fortalt gjennom Thor Heyerdahls penn. Boken er, fra forlagets side, ikke klassifisert som noen spesifikk sjanger, men den oppfyller nok sjangerkrav til å kunne bli oppfattet også som en reiseskildring.

2.2.1 Problemet 'reiseskildringer'

Det har vært diskutert hvorvidt reiselitteratur hører hjemme blant sakprosaen, fiksjonslitteraturen eller om det er en sjanger overhodet. I sin noe kritiserte sjangerkatalog for sakprosa deler Ottar Grepstad inn i fire hovedgrupper etter hvilke tekstelementer som er dominerende; utgreiende og argumenterende, fortellende og skildrende, pedagogiske og rettledende tekster (1997:164). Under disse hovedgruppene finner vi 14 underkategorier som igjen kan deles inn i 53 undersjangre³. Under gruppen *topografisk framstilling* (fortellende og skildrende tekster) har Grepstad plassert reiseskildringer. Han levner med andre ord ingen tvil om at reiseskildringen er en sjanger som hører hjemme innenfor sakprosakategorien.

---

³ For mer detaljert oversikt over sjangerkatalogen, se Grepstad 1997:163.

Professor Johan L. Tønnesson foreslår i boken *Hva er sakprosa* en ny inndeling av sakprosaen; litterær og funksjonell (2012:33), men han understreker at disse ikke burde rangeres og kun forstås institusjonelt. Den litterære sakprosaen er forlagspubliserte tekster som er skrevet av en navngitt forfatter, mens den funksjonelle sakprosaen er offentlig tilgjengelige tekster som er skrevet av institusjoner eller privatpersoner. Tønnesson inkluderer, som Grepstad, reiseskildringer i sakprosakategorien, og da som litterær sakprosa.

Den svenske litteraturviteren Arne Melberg er av den oppfatning at det ikke finnes en litterær sjanger som kan kalles reiselitteratur, men heller ”et felt av muligheter, der hver enkelt forfatter skaper sin egen reiselitterære variant ved hjelp av den kontrakten han/hun etablerer for å koordinere informasjon og fiksjon” (2005:12). Han poengterer at ”Reiselitteraturen er ingen «genre» med bestemte regler, snarere en nomadisk skrivemåte som vandrer mellom fiksjon og reportasje” (2005:78). Melberg mener at reisen heller er et motiv og et utgangspunkt for en historie, men altså ikke en sjanger i seg selv. Dette synet deler også litteraturforsker Percy G. Adams. Han tenker i motiv heller enn sjangernormer, og finner dermed reiseskildringer i store deler av litteraturen. Ottar Grepstad skriver om Adams’ studie *Travel Literature and the Evolution of the Novel* (1983) at denne jakten på motiv gjør sjangerbegrepet ’reiseskildring’ svært utflytende (1997:288). Melberg skriver også om Adams, og trekker frem hans tese om at reiselitteraturen er infiltrert av romanen og romanen er infiltrert av reiselitteraturen (2005:128-9).

Reiseskildringen hadde, før romanen ble etablert som sjanger, benyttet seg av innslag av fiksjon som mer eller mindre dominerende virkemiddel. Stadig flere forfattere skrev også fiktive reiseskildringer, eller diktet fritt med utgangspunkt i faktiske forhold. Dette har naturlig nok sådd tvil om reiseskildringens plass og troverdighet som sakprosa, men Grepstad viser til at på samme måte som «historie» bidro ordet «reise» til å øke tekstenes autentisitet. Likevel ble resultatet en gråsone mellom fiksjon og sakprosa; roman og reiseskildring. Melberg problematiserer det samme, og sier at ”Reiseberetningen regnes som oftest inn under sakprosaen, men den inneholder gjerne elementer av fiksjon, noe som gjør den notorisk vrien å plassere” (2005:14).

Ottar Grepstad er også inne på noe av det samme, og han skriver at ”reiseskildringa [er] ein av dei mest utprega blandingssjangrane i sakprosaen” (1997:287). Dominerende former har vært brev og dagbøker, men også essayet,

reportasjen og selvbiografien har vært sentrale for reiseskildringene. Den største forskjellen mellom teoriene til Melberg og Grepstad er altså om vi skal plassere reiseskildringene innenfor sakprosaen eller litteraturen i en bredere betydning. Dermed må vi stille oss spørsmålet om hva som er mest hensiktsmessig i forhold til vår egen analyse av materialet.

Den litterære reisen kan altså forekomme i mange varianter. Den vitenskapelige reiseskildringen vil både i form og innhold være annerledes enn reisebrevet eller reiseromanen, både av hensyn til publikum og tekstens forhold til virkeligheten. Som lesere bør vi kunne ta utgangspunkt i at *reiseskildringen* er skrevet av en forfatter som selv har foretatt reisen, og som dermed forteller sin egen versjon av denne. Her blir tekstens forhold til virkeligheten sentral, noe som nettopp er kjernen i Johan L. Tønnessons sakprosadefinisjon⁴.

Reiselitteraturen derimot blir en bredere kategori hvor også reiseromanen eller andre skjønnlitterære tekster hvor reisen (enten den fysiske, sjelelige eller oppdiktete) er inkludert.

Med dette utgangspunktet blir forfatterens personlige troverdighet og forholdet til reisens realitet avgjørende for kategoriseringen. Skillet mellom reiselitteratur og reiseskildring er høyst problematisk, men trolig vil det være nyttig i analyser av tekster fra ulike sjangre som omhandler reisen.

Melberg påstår at reiselitteraturen ikke kan kategoriseres, hverken i bokhandelen, på biblioteket eller i academia. Han begrunner dette historisk med at sakprosaforfattere som Helge Ingstad og Sara Lidman enten har blitt utelatt eller marginalisert når store verker om norsk og svensk litteraturhistorie er skrevet (2005:11-12). Han problematiserer at den litteraturen som ikke er "den skjønnne" ofte blir oversett, og at reisen som motiv dermed ikke passer inn noe sted. Melberg har altså et bredere og mer skjønnlitterært syn på reiselitteraturen, men han har nok helt rett i at sakprosaen ofte er blitt marginalisert i litteraturhistorien⁵.

Skillet mellom reiselitteratur og reiseskildringer blir i så måte viktig. Om en sjanger skal være nyttig til bruk i en analyse, mener jeg Melberg er altfor lite pragmatisk i sin argumentasjon. Hans brede syn på reiselitteraturen vil ikke være

---

⁴ "Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten" (Tønnesson 2012:34)

⁵ Professor Trond Berg-Eriksen og dr. philos Egil Børre Johnsen prosjekt Norsk sakprosa (1994-98), Ottar Grepstads sjangrersortering og etableringen av Forskningsmiljøet Norsk sakprosa i 2005 har riktignok satt større fokus på den norske sakprosaen de siste tiårene.

hensiktsmessig til bruk i tekstanalyser, ettersom det kan så tvil om hvordan man skal kategorisere den enkelte teksten. Derfor vil reiseskildringer som en sakprosa sjanger, som en underkategori av reiselitteraturen, være mer anvendbar. Likevel har Melberg et veldig viktig poeng når han sier at ”reiselitteraturen benytter seg hemningsløst av litterære grep og viker ikke unna fiksjonalisering. [...] Og de litterære grepene distanserer (eller: *kan* distansere) fortellingen fra den sannheten den etterstreber” (2005:16). Sakprosaen er ikke nødvendigvis fullstendig fiksjonsfri, og den skjønnlitterære forfatteren kan også stekke seg mot og søke sannhet i sine tekster.

Melberg poengterer også at alle reiseberettere skriver ”after the fact”, men at mange prøver å skjule dette med å skrive i nåtidsform. Dette er på mange måter et allment poeng (alle sanseinntrykk må bearbeides og omformuleres til tekst), men det er likevel en god forklaring for hvorfor reiseskildringer ofte har innslag av nettopp fiksjonalisering. Grepstad skriver at det særlig er i dialogene fiksjonaliseringen er synliggjort, ettersom disse er vanskelige å gjengi helt presist og heller er til for å tjene tekstens formål. Likevel er ikke dette sterke nok argumenter for at reiseskildrerene generelt ikke holder seg innenfor kravene for at en tekst skal kunne klassifiseres som sakprosa.

Den sveitsiske forfatteren Nicolas Bouvier mener at det i utgangspunktet finnes to typer reiseberettere; de som først og fremst reiser og så skriver om det og skribenten som også reiser (Melberg 2005:235). Melberg poengterer at de fleste reiseskribentene prøver å fremstå som genuine reisende som tilfeldigvis også skriver. En konsekvens for dette er ifølge Melberg at reiseberetteren vanligvis tier om økonomisk hjelp, guiding og annen støtte. ”Han renser minnene sine for forstyrrende innslag av turister, forgjengere og inspiratorer” (2005:236). Her vil jeg legge til at i vitenskapelige reiseskildringer kan også disse ”forstyrrende innslagene” bestå av tydelige referanser til annen forskning og vitenskapsmenn. Et typisk sjangertrekk ved populærvitenskapelige tekster er nettopp fraværet av slike henvisninger, og dette er med på å gjøre lesingen enklere for et utenforstående publikum. Her ser vi en fundamental forskjell mellom sjangertrekk i populærvitenskapelige og vitenskapelige tekster. Der jeg tidligere nevnte at det er et krav til referanser i vitenskapelige tekster, ser vi at disse helst uteblir (eller i hvert fall forenkles) i allmenne fremstillinger. Gjennom Alnæs-saken ble dette imidlertid endret ved at det nå er strengere krav til kildebruk og -henvisninger også i populærvitenskapen.

2.2.2 Fem funksjoner

Arne Melberg skriver at fortelleren i en reiseskildring kan ha ulike roller i teksten, og han setter opp fem hovedfunksjoner (2005:29ff). *Vitnet* er den reisende som forteller om noe ingen andre har sett, eller ikke har fortalt om tidligere. *Turisten* er vitnets motsetning; han søker det 'alle' allerede har sett og det en 'er nødt til' å se. Han har alltid noe annet som venter, og tar også hensyn til hjemreisen. Vitnet og turisten er altså de to hovedfunksjonene reisende skribenter kan ha, men Melberg nevner også tre andre; *flanøren*, *oppdageren* og *emigranten*. Flanøren slentrer tilfeldig rundt i verden, for eksempel gatelangs i Paris, men han har ingen planer, oppdrag eller hjemkomst. Flanøren har en egen evne til å stoppe opp og observere, noe som i seg selv er motivasjon for reisen. Oppdageren foretar en godt planlagt og gjennomarbeidet ekspedisjon til ukjente eller ubeskrevede steder. Han er imperialistisk, og har gjerne innslag av såkalt mapping, eller kartografering, på sin reise. Til slutt har vi emigranten, som av ulike årsaker har forlatt sitt hjem og slått seg ned et nytt sted.

Med de ulike funksjonene forfatteren kan ha, vil reiseskildringen naturlig nok få ulikt uttrykk. Thor Heyerdahl skriver seg inn i en klassisk oppdagertradisjon i sine reiseskildringer. Han gjennomfører godt planlagte og vitenskapelige ekspedisjoner som skal bidra til mer informasjon om ukjente steder.

I innledningen til *Aku-Aku* skriver Heyerdahl at

"H.K.H. Kronprins Olav hadde velvilligst stilt seg som ekspedisjonens høye beskytter, og det Klg. Norske Utenriksdepartement hadde oppnådd tillatelse fra den chilenske regjering til at ekspedisjonen skulle få starte utgravinger på Påskeøya mot at vi ikke skadet monumentene. Både England og Frankrike hadde også gitt gravetillatelse for sine øyer, og dermed hadde vi grønt lys for alt vi kunne dumpe bort i ute i det østlige Stillehavet"

(1957:17)

Dette avsnittet gir et inntrykk av ekspedisjonen som en slags skattejakt, hvor Heyerdahl og mannskapet kan, hvis det ikke er noe av interesse på Påskeøya, seile videre med tillatelse til å grave der de tilfeldigvis skulle "dumpe borti" noe spennende. I sitatet prøver Heyerdahl kanskje å fremstå også som en flanør som kan stoppe opp på spennende steder, men som i utgangspunktet reiser uten spesielle planer.

2.2.3 Europeisk dominans

Vestlige, og da først og fremst europeiske, reiseskildringer har ofte tydeliggjort forskjeller mellom mennesker av ulik kultur. Arne Melberg skriver at mye av reiselitteraturen kan leses politisk, og legger da vekt på kontraster. Et av de tydeligste skillene illustrerer Melberg ved å referere til John Erik Rileys *San Fransisco* (2003). Her finner man et interessant begrepspar i *normal* vs *avvik* hvor forfatterens egne bakgrunn, kultur og tradisjon ansees som tekstens normal, mens det ukjente og fremmede er avviket (Melberg 2005:24-5). Dette avviket trenger ikke innebære en negativ holdning, men er heller en strategi for forfatterens observasjoner.

Melberg trekker også frem Dennis Porters begrep *mapping*, altså kartografering og kartlegging som ”en slags kulturell kartografi drevet av en besettelse etter å kartlegge jordkloden, å gi den et bestemt sentrum, å produsere forklarende beretninger og å tilskrive områdene og de rasene som bebor dem en bestemt identitet” (Melberg 2005:26). Skillet normal vs avvik blir tydelig gjennom mapping på den måten at mennesker skal finne sitt sentrum og kategorisere andre mennesker og kulturer fra dette ståstedet.

Ofte vil europeiske reiseskildringer inngå i en vestlig erobrertradisjon. I sin bok *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation* (2008) skriver Mary Louise Pratt om reiseskildringer fra 1750 og frem til vår tid, og hun ser med et kritisk blikk på hvordan denne litteraturen har bidratt til å konstruere et bilde av verden. Hun skriver:

”[...] the more I studied the huge corpus of travel literature written by Europeans over two hundred and fifty years, the more aware I became of the participants whose voice I wasn’t hearing. There was a huge gap in the archive. What had the people who received these visitors thought of them and the imperial designs they brought with them?”

(Pratt 2008:5)

Pratt skriver at to viktige europeiske hendelser fra 1735 skulle bli starten for denne europeiske dominansen (2008:16). Kolonitiden hadde allerede vart i godt over 200 år, men noen utbredt reiselitteratur hadde ikke kommet. For det første ble Carl von Linnés *Systema Naturae* (*Naturens system*) utgitt, et eksepsjonelt viktig og innflytelsesrikt verk om biologiens systematikk. Den andre viktige hendelsen var lanseringen av den første store europeiske vitenskapelige ekspedisjon som en gang for alle skulle avgjøre jordas eksakte form. Ekspedisjonen skulle måle lengde- og

breddegrader for å avgjøre om Newtons teori om at jorda var flatere ved polene eller om den bestod av et kartesisk koordinatsystem stemte. Dette var en stor seier for vitenskapen, men også for diplomatiet i europeiske forskningsmiljøer ettersom Spania åpnet opp sine strengt bevoktede amerikanske territorier for at ekspedisjonen skulle kunne gjennomføres.

Utover på 1700-tallet endret den europeiske eliten sitt syn på seg selv og forholdet til resten av verden. Pratt argumenterer for at nettopp disse to hendelsene var veldig viktige for forandringen, ettersom man nå hadde vist at verden var målbar, den kunne organiseres og kategoriseres, og menneskene var kunnskapsrike nok til å gjøre dette. Etter dette skulle alle ekspedisjoner gi ny kunnskap til naturhistorien, geografien og fremstillingen av natursystemet (Grepstad 1997:291). Vitenskapelig bakgrunn eller ikke, flere reiste ut for å skildre natur og dyrearter, og dette ble ofte inkludert i en spennende fortelling. Jordomseilinger og kartlegging av kystområder ble senere avløst av at de skrivende reisende også gikk i land på fremmede steder og inn i skogene for å utforske.

Pratt argumenterer for at europeiske reisende og skrivende tradisjonelt har skildret eksotiske steder og mennesker med utgangspunkt i sin egen europeiske bakgrunn. Hun bruker bildet av den europeiske reisende som står på balkongen av sitt hotell og ser ned på hva som foregår i landsbyen under seg. Den reisende legger vekt på sine vestlige verdier, og Pratt skriver videre:

”[Paul] Theroux and [Alberto] Moravia, both widely read canonical writers, exemplify a discourse of negation, domination, devaluation, and fear that remains in the late twentieth century a powerful ideological constituent of the west’s consciousness of the people and places it strives to hold in subjugation”
(Pratt 2008:215)

Kritikken mot en imperialistisk motivert reiselitteratur støttes også til en viss grad av Grepstad som nevner tre trekk som kjennetegner oppdagelseslitteraturen utover på 1800-tallet (1997:292-3). Han sier at forfatteren estetiserer landskapet, altså skildrer natur og steder som et maleri med dybde og farger. Grepstad går ikke like langt i å problematisere forholdet mellom den reisende og avviket, men en kan se noe av de samme påstandene som Pratt poengterer også hos ham. Forfatteren har også en utstrakt bruk av adjektiver for å skape meningsrike uttrykk. Det tredje trekket er, som Pratt er inne på, et tydelig preg av herredømme i skildringene. Alt forfatteren ser er

hans kongerike. Til sammen, skriver Grepstad, skaper dette et helhetlig inntrykk av nærvær.

I *Aku-Aku* kan vi ane en viss grad av vestlig tankegang. Deltakerne i ekspedisjonen er inndelt i et hierarki, hvor Heyerdahl er lederen, arkeologene har også mye autoritet, mens de innfødte på Påskeøya er gravere, arbeidere og hjelpere. Slik skriver Heyerdahl seg inn i en vestlig reiselitterær tradisjon.

Europeiske reiseskildringer har altså tradisjonelt hatt et imperialistisk preg, hvor den reisende europeer oppsøker fremmede steder og tolker menneskene og samfunnene utifra sin egen bakgrunn og erfaringer.

2.2.4 Maskulint prosjekt

Norske reiseskildringer har tradisjonelt vært et maskulint prosjekt, skriver Arve Sørsum (1998:226ff), til tross for enkelte unntak. Reiseskildringer utenfor Norden derimot er ikke like mannsdominert, skriver han, og han mener dette kommer av vår historiske og kulturelle arv. Det er oppdagelsesreisen som ofte regnes som den opprinnelige reiseskildringen, og ettersom hovedfokuset i norske reiseskildringer har vært villmark, sport og fysiske bragder har som regel flest menn fått suksess med slike skildringer. Sørsum skriver; ”alt sammen elementer i menns virkelige eller snarere drømte verden” (1998:236). I Ottar Grepstads bok er det nevnt flere norske forfattere som har utmerket seg med reiseskildringer, men ingen av disse er kvinner.

Blant de viktigste nordmenn som har skrevet om store bragder finner vi polfarere og sjømenn, og disse har omtrent utelukkende vært menn. Tidlige reiseskildringer har vært dominert av dramatiske skildringer, men dette opprinnelige uttrykket ble erstattet av, eller underordnet, essayistikken på 1700- og 1800-tallet, skriver Grepstad (1997:286). Nansen og Amundsen representerte en tilbakevending til det dramatiske, samtidig som de ivaretok den mer moderne, observerende skildringen. Thor Heyerdahl viderefører også denne tradisjonen i en tid hvor dette er blitt mer *comme-il-faut* igjen.

3. THOR HEYERDAHL – VITENSKAPEN OG FORMIDLINGEN

”I wouldn’t go on an expedition just for the sake of sitting on a raft. There has to be a point to it”

Thor Heyerdahl

3.1 Om kapitlet

Thor Heyerdahls teorier var kontroversielle i vitenskapelige kretser, og en kombinasjon av dette, manglende eksamen og metoder som kunne oppfattes som diskutabile gjorde sitt til at han skulle kjempe hardt for i det hele tatt å bli hørt.

I dette kapitlet vil jeg ta for meg Heyerdahls vitenskapelige praksis slik den fremstilles i bøker skrevet av og om ham. Et sentralt punkt i analysen min senere vil være hans formidling av vitenskapen til et bredere publikum enn kun academia, og derfor ser jeg det som hensiktsmessig å vise både hans praksis og de holdningene til vitenskapen vi kan lese ut av bøkene hans. Jeg vil i analysene senere vise i hvilken grad en fagbok med vitenskapelige pretensjoner kan benytte seg av kompositoriske og stilistiskretoriske grep som vi vanligvis forbinder med skjønnlitteratur, og hvilke litterære sjangre det forhandles mellom i *Aku-Aku*.

I sin biografi om Heyerdahl setter arkeolog og forfatter Øystein Kock Johansen opp motsetningen mellom eventyreren og forskeren:

”Jeg kom allerede fra første stund av til å skille sterkt mellom Thor som eventyrer eller oppdager og Thor som vitenskapsmann. [...] Og jeg vet godt hvilken jeg satte mest pris på og verdsatte høyest, nemlig den som allmennheten ikke estimerte og som academia likte minst ved ham: vitenskapsmannen Thor Heyerdahl”

(2003:248)

Thor Heyerdahl presiserte alltid at han var vitenskapsmann, og ikke eventyrer. Likevel levde han et eventyrlig liv, men vitenskapen var, i følge ham selv, alltid

motivasjonen (Ralling 1989:315). Kock Johansen viser til et intervju i forbindelse med et foredrag Heyerdahl holdt om Kon-Tiki-ferden hvor møtelederen påstår; ”Det kreves mye mannsmot for å gjennomføre en slik bragd!” Heyerdahl var ikke enig; ”Nei, ikke mannsmot, men tillit og tro. Troen på tidligere tiders bragder erfaringer og forskningsresultater” (2003:277). Sjøferdene og eventyrene kom i andre rekke, og var en del av utprøvingen av teoriene Heyerdahl trodde på. Likevel var det paradoksalt nok dette sekundære som gav Thor Heyerdahl et verdensnavn, ikke først og fremst hans vitenskapelige arbeide.

Heyerdahls forfatterskap deler seg i to distinkte kategorier. Gjennom hans publiseringspraksis kan vi dermed også få et bilde av hans vilje til å spre sin forskning ut til publikum, og dermed hele hans holdning til vitenskapen som disiplin. På den ene siden er de tunge, vitenskapelige rapportene og avhandlingene som for eksempel *American Indians in the Pacific* (1952) og *Archaeology of Easter Island* (1961). Den andre delen av forfatterskapet dreier seg om de populære bøkene *Kon-Tiki ekspedisjonen* (1948), *Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet* (1957), *Ra* (1970) og *Tigris. På leting etter begynnelsen* (1979). I analysene mine vil jeg blant annet se på strukturelle forskjeller og språklig uttrykk i noen utdrag som kan eksemplifisere Heyerdahls populære bøker og vitenskapelige rapporter.

Det er umulig å skrive om Thor Heyerdahls forhold til vitenskapen uten å komme inn på Kon-Tiki-ekspedisjonen. Selv om det er *Aku-Aku* som er mitt primære analyseobjekt i denne oppgaven er det nettopp Kon-Tiki-ekspedisjonen som blir regnet som Heyerdahls mest spektakulære bragd, samtidig som den også er hans største kommersielle suksess. Boken om ekspedisjonen ble en verdenssuksess, og er den av Heyerdahls utgivelser som har solgt flest eksemplarer⁶. Dokumentarfilmen han laget om den samme ferden (1950) er Norges eneste Oscar-belønnede film⁷, og den ble sett av millioner av mennesker verden rundt. Biograf og historiker Ragnar Kvam jr. mener landgangen i Polynesia gjorde Thor Heyerdahl til et verdensnavn nærmest over natten, omtrent som Fridtjof Nansen ble etter kryssingen av Grønland i 1888 (2008:16).

Gjennom resten av hans vitenskapelige karriere vil Heyerdahl alltid forbindes med denne første store ekspedisjonen sin. Teorien hans om innvandringen til

---

⁶ Boken er oversatt til rundt 70 språk, og har solgt i over 50 millioner eksemplarer.

⁷ Animasjonsfilmen *Den danske dikteren* (Torill Kove – 2006) var delvis produsert og finansiert i Canada.

Polynesia var hans første, og også den som skapte mest debatt internasjonalt (Kock Johansen 2003:268). Det finnes veldig få avisartikler og bøker om ham hvor Kon-Tiki ikke nevnes, og ekspedisjonen blir i så måte en felles referanse i litteraturen om Heyerdahl. Ragnar Kvam mener at Heyerdahls liv kan deles inn i et før og et etter, med flåteferden som et skille (2005:455). Det er også helt nødvendig å gi en liten bakgrunn for å kunne forstå Heyerdahls etos og hans retoriske situasjon ved utgivelsen av *Aku-Aku*. Ikke bare hadde Heyerdahl blitt en verdenskjent forsker og forfatter, men hans posisjon i academia var også omstridt samtidig som han var en godt likt skikkelse i resten av befolkningen. Det er også mye av Heyerdahls senere forskning som knyttes tilbake til Kon-Tiki-ekspedisjonen, derfor vil også denne ekspedisjonen ha en sentral del i dette kapitlet.

Gjennom hele sin karriere har Heyerdahl måttet tåle kritikk fra vitenskapelige miljøer, hvor de av ulike årsaker ikke har villet godta hverken problemstillingen eller teoriene hans. Jeg vil i dette kapitlet vise noe av denne kritikken, og forklare hvordan dette kanskje bidro til å forme hans syn på vitenskapen.

3.2 Heyerdahls vitenskapelige praksis

Thor Heyerdahls vitenskapelige arbeide er veldokumentert både gjennom biografier, og diverse av hans egne utgivelser og forskningsrapporter. Det aller meste av forskningen hans dreier seg om kulturell kontakt og folkevandringer, og da gjerne over de store verdenshavene. Kock Johansen mener hans eventyrlige arbeidsmetoder dels skyldes nettopp objektet han studerte; ”det var tross alt ikke skrivebordsundersøkelser Heyerdahl drev med” (2003:275).

I det han og mannskapet reiste ut med Kon-Tiki var ikke Heyerdahl noen kjent skikkelse i offentligheten, til tross for en bokutgivelse fra året sammen med kona Liv på Fatuhiva (*På jakt efter paradiset*, 1938). Det var her han først kom på sin teori om at det polynesiske folket hadde kommet fra Sør-Amerika, og han la muntlige legender, havstrømmer og steinfigurer til grunn. Allerede her har Heyerdahls sine alternativer til de vedtatte vitenskapelige hypotesene klare, og han skulle senere vie mye av sitt arbeide til å bevise denne teorien.

Heyerdahl hadde ingen utdannelse av særlig betydning. Han studerte zoologi og geografi ved Universitetet i Oslo, men fullførte ingen eksamen. På Fatuhiva skulle Heyerdahl i tillegg til å finne tilbake til den rene naturen også samle inn, kategorisere og studere snegler og andre småkryp for professor Kristine Bonnevie. Oppgaven hun gav ham var nokså komplisert, og krevde i korte trekk en komparativ analyse av landsnegler fra dalbunnen og de som vokste lengre opp i terrenget. Metoden viste seg å være meget tidkrevende, ettersom øya var lite utforsket fra før og Heyerdahl dermed hadde lite forskning å bygge på. Han gikk fort lei av dette arbeidet, og forsto ikke zoologiens tålmodighetskrevende og langsomme arbeidsmetode (Kvam 2005:134-5). Heyerdahls barndomsvenn og biograf Arnold Jacoby skriver at Heyerdahl var klar over betydningen av vitenskapelig resonnement og metodikk, men at han også var av den oppfatning at mikroskopets blikk på laboratoriet også burde suppleres med kikkerten i terrenget (1965:49). Derfor var zoologistudiet på Universitetet i Oslo i det hele en skuffelse for Heyerdahl, han ønsket heller å studere dyreartenes geografi, miljø og livsførsel enn å drive med obduksjon for å forstå organismenes funksjoner.

Etter hvert fant han andre ting som interesserte han mer på Fatuhiva. Kvam gir en helleristning av en fisk stor betydning for Heyerdahls interesse for folkevandringene i Stillehavet. Den lokale protestantiske klokkeren Tioti viste Heyerdahl og Liv denne mystiske figuren hugget i stein langt inne i jungelen. Dette var den første helleristningen som ble funnet i hele Polynesia (Kvam 2005:138). Spørsmålene om hvem som lagde disse og hvor de kom fra fattet Heyerdahls interesse nokså umiddelbart.

Heyerdahl begynte å lytte til de muntlige legendene til øyas innbyggere. Særlig en gammel mann som het Tei Tetua fortalte om Tikis reise fra 'der solen står opp', altså Sør-Amerika (Kvam 2005:180). Dette stemte godt med vindene og strømmene som gikk vestover. Heyerdahl la sammen vinden, strømmen og legenden, og sammen med steinfigurene fikk han for første gang ideen om at polynesierne kom fra Sør-Amerika, og ikke fra Sør-øst-Asia slik de aller fleste forskerne mente. Dette var starten på hans teori om folkevandringene i Stillehavet, og også starten på hans vitenskapelige karriere.

Etter reisen til Fatuhiva skrev Heyerdahl et manuskript hvor han beskrev teorien sin om innvandringen til Polynesia. Da Heyerdahl reiste til New York for å presentere manuskriptet sitt for det vitenskapelige miljøet, var det ingen som vil høre på hva han hadde skrevet om. Mange av forskerne mente det var spennende,

fantasifullt eller sprøtt, men ingen støttet ham fullt ut. Det viktigste motargumentet var at indianerne i Sør-Amerika ikke hadde farkoster til en så lang reise. Heyerdahl mente at de kanskje ikke hadde båter, men at en flåteferd ville kunne være mulig. Han hadde studert hvordan indianernes flåter var konstruert, og mente de kunne seile over lange havstrekninger.

Det var ekspedisjonene til Galapagos (1952) og Påskeøya (1955-56) som virkelig innledet Heyerdahls arkeologiske karriere. Tidligere hadde han som sagt studert mye zoologi, samt drevet eksperimenter som Kon-Tiki-ferden, men for å styrke sin teori med mer håndfaste beviser trengte han også å grave på Stillehavsoyene. I et skriftløst samfunn er de håndfaste bevisene gjemt under bakken, og arkeologien kunne muligens være et passende felt for videre utforsking av teorien. Heyerdahl hadde tidligere blitt kritisert for at flåteferden ble utført av amatører, til tross for at han selv ikke ville ha et sjødyktig mannskap. I utgangspunktet hadde han ingen forutsetninger for å drive arkeologi, hans korte utdanning tilhørte en helt annen fagtradisjon. De arkeologiske utgravningene på Galapagos derimot krevde fagutdannede mennesker, og Heyerdahl fikk med seg arkeologene Erik Reed og Arne Skjølsvold til øya der Darwin utviklet sin lære om artenes opprinnelse. På sin ekspedisjon til Galapagos gjorde Heyerdahl flere sensasjonelle funn som støttet oppunder hans teori om folkevandringene i Stillehavet. Store mengder potteskår indikerte kontakt mellom sør-amerikanske indianere og polynesiske øyer (Heyerdahl & Skjølsvold 1990 [1956]:72).

Mange av disse viktige funnene ble likevel mer eller mindre ignorert av vitenskapen. Ragnar Kvam tillater seg å spekulere i om seriøse forskere var redde for å gi Heyerdahl støtte og at de risikerte å bli utstøtt fra det vitenskapelige miljøet. Det er med denne bakgrunnen at Heyerdahl reiser til Påskeøya noen år senere for å drive flere arkeologiske utgravninger.

I alle bøkene han skrev gir Heyerdahl leseren tilsynelatende full innsikt i forskningen og arbeidsmetodene sine. *Kon-Tiki ekspedisjonen* (1948) åpner med en skildring av en typisk hverdag om bord på flåten, hvor mannskapet ligger henslengt og leser, filosoferer og måler posisjon i forhold til dagen i forveien. Videre gir Heyerdahl et kort tilbakeblikk på sitt opphold på Fatuhiva, før han presenterer teorien sin om folkevandringene i Stillehavet. Så følger en del om hvordan ekspedisjonen blir til, hvor han blant annet forklarer motstanden i vitenskapelige kretser.

En etter hvert legendarisk scene utspiller seg på kontoret til dr. Herbert Spinden⁸, hvor Heyerdahls manuskript ligger uåpnet på pulten. Her utfordrer Spinden litt flåsete Heyerdahl til selv å bygge en flåte for å se om det er mulig å seile over Stillehavet med fortidig teknologi.

Heyerdahl forklarer videre om organiseringen av ekspedisjonen, og hvordan han fikk tak i mannskap, utstyr, og byggingen av selve flåten. Under selve overfarten skildrer forfatteren ulike fiskesorter, hva mannskapet fylte hverdagene med, tanker rundt teorien og Stillehavet og dets øyers historier.

I boken kan vi altså følge utviklingen av ekspedisjonen på nært hold, og Heyerdahl er også gjennom hele boken tydelig på hvorfor flåteferden måtte gjennomføres. I *Kon-Tiki ekspedisjonen* er det selve utprøvingen som er den vitenskapelige metoden, som igjen er ledd i et større arbeid med teorien om menneskenes bevegelser i Stillehavet.

I *Aku-Aku* (1957) blir leseren presentert for noe av den samme dramaturgien i fortellingen, men med et større utvalg av vitenskapelige arbeidsmetoder. Denne gangen er det ikke selve reisen som er hovedfokuset, men heller arkeologiske utgravninger etter bevis for Påskeøyas historie. I denne boken er det altså større potensiale for forfatteren å greie ut som sine metoder, ettersom historien denne gangen ikke er konsentrert rundt en liten flåte. Heyerdahl drev det han selv kalte ”praktisk arkeologi”, og dette presenterer han for leserne flere ganger i *Aku-Aku*. Om arkeologisk metode skriver Heyerdahl:

”Valget⁹ falt først på Hotu Matuas femkantete kjøkkenovn og på den båtformede grunnmuren like ved siden. En slik graving foregår ikke med hakke og spade, men med en liten murskje som man skrapper seg ned i bakken med, millimeter etter millimeter for ikke å skade det man finner. Den jorden som ble skrapet løs, ble ristet gjennom en finmasket netting, slik at alt av interesse ble liggende igjen på toppen av sikten. Det ble ført nøye regnskap med dybden under gresstorven, for jo dypere ned man kommer, jo eldre er selvsagt det man støter på.”

(1957:53)

---

⁸ Dr. Spinden hadde tidligere vist interesse, til tross for at han var uenig i teorien, for Heyerdahls arbeid, og hadde spilt en sentral rolle for at Heyerdahl skulle bli medlem i den anerkjente Explorers Club i New York. Spindens spesialområde var mayakulturen, og han hadde forsket mye i Sør-Amerika. Han er ikke nevnt ved navn i *Kon-Tiki ekspedisjonen*.

⁹ Altså hvor gravingen skulle foregå.

Den svenske Stillehavsforskeren Carl Skottsberg valgte å anmelde *Kon-Tiki ekspedisjonen* som en sjøfortelling i 1949 (Jacoby 1965:259). Her mente Skottsberg at ferden var en fremragende sportsbragd, og boken en spennende krønike, men at Heyerdahl ikke var noen forsker. Den svenske historikeren Axel Andersson påpeker at Skottsbergs og andres anmeldelser ikke sier at boken ikke er verdt å lese, men at de avviser Heyerdahls påstander om vitenskapelig arbeide (2010:99). Skottsberg anmeldte også *Aku-Aku*, og da i hyggeligere ordelag; ”Intet forskerteam har vel gått bedre rustet til oppgaven enn Thor Heyerdahls. [...] Og nå venter vi på den vitenskapelige bearbeidelsen av oppdagelser som en nok tør kalle de viktigste som er gjort i Polynesia i moderne tid” (sitert i Jacoby 1965:260). Også den amerikanske antropologen Wilton M. Krogman fremhevet blandingen av vitenskap, eventyr og spenning som bokens styrke i sin anmeldelse i *Chicago Sunday Tribune* (1958).

Men det var også anmeldere som ikke var like imponerte. Roland W. Force skrev i *American Anthropologist* at ”*Aku-Aku* is not a scientific book. [...] it is in fact an adventure book. Unfortunately, the public at large will probaby give undeserving credence to its sensationalized contents” (1959:708). Force er også kritisk til Heyerdahls bevisføring og skriver ”Whatever comments there is in *Aku-Aku* about the expedition’s findings, it is without exception in support of Heyerdahl’s theory of migration” (1959:709).

Øystein Kock Johansen viser at Heyerdahl selv var klar over at Kon-Tiki-ekspedisjonen ikke var noe endelig bevis for at Polynesia ble bosatt av folk fra Sør-Amerika. Likevel var det ikke lenger noen tvil om at en primitiv balsaflåte *kunne* seile over store havstrekninger, noe vitenskapen i lang tid hadde ment var umulig (2003:38). Denne viktige forskjellen ble av de akademiske miljøene oversett, og de aller fleste hengte seg kun opp i den utradisjonelle teorien.

Datidens fremste ekspert på Polynesiens antropologi, Sir Peter Buck¹⁰, gav seg til å hånle da avisa *The Auckland Star* i 1949 ville ha hans kommentar til Heyerdahls ekspedisjon (Andersson 2010:99). ”A nice adventure [...] But you don’t seriously expect anybody to call that a scientific expedition?” var hans svar til journalisten. Videre fortsatte Buck å latterliggjøre hele teorien, og kunne ikke begripe at disse nordmennene virkelig trodde at før-inkaer på fisketur skulle rote seg bort i Humboldtstrømmen og drive vestover mot Polynesia. Ikke ville de overlevd, og hvis de gjorde;

---

¹⁰ Også kalt Te Rangi Hiroa, pga. sitt newzealandske maoriopphav.

fiskerne hadde da aldri kvinner med seg ut på havet. Med andre ord ville det vært umulig å stifte familie på de fjerne øyene (Kock Johansen 2003:39).

Til tross for veldig mye kritikk fra mange ulike hold har Heyerdahl i ettertid sagt at det er angrepet fra den finske filosofiprofessoren, etnografen og religionssosiologen Rafael Karsten som gikk hardest inn på ham (Heyerdahl 1998:184). Arnold Jacoby konstaterer at til tross for at kritikken mot Heyerdahl tidligere hadde vært krass, hadde den i hvert fall vært velbegrunnet og saklig, mens det i Karstens tilfelle tok en noe annen retning (1965:261). Professoren gikk hardt ut i et intervju høsten 1949 og kalte Kon-Tiki-ekspedisjonen humbug, beskylte flåten for å være spesialbygd, og at hele ferden og boken var løgn. Karsten skrev at ”om halvparten av det som berettes om eventyret, er sant, så må det betraktes som et mirakel at de reisende overhodet kom gjennom det. Men mirakler skjer som kjent forholdsvis sjelden” (sitert i Jacoby 1965:261). Heyerdahl og mannskapet ville formulere et svar, men innså at skandinaviske medier allerede hadde plukket opp Karstens sitater, og begrepet ’humbug’ spredte seg raskt. Heyerdahl selv følte seg fullstendig overkjørt av sine motstandere. ”Jeg var på nippet til å ønske at jeg selv hadde druknet slik mine motstandere hadde ventet, heller enn å skulle oppleve denne fornedrelsen og skammen” skriver han i sine memoarer (1998:184). Kock Johansen viser også hvordan den finske professoren overhodet ikke var interessert i noen dialog med Heyerdahl. Han ble meget provosert av Heyerdahls planer om en vitenskapelig avhandling om Polynesiaproblematikken, og lovet faktisk å slakte den når den kom ut. ”Uansett hva Heyerdahl kunne legge på bordet av beviser, ville han diskvalifisere innholdet” (2003:40).

I sine egne bøker fremstiller Heyerdahl ofte denne perioden som en storm hvor han ikke får særlig støtte fra academia. Selv var Heyerdahl overbevist om at han hadde rett, og at det bare var et spørsmål om tid før teorien hans ble godtatt. I ettertid beskriver han tiden utover slik:

”Så snart dogmene begynte å falle, og det ble klart for alle at det polynesiske problem ikke var løst, ble det liv og røre i Stillehavsforskningen. [...] Få la skjul på at de ventet å finne spor som motbeviste ”Kon-Tiki teorien”. Men da årene gikk, og slike spor ikke ble funnet, gled Asia stadig lenger unna Polynesia i alle akademiske diskusjoner, mens Amerika gled nærmere. [...] Dermed var det ingen argumenter igjen mot mitt forslag at den naturlige ruten for Polynesiens forfedre til den motsatte side av Stillehavet gikk med elementene og jordens krumning via de amerikanske nordvest-indianernes øyrike til Hawaii.”

(Evensberget 1994:288)

I senere tid jobbet Heyerdahl nært med Kock Johansen. Han forklarer arkeologisk arbeid slik: ”Den vanlige progresjonen i det arkeologiske arbeidet består først i å formulere en problemstilling, så grave, finne, bevare, postulere og til slutt føre bevis for sin teori” (Kock Johansen 2003:251). Dette er den hypotetisk-deduktive metoden, som jeg allerede har diskutert i delkapittel 2.1.

I 1986-87 reiste Heyerdahl, Arne Skjølsvold og Kock Johansen tilbake til Påskeøya for å fortsette utgravingene som ble startet i 1955. Dette var første gang på lang tid at Heyerdahl gjorde undersøkelser i Polynesia, i mellomtiden hadde han blant annet seilt Ra og Ra II over Atlanterhavet, og Tigris gjennom Østerlandene. På Påskeøya grov arkeologene seg helt ned til grunnfjellet, så langt ned og tilbake i tid en kan komme. Her fant de levninger etter de tidligste bosetningene, beviser for hvem som var de første til å ankomme øya. Blant funnene var et lite rottebein, som etter nærmere undersøkelser viste seg å stamme fra den vestlige delen av Polynesia (Skjølsvold 1994:110). Denne rotta kunne ikke ha svømt over havet selv, den hadde trolig kommet med en av de første båtene, enten som blindpassasjer eller medbrakt mat. Skjølsvold og Kock Johansen mente at dette var det endelige vitenskapelige beviset for at Påskeøya først ble befolket fra vest, noe som river ned hele Heyerdahls teori. Da de presenterte resultatet for Heyerdahl, nektet han å diskutere funnet (Kvam 2012), og selv nevner han det aldri i memoarer og senere bøker. I stedet står det i boken *Påskeøya. En gåte blir løst* (1989) at ”undersøkelsene ga ingen støtte til teorien om at statuene var reist av fiskere som hadde drevet dit fra Polynesia. [...] Gill¹¹ fant trekk som ikke svarte til den polynesiske normen. Blant annet hadde mange av kraniene buede underkjever, et upolynesisk trekk kjent fra Amerikas urbefolkning” (1989:229). Vel hadde Heyerdahl rett i at det hadde innvandret folk fra Sør-Amerika til Polynesia, men disse var ikke de første menneskene til å bosette Stillehavsøyene. Arne Skjølsvold publiserte i 1994 en rapport hvor rottebeinet fikk en viktig rolle som bevis, men Heyerdahl nektet å akseptere at dette kunne motbevise hans teori.

I en uutgravd pyramide i Tucume, Peru, fant Heyerdahl i 1987 et relieff av en fuglemann som det bare finnes maken til på Påskeøya (Heyerdahl 1993:138). Igjen mente Heyerdahl at han har funnet bevis for sin teori om befolkning østfra. Denne gangen var det ingen tvil om at det tidligere hadde vært kontakt mellom Påskeøya og Peru, og det sensasjonelle funnet fikk store oppslag i pressen. Likevel manglet

---

¹¹ George Gill, amerikansk antropolog.

Heyerdahl igjen en kildekritisk sans, og Arne Skjølsvold måtte nok en gang skuffe sin gode venn og kollega. Relieffet i Peru er trolig 3-400 år yngre enn det tilsvarende på Påskeøya, og kronologien viser at kontakten må ha gått fra vest til øst. Igjen var det vanskelig for Heyerdahl å anerkjenne funnene, og han innrømmet aldri at hans teori ikke var den riktige.

3.3 Heyerdahls holdninger til vitenskapen

I sine memoarer *I Adams fotspor* (1998) holder Heyerdahl en 'samtale' med sin aku-aku, en slags åndelig hjelper eller veileder alle menneskene på Påskeøya har og tror på. Helt i starten av boken stiller denne ånden Heyerdahl et helt essensielt spørsmål:

”Jeg har vært hos deg hele tiden, jeg [...]. Først tok du meg med fra Polynesia til junglene i Sør-Amerika, deretter på tømmerstokker og sivbunter over tre verdenshav, og nå har du parkert meg på et tak i en ørkenby i Sahara¹²? Hva skal dette bety? Er du en eventyrer eller vitenskapsmann?”
(1998:19)

Heyerdahls vitenskapelige karriere er i det hele et paradoks. Hele livet drømmer han om å bli anerkjent av academia, samtidig som han forakter store deler av miljøet. Han mener det hele er en gutteklubb som i sine lenestoler sitter og opphever og dømmer hverandre i fotnoter, men uten å gå ut og prøve ting i praksis. Heyerdahl driver som tidligere nevnt 'praktisk arkeologi', som i samtiden gav ham et unikt ståsted å uttale seg fra. Samtidig var han tilhenger av tverrfaglig arbeide, noe som ifølge Øystein Kock Johansen kan gi spennende resultater, men som vitenskapelig sett er farlig (2003:249). Heyerdahl var ikke redd for å hoppe fra et fagområde til et annet, fra arkeologi til filologi, biologi, og igjen til antropologi. Han brukte også lokale legender og myter som kilder til sine teorier, og argumenterer for hvorfor forskningen bør bruke disse i *I Adams fotspor*:

---

¹² En nygift Heyerdahl sitter på hotellet i Vest-Sahara når han filosoferer over sitt liv.

”En vitenskapsmann må skille mellom legender og myter, og bruke begge deler. [...]

At Kane¹³ kom til himmelen og endte på solen er en myte. Men når myten er identisk hos Kane-dyrkerne blant Kwakiutl-folket og på de nærmeste øyene i Hawaii, er det vitenskap å ta myten med som en kulturparallel i det store puslespillet om vandringsruten i Stillehavet”

(1998:298-99)

Resultatene han fikk etter undersøkelsene på Galapagos ble som tidligere nevnt ikke viet særlig oppmerksomhet i vitenskapelige kretser, til tross for at de tydelig viste kulturell kontakt mellom Polynesia og Sør-Amerika. Kock Johansen kaller disse ”de glemte utgravningene” (2003:45), og påpeker at selv om resultatene ble publisert på eksemplarisk måte i *American Antiquity* ble de systematisk ignorert av akademien (2003:51). Publikasjonen om utgravningene ble ikke anmeldt i noe fagtidsskrift, og fagmiljøet gjemte bort resultatene slik at de raskt ble helt glemt. Dette kan trolig også ha spilt inn på Heyerdahls videre holdning til vitenskapen.

Om hans syn på formidling av vitenskap er det i hvert fall tydelig at Heyerdahl mente at forskning og spørsmål (eller gåter og hemmeligheter som han selv gjerne kaller det) rundt fortiden bør bli tilgjengelig for flere enn bare det vitenskapelige miljøet. Det vil være spekulativt å antyde at han for egen vinning gjennomførte ekspedisjoner og skrev bøker, dette kom nok heller som en konsekvens av hans arbeid. Likevel kan man ikke overse det faktum at Heyerdahl alltid så frem mot en bokutgivelse eller en film når han gjorde sin forskning. Han hadde alltid med seg et kamera, og tok masse notater i dagbøker og notatblokker. Han var altså bevisst på at alle reisene skulle dokumenteres, og senere utgis som bøker og film. Ofte hadde han på forhånd skrevet kontrakt med forlag og på den måten skaffet økonomiske midler til reisene mot at han skulle skrive bok i ettertid. Øystein Kock Johansen skriver at sjøferdene var et praktisk biprodukt av og et ledd i Heyerdahls vitenskapelige arbeid (2003:248).

Selv måneder før sin død gikk Heyerdahl ut i Aftenposten, og utfordret til åpen debatt. Under dette intervjuet får Heyerdahl spørsmålet; ”Hadde arbeidet vært like moro uten rabalderet?” hvorpå han selv svarer; ”Det hadde det kanskje ikke vært. Det går sport i det på en måte”. Noe av årsaken til at han ble så folkekjær var at han drev en form for vitenskapelig populisme, hvor han som en David sto opp mot den

---

¹³ Gudeskikkelse for Kwakiutl-indianerne fra områdene Mexico og Peru, og menneskegud i Polynesia, særlig Hawaii.

store Goliat i akademias skikkelse. Om sin egen posisjon og livsoppgave skriver han i *I Adams fotspor*:

”Folk flest har kanskje inntrykk av at jeg er en ordentlig eventyrer og stabeis som hopper fra den ene flåten til den andre, fra den ene akademiske striden til den andre. Mens jeg i virkeligheten er en svært fredelig person som først og fremst er interessert i problemenes løsning, i å komme til bunns i åpne spørsmål. Og jo mer jeg gjør, jo mer jeg ser, desto mer går det opp for meg hvor rystende mye uvitenhet som finnes i de lærde kretser som kaller seg autoriteter og later som om de har monopol på all kunnskap. Her må en opprydning til.”

(1998:17)

I et møte i Norsk Biografisk Selskap november 2012 kommenterte professor i biologi Dag O. Hessen et foredrag om Heyerdahls posisjon som vitenskapsmann. Hessen understreket at den hypotetisk-deduktive metoden ikke appellerte til Heyerdahl. ”Han så ingen vits i å telle vinger på bananfluer, han ville heller drive forskning ute i naturen.” Heyerdahl drev i stedet praktisk arkeologi, hvor han gjennom flere vitenskapelige disipliner la sammen resultatene og fant indisier som stemte overens med hans teori.

Likevel var det også mens det stormet som verst at Heyerdahl fikk noen av sine største seiere og utmerkelser. På en stillehavskongress i Honolulu i 1961 ble det vedtatt av 300 vitenskapsmenn at også Sør-Amerika måtte regnes som et viktig opphav for Polynesias mennesker og kultur (Heyerdahl 1970:31). Dermed ble i alle fall Heyerdahls problemstilling endelig godkjent, noe han hadde kjempet for hele sin karriere. I sin tale under utdelingen av Vegamedaljen, Nordens høyeste utmerkelse for forskere innenfor antropologi og geografi, i 1962 gav formannen i Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi Heyerdahl mye av æren for interessen for Stillehavsforskning.

”Verdien og holdbarheten av en teori ligger ikke bare i at den med fordel logisk kan passes inn i et mønster av allerede godtatte tankebaner. På lang sikt viser en idé sin verdi i den levende kraft som den utvikler når det gjelder å inspirere andre til fortsatte undersøkelser og stadig søking mot dypere og rikere nyansert viten.

Den arkeologiske og kulturgeografiske forskningen i Stillehavsområdet er nettopp nå livligere og mer omfattende enn noensinne før. Ingen kan i dag bestride at dette er Thor Heyerdahls fortjeneste.”

(Sitert i Jacoby 1965:334)

Heyerdahl har ofte blitt kritisert for ikke å ville møte sine motstandere til debatt. Dette er delvis sant, men man kan også si at han selv ville sette premissene for de vitenskapelige debattene han deltok i. Dette var på et vis brudd på grunnleggende vitenskapelig normer, og mange forskere var kanskje ikke like komfortable med å ta debatten ut av universitetene og inn på andre arenaer. Problemet var ofte at Heyerdahl gjerne ville ta debatten i mediene, enten i radio eller på tv. Helt fra starten ble han kritisert i mediene, og kanskje var dette med på å farge senere debatter. Heyerdahls første kritikere gikk også ut i avisene, og angrepet fra den finske forskeren som kalte Kon-Tiki-ekspedisjonen for humbug, har i ettertid som sagt fått særlig stor betydning.

Det er ikke urimelig å anta at mange forskere var redde for å møte Heyerdahl til åpen debatt. Han var meget god til å argumentere for sine teorier, og mente selv han hadde mange funn som beviste disse. Dette var i tillegg en måte å nå ut til flest mulig, og ikke lukke seg inne i et vitenskapelig vakuum.

Det har vært forsket lite på muntlighet versus skriftlighet i vitenskapsretorikken. Muntlige fremføringer og konferanser er i utgangspunktet ikke gyldige fora for vitenskapelige avklaringer, da det er et krav om at teorien må skriftliggjøres for å kunne bli godtatt i akademien. I så måte kan en tenke seg at en forsker vil kunne tillate seg andre formuleringer og drøftinger muntlig enn skriftlig, ettersom ytringene likevel ikke er akademisk bindende.

De forskningsetiske retningslinjene for samfunnskunnskap, humaniora, juss og teologi er gjeldende for skriftlige fremstillinger. Den eneste gangen muntlig formidling blir nevnt eksplisitt i retningslinjene er under punktet om forskningsformidling, og da som en mulig metode for popularisering i for eksempel skoler, livssynssamfunn eller andre institusjoner. Muntlighet er altså ifølge retningslinjene kun gyldig som populær fremstillingsform, og har ikke samme status som skriftlig tekst i akademisk sammenheng.

Selv tolket Heyerdahl det slik at motstanderne var redd for at han hadde rett, og dermed ikke ville risikere en mediedebatt. Sannheten var ofte heller den at Heyerdahl hadde så store kunnskaper på mange ulike felter, og at en forsker med relativt begrenset perspektiv fort kunne risikere å bli satt fast i et fagområde han ikke hadde forutsetninger for å diskutere.

Heyerdahls aku-aku er dermed i sin rett når han stiller spørsmålet om hvordan han oppfatter seg selv, og ser på sin egen praksis. I offentligheten hadde han også to

ansikter utad; det ene velstelt og dresset, det andre skjeggete og vilt. Heyerdahl svarer sin aku-aku:

”Bortsett fra fire år som frivillig i kampen mot nazistene under krigen, har jeg ikke drevet med annet enn vitenskapelig forskning hele livet, helt siden jeg begynte å studere biologi som attenåring. Eventyret har jeg fått med meg på kjøpet. Jeg leter aldri etter eventyr, men tar det gjerne med som en ekstra fornøyelse når jeg eksperimenterer med oldtidens hjelpemidler, eller leter etter ukjente kulturer ved å motbevise gamle dogmer om forhistoriske farkosttyper.”
(Heyerdahl 1998:19)

3.4 Drøfting

Til tross for at Heyerdahl blandet sammen mange ulike vitenskapelige felter som zoologi, språkvitenskap, etnografi og historie, var det i arkeologien han selv opererte mest.¹⁴ Den hardeste kritikken kom også fra etnografiske miljøer, med Arne Martin Klausen og Henning Siverts i spissen her hjemme. Denne drøftingen tar derfor utgangspunkt i arkeologisk forskningsmetode, men mange av poengene er også relevante for andre vitenskapelige disipliner.

Det meste av kritikken mot Heyerdahls forskning går på de metodiske valgene han gjorde. Det er ingen tvil om at ekspedisjonene var godt planlagte, men det er tydelig at Heyerdahl manglet en del når det kom til systematisk vitenskapelig arbeid. Han hadde ingen opplæring i arkeologiske fagtradisjoner, og levde store deler av livet som autodidakt vitenskapsmann. Han fulgte heller ikke med på samtidig forskning, men hang ofte igjen i bøker fra 1930-tallet. Funnene han gjorde gikk han sjelden i dialog med, men lette heller etter de argumenter som styrket hans teorier. Eventuelle motargumenter lot han også ofte være å diskutere, og han gjorde ingen forsøk på å falsifisere sine egne teorier. I tillegg møtte han vitenskapen på sine egne premisser, og om det skulle være debatt burde den foregå i full offentlighet. Hensynet til motstanderne mulige vegring mot direktesendt diskusjon tenkte han sjelden på, og

---

¹⁴ Kon-Tiki-ekspedisjonen var et praktisk eksperiment basert på legender og strømninger, men de arkeologiske utgravningene på Galapagos og Påskeøya regnes i ettertid blant Heyerdahls mest verdifulle bidrag til vitenskapen.

selv om hans idealer om åpen debatt er prisverdige kan den også oppfattes som kritikkverdig.

Heyerdahl tok ikke hovedfag, og ble i så måte ikke godt nok skolert i vitenskapelig kildekritikk. Nettopp derfor var det ekstra problematisk å veksle mellom ulike disipliner. Kock Johansen skriver at det ikke er noen hindring i å drive arkeologi selv om en ikke har den nødvendige utdannelsen, men at det ikke er tillat på egen hånd å starte utgravninger (2003:249). Han poengterer også at Heyerdahl hadde studert mye både på Universitetet i Oslo og for egen hånd, så noen amatør var han absolutt ikke. Likevel er det grunn til å være kritisk når en person uten betydelig faglig utdanning påberoper seg å endre en langlivet historisk hypotese, med tilsynelatende svake beviser. Etter at han hadde seilt Kon-Tiki-flåten skrev Heyerdahl ferdig sin avhandling, en over 800 sider lang forklaring på hvorfor han dro på denne ekspedisjonen. I vitenskapelige kretser ble avhandlingen heller dårlig mottatt, og ingen hadde sans for hverken teorien eller metodene. Det var også beviselig en del faktiske feil i avhandlingen, men verre var det kanskje at de argumentene som talte imot teorien ble ignorert eller marginalisert. Som nevnt tidligere var Heyerdahl lite villig til å skaffe motargumenter eller diskutere funnene med seg selv og andre. Dette ble et problem, særlig nettopp fordi han var ufaglært og manglet faglig troverdighet i vitenskapelige miljøer.

Særlig på grunn av sin manglende utdanning ble Heyerdahl ofte karakterisert som ikke-forsker, eller lite vitenskapelig anlagt. Kock Johansen mener at en vitenskapsmann bør inneha en tilstrekkelig grad av ydmykhet, ettersom vitenskapen stiller strenge krav om bevisføring, slik som etterprøvbarhet, analytisk klarhet og konsistent argumentasjon. ”Sannhet, konsistens eller åpenhet for kritikk (sic) er grunnleggende verdier i vitenskapen!” (Kock Johansen 2003:259). Ettersom Heyerdahl ikke alltid ville diskutere motargumenter kunne vi kanskje være fristet til å plassere ham utenfor både academia og forskermiljøene. Likevel opererte han nettopp i disse vitenskapelige miljøer, han publiserte artikler i anerkjente magasiner, og han skrev avhandlinger. Videre kan vi ikke utelate ham fra en vitenskapelig diskurs, til tross for hans sjonglering mellom popularitet og academia. Nettopp det faktum at Heyerdahls var opptatt av å formidle sin forskning til et bredere publikum kan også ha hatt negative konsekvenser for hans mangel på akademisk status. Ottar Grepstad skriver at ”den populærvitenskaplege framstillinga [har] for mange forskarar vore obskure tekstar skrivne av kikkarar på Gratishaugen utanfor Akademiet” (1997:86).

Moderne vitenskapelig arbeid gjør som nevnt i delkapittel 2.1.1 i stor grad bruk av den hypotetisk-deduktive metoden, som tar utgangspunkt i en hypotese som forskeren undersøker holdbarheten i for enten å avkrefte eller styrke den. I undersøkelsene må forskeren dedusere slutninger fra hypotesen, og hvis hypotesen er sann må også slutningen være sann. Kock Johansen presenterer et eksempel: I Heyerdahls tilfelle vil hypotesen eksempelvis være at Polynesia ble befolket fra Sør-Amerika, og slutningen kan være at de sør-amerikanske indianerne hadde sjøgående fartøyer som de kunne seile over lange havstrekninger. Heyerdahl tester tesen; han seiler en primitiv flåte over Stillehavet, og får dermed styrket sin hypotese (Kock Johansen 2003:259).

Selv om Hessen påstod at den hypotetisk-deduktive metoden ikke appellerte til Heyerdahl, mener Kock Johansen at han ubevisst benyttet seg av metoden, og at han dermed arbeidet fullt ut etter vitenskapelige prinsipper (2003:259). Men om vitenskapens vesen setter sannhet, analytisk klarhet og konsistens som premiss, blir det ikke da uvitenskapelig å benytte metoden uten selv å være klar over det? Videre bruker Kock Johansen Karl Poppers falsifiseringsmetode som eksempel, og sier det er helt i Heyerdahls ånd å motbevise en hypotese i stedet for å bevise den (2003:260). Igjen er det vanskelig å godta dette, ettersom Heyerdahl selv ofte fremsatte teorier det var vanskelig å avkrefte. Den hypotetisk-deduktive metoden kan ikke bekrefte en teori, bare styrke eller avkrefte den, ettersom ingen hypoteser er den endelige sannhet. Heyerdahl jobbet selv for å bekrefte sine teorier om folkevandringene, og var dermed kanskje ikke like tro mot denne vitenskapelige metoden. Samtidig har han også uttalt at ”Arkeologenes oppgave er ikke i første rekke å bevise noe, men å finne noe” (Ralling 1989:316). Dette er ikke det samme som å ha en problemstilling klar før forskningen begynner, og ikke et sterkt vitenskapelig utsagn. Det er i forbindelse med kildekritikk en viktig balansegang mellom å være dristig og fornuftig i tolkningen av resultatene.

Dag O. Hessen forklarte at den hypotetisk-deduktive metoden er blitt idealet for forskere, men han mente at det ikke er noen hemmelighet at mange forskere ikke nødvendigvis er så åpne som de gir uttrykk for. ”De aller fleste forskere som har en teori, er mer eller mindre biased i forhold til å velge den statistikk eller de eksempler de vil for å underbygge sin forskning. Sånn er det bare. Hos de aller fleste er det ikke bevisst, men det er nok et element av det” (Hessen 2012). Forskeridealet blir altså i mange tilfeller ikke nødvendigvis fulgt slik som man kanskje skulle ønske. Hessen

utdyper: ”Jeg har mange kolleger som fikk en stor tanke som barn og skrev en av sine første artikler som lanserte den teorien, og som gikk i graven med overbevisningen om at dette var riktig, selv om tidene hadde bevist at slik var det sannsynligvis ikke” (Hessen 2012). Dette ligner igjen på Heyerdahls egen forskning. Han nektet stadig å innse at teoriene hans ikke var den riktige, til tross for hard kritikk både i media og akademia.

Gjennom foredraget sitt poengterte Hessen også at historien har vist at det ikke alltid er slik at den hypotetisk-deduktive metoden er den eneste riktige. Tidligere har jeg diskutert hvordan også abduksjon er en mye brukt metode i humaniora. Hessen påpekte at Darwins utviklingslære var blitt til litt på slump, og ikke fordi han startet med en teori. Gjennom mange indisier endte Darwin opp med noe som etter hvert ble til evolusjonsteorien, i følge Hessen. Han reiste ut som en religiøs troende, uten tanke for evolusjon, men endte altså nokså tilfeldig opp med et livsverk. Hessen trakk også frem Nansens Fram-ekspedisjon, som var basert på en rekke tilfeldigheter, men som endte opp med å bli det viktigste fokuset i Nansens vitenskapelige arbeide. Også Helge Ingstads ekspedisjoner i Nord-Canada var en noe heldig reise i fotsporene til vikingene, og det var tilfeldigheter som gjorde at de fant beviser for kontakt mellom Skandinavia og Amerika. Ingstad sto dermed for en stor epokegjørende arkeologisk oppdagelse, uten at han selv var fagutdannet arkeolog. Den svenske forskeren Carl von Linné tok også en medisinsk doktorgrad på en avhandling om malaria, til tross for at han ikke kjente til malariaparasitten. Disse eksemplene viser at epokegjørende forskere ikke alltid har fulgt et forskerideal, men likevel har de skrevet seg inn i historien. Kock Johansen viser også at flere av arkeologiens største navn, som Heinrich Schliemann og Alfred Rust, ikke var fagutdannet, og at en filmfotograf ved navn Per Høst skulle bli en av de viktigste skikkelsene innenfor zoologi i Norge (2003:249).

Det finnes altså mange eksempler på viktige forskere og vitenskapsmenn som hverken var fagutdannet eller som fulgte idealer for vitenskapelige metoder. Likevel er det flere av dem som har endret vårt verdensbilde, enten på grunn av ren vilje, tilfeldigheter eller debatt. Kock Johansen viser at akademia dessuten har blitt mer institusjonalisert nå enn i forhold til tidligere, og at det har blitt mindre rom for alternativ vitenskap gjort av forskere uten sømmelig fagbakgrunn (2003:265). Et viktig prinsipp i forskningen er den akademiske friheten, som har sitt opphav i den

generelle ytringsfriheten. Denne friheten til å kunne studere det man selv ønsker bør være en rettighet, til tross for uortodokse fremgangsmåter.

Sannhetskravet er et viktig premiss for vitenskapen, og jo sterkere forskeren insisterer på dette, desto sterkere blir forpliktelsen overfor den kritiske sans. Om forskeren ikke tar dette på alvor, driver han med dogmatisme (Kock Johansen 2003:257). Heyerdahl selv kalte gjerne sine kollegers forskning for dogmatisk, men det var like gjerne ham selv som nærmet seg dette vitenskapens motstykke. Likevel opptrådte Heyerdahl innenfor vitenskapelige fora, han publiserte sine tekster gjennom vitenskapelige tidsskrifter og gjennom hans avhandlinger kan vi se et tydelig ønske om å tilhøre forskermiljøene.

Igjen blir det relevant å trekke frem den finske filosofiprofessoren Rafael Karstens angrep på Heyerdahl etter Kon-Tiki-ekspedisjonen. En må kunne påstå at det å gå ut offentlig og love at man skal slakte en avhandling selv før den foreligger, er en nokså uvitenskapelig holdning både til faget og kolleger. Øystein Kock Johansen reiser selv dette spørsmålet, han stiller seg uforstående til hvorfor en profilert og respektert professor skal gå så voldsomt hatskt ut mot en ung mann som vil teste sin teori.

Da Heyerdahl startet sin akademiske karriere mot slutten av 1930-tallet, var forskningen midt inne i et paradigmeskifte i naturvitenskapen, hvor diffusjonismen, altså en tanke om at det finnes en systematisk spredning av kulturelementer, ble forkastet til fordel for en mer logisk positivistisk filosofi (Kjørup 2008b:118). Slik kom han selv, uforskyldt, på kant med sin egen samtids ideale. Selv brukte Heyerdahl mye av sin forskning på å lete etter kulturparalleller, og med disse påvise folkevandringer. Han hadde en visjon om en global sammenheng, med verdenshavene som kommunikasjonsvei. Diffusjonismen hadde sin storhetstid i arkeologisk forskning på 1800-tallet og de første tiårene av 1900-tallet, og utover på det 20. århundre ble denne filosofien bare mer og mer utdatert (Kock Johansen 2003:250).

Heyerdahl var lite interessert i å diskutere motargumenter, noe som igjen ble gjenstand for kritikk. Han fulgte heller ikke særlig med på samtidig forskning, men holdt seg til sine egne prosjekter. Eksempelene med rottebeinet på Påskeøya og krologien fra Tucume viser hvordan han aktivt unngår konfrontasjon med motstridende beviser, til tross for at han får de presentert direkte. Dette strider igjen imot vitenskapens sannhetskrav og etterprøvbarhet.

4 ANALYSER

4.1 Introduksjon

Mine analyser har jeg delt inn i fire hoveddeler. Første del er en overordnet sammenlikning av de to publikasjonene hvor jeg ser på språk, omfang og struktur.

Videre sammenligner jeg forsidene, et utvalg fotografier og billedtekst i en samlet billedanalyse, før jeg går nærmere inn i verbalteksten og ser på hvordan arkeologene blir presentert, og hvilken status de får i tekstene.

Til slutt gjør jeg tre dybdeanalyser etter partiturmodellen utarbeidet av Johan L. Tønnesson. De tre analysene tar utgangspunkt i tre utdrag – to fra *Aku-Aku* og et fra *Archaeology of Easter Island*. Analyse I tar for seg blant annet kontekst, medium, henvisninger og språklig-retorisk strategi, mens analyse II utdyper om referanser og språklig-retorisk strategi i *Aku-Aku*. Videre viser analyse III referanser og språklig-retorisk strategi i rapporten. Partiturmodellen er nærmere presentert i et eget metodekapittel.

Aku-Aku finnes i mange utgaver, men analysene tar utgangspunkt i førsteopplaget av førsteutgaven fra 1957.

4.2 En overordnet sammenlikning av de to publikasjonene

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på overordnede forskjeller mellom *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island*. Dette vil jeg gjøre systematisk ved å gå gjennom utgivelsenes språk, omfang og struktur. Mitt utgangspunkt er at vi allerede her kan få et bilde av Heyerdahls målgruppe og tekstenes modellesere.

4.2.1 Språk

Kon-Tiki ekspedisjonen ble i 1948 en verdenssensasjon, og utgivelser på over 70 språk økte også bokens popularitet. Dermed kunne de fleste lesere verden over lese og forstå boken på sitt eget morsmål, og ikke kun forholde seg til for eksempel en engelsk utgave. Alle Heyerdahls populære bøker er oversatt til en rekke ulike språk, og også *Aku-Aku* foreligger i flere oversettelser¹⁵.

Ottar Grepstad skriver at ”boktitlar kan verke gåtefulle før lesinga kjem i gang, etterpå kan dei verke som ei treffande oppsummering” (1997:106). Heyerdahls mest kjente populære bøker¹⁶ bærer alle titler som er uoversettelige, ettersom de enten er navngitt etter ekspedisjonen, fartøyet eller bærer polynesisk tittel. I tillegg har flere av bøkene en undertittel som må oversettes til det aktuelle språket. *Kon-Tiki ekspedisjonen* fikk i den engelske utgaven undertittelen *By raft across the South Seas* (eller *Across the Pacific by Raft*). *Aku-Aku* bærer undertittelen *Påskeøyas hemmelighet*, mens *Tigris* heter *På leting etter begynnelsen*.

Heyerdahl har altså nokså konsekvent valgt en uoversettelig hovedtittel etterfulgt av en undertittel på det aktuelle språket. Heyerdahls svenske utgiver Adam Helms mente at Heyerdahl hadde funnet den ideelle boktittel i *Kon-Tiki* (Andersson 2010:66), ettersom dens uoversettelighet styrket merkevaren betraktelig. Etter denne utgivelsen skulle altså Heyerdahl nokså konsekvent holde seg til universelle titler på bøkene sine, eventuelt med en undertittel som måtte oversettes¹⁷.

---

¹⁵ Det finnes ingen eksakte tall på hvor mange språk *Aku-Aku* er oversatt til.

¹⁶ Heyerdahls mest populære ekspedisjonsbøker *Kon-Tiki ekspedisjonen* (1948), *Aku-Aku* (1957), *Ra* (1970) og *Tigris* (1979).

¹⁷ Heyerdahls første bok *På jakt etter paradiset* (1938) er i så måte et unntak fra praksisen. Denne ble for øvrig utgitt i ny utgave under tittelen *Fatuhiva. Tilbake til naturen* (1974).

Et aller første punkt i analysen er at de to utgivelsene *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island* er naturligvis at *Aku-Aku* foreligger i en rekke oversettelser mens *Archaeology of Easter Island* kun er å finne på engelsk. Nettopp det faktum at Heyerdahl fikk sine bøker oversatt kan igjen vise en vilje fra hans side til å nå ut til så mange lesere som mulig. Foruten sjangeren er nettopp språket en grunnleggende forskjell mellom de to publikasjonene. I internasjonale vitenskapelige fora er det oftest engelsk som er arbeidsspråket, noe som kan lette kommunikasjon ved for eksempel en felles norm for begrepsbruk og vokabular ellers.

Vi kan anta at oversettelsene er av hensyn til leserne, men gjennom sin karriere har også Heyerdahls vitenskapelige tekster flere ganger blitt oversatt til andre språk. Flere av hans foredrag og artikler fra tiden 1951-64 om folkevandringer i Stillehavet ble samlet av den østerrikske professoren i etnologi Karl Jettmar. Samlingen består av åtte engelskspråklige taler, foredrag og artikler, og én artikkel på norsk som Jettmar i samråd med Heyerdahl fikk oversatt til tysk og utgitt under tittelen *Zwischen den Kontinenten* i 1966. Denne artikkelsamlingen ble senere utgitt på engelsk (*Sea Routes to Polynesia*) og norsk (*Sjøveier til Polynesia*) i 1968, og den foreligger dessuten også på svensk og polsk. I en nyutgivelse om ekspedisjonen til Galapagos (1953) er også noe av teksten oversatt til spansk med begrunnelsen “Since this reprint is primarily intended for the new generation of archaeologists, many of which are Latin Americans, we have added a Spanish translation of what we consider to be principal selections of the publication” (Heyerdahl & Skjølsvold 1990 [1956]:8).

Slik ser vi at Heyerdahl flere ganger ikke følger normene om engelsk som vitenskapsspråk, men godkjenner oversettelser av hensyn også til den akademiske leseren. I eksemplet med nyutgivelsen fra Galapagos er hensikten med oversettelsen helt eksplisitt; det er for at spansktalende arkeologer skal kunne lese rapporten på sitt eget morsmål. Dermed ser vi en vilje fra Heyerdahl til ikke bare å ville opptre i engelskspråklige vitenskapelige fora, men også at han ville bli lest og forstått av forskere i andre land.

4.2.2 Omfang

De to utgivelsene er også ulike i omfang. Mens *Aku-Aku* er på drøye 350 sider inneholder *Archaeology of Easter Island* over 550 sider tekst samt godt over 100 sider vedlegg, skisser og kart. Dette, sammen med forskjellig format, gjør bøkene nokså ulike i omfang. *Aku-Aku* er en fysisk lettere bok enn *Archaeology of Easter Island*, og dermed også mer mobil for ulike lesesituasjoner.

Det ville i dag være naturlig at den vitenskapelige rapporten ville ha et betydelig lavere sideantall enn den allmenne fremstillingen. Vitenskapelige rapporter bør være korte og komprimerte, noe IMRAD-formatet også skal bidra til. I dette tilfellet ser vi derimot at den populære fremstillingen er den korteste.

Aku-Aku foreligger også i flere utgaver, både innbundet og heftet. Disse utgavene varierer noe i omfang, men ingen er på flere sider enn førsteutgaven. *Archaeology of Easter Island* er kun utgitt i ett opplag, og er i så måte mer begrenset tilgjengelig.

4.2.3 Struktur

Når det gjelder den innholdsmessige strukturen, er de to bøkene bygget opp på ulike måter. *Archaeology of Easter Island* har en oppbygning som kan ligne på IMRAD-strukturen, men som likevel har noen særegenheter. De enkelte rapportene fra utgravningene har Heyerdahl og Ferdon jr. satt sammen, og disse fungerer som hoveddel i boken. Denne hoveddelen er rammet inn av en generell introduksjon og en oppsummerende konklusjon.

I *Aku-Aku* er teksten bygget opp mer etter dramaturgiske prinsipper med et anslag, utdyping og avslutning. Teksten følger likevel ikke en klassisk dramaturgisk spenningskurve med et hovedplot, men inneholder heller flere små scener som i seg selv er dramatisk fortalt. De viktigste elementene fra handlingsforløpet i *Aku-Aku* har jeg samlet i figur 1.

<i>Aku-Aku</i>
Dedikasjon til H.K.H. Kronprins Olav
<p><i>I Når detektiver skal til Verdens Ende</i></p> <p>Anslag med presentasjon av Påskeøya, tilbakeblikk til Fatuhiva og Kon-Tiki, forberedelser til ekspedisjonen, avreise fra kaia i Oslo.</p>
<p><i>II Hva hadde vi i vente på Verdens Navle</i></p> <p>Fra overfarten Panama – Påskeøya. Presentasjon av mannskapet, utdyping om Påskeøyas historie og ekspedisjonen. Første møte med innfødte, frempek om senere hendelser, ankomst Påskeøya.</p>
<p><i>III I vulkanske gasstunneler</i></p> <p>Ekspedisjonen slår opp leir. Utgravningene starter. Deltakerne blir kjent med lokalbefolkningen, får noen av disse som arbeidere. Undersøkelser av huler, mer om øyas historie.</p>
<p><i>IV Mysteriet bak Påskeøyas kjemper</i></p> <p>Beskrivelse av steinstatuene. Spørsmål om hvordan disse ble laget og satt opp. Steinfigurer i grotte. Om søramerikanske potteskår, og funn av dette. Viser seg å være lureri. Frempek. Utgravninger i Vinapu, Påskeøyas historie deles inn i tre epoker. Inka-teknikk i murverk. Funn av rød søylestatue, knelende statue i Rano Raraku. Disse er utypiske for Påskeøya. Frempek.</p>
<p><i>V Lang-ørenes hemmelighet</i></p> <p>Frempek mot ulykke, drukningsulykken beskrives. Ikos grøft: sagn og utgravning. Viser seg å være gammelt forsvarsverk, støttes av legenden. Innfødte begynner å hugge ut statue i Rano Raraku. Slektshistorie. De innfødte reiser en statue, og trekker en annen over slettelandskapet. Frempek mot nye utfordringer.</p>
<p><i>VI Overtro mot overtro</i></p> <p>Familiesteiner og familiehuler. Om overtro på Påskeøya. Heyerdahl må overbevise de innfødte om at hans aku-aku beskytter, og at han må få tilgang til familiehuler som skjuler steinfigurer. Arrangerer et funn for å vise kraft. De innfødte lager små flåter av totorasiv. Arne Skjølsvold finner en statue med et skip risset inn på brystet. Frempek mot funn. Funn av landingssted styrker teorien om store sivbåter på øya.</p>
<p><i>VII Møte med hulenæs tause voktere</i></p> <p>Påskeøya får besøk av representanter fra Chile. Flere utgravninger i Rano Raraku. Heyerdahl får fotografere familiesteiner utenfor hulen.</p>
<p><i>VIII Inn i Påskeøyas hemmelige huler</i></p> <p>Heyerdahl får tilgang til familiehuler. Besøker landsbyskipperen og får se en bok med rongo-rongo-skrift (gammelt alfabet ingen har klart å tyde). Heyerdahl må gjennom rituale for å tilfredsstille aku-akuene og komme inn i hulen. Finner ukjente steinfigurer. Besøker en annen hule på nordkysten av øya. Finner flere steinfigurer, og tar med seg noen av disse ut.</p>
<p><i>IX Blant guder og djevler i Påskeøyas underverden</i></p> <p>Den årlige influensaen kommer til øya. Borgermesterens barnebarn dør. Frempek mot konflikt, noe konflikt med utgangspunkt i beskyldinger om falske steinfigurer. Det viser seg at det</p>

<p>finnes flere hemmelige huler på øya. Heyerdahl får etter hvert tilgang også til en av disse. Finner skjeletter, steinfigurer og sivmatter. Figurene blir hentet ut av hulen. Etter nok en demonstrasjon av sin aku-akus styrke får Heyerdahl tilgang til en ny hule. Her finner ekspedisjonen keramikkrukker i chilensk stil laget på indianermanér. Heyerdahl ønsker å bytte til seg flere steinstatuer de innfødte har i sin besittelse, men en advarsel fra Juan Trollmann om ”dårlig lykke”, samt en lovnad om tilgang til nok en hule, gjør at han er fornøyd med det han allerede har fått tak i. Han besøker likevel borgermesterens hule, men det viser seg at denne var arrangert og at steinene ikke var gamle. Heyerdahl får til slutt tilgang til borgermesterens virkelige hule, og finner her skulpturer av mennesker og demoner og en steinkrukke som trolig har hatt keramikk som forbilde. William Mulloy er begeistret over funnet. Ekspedisjonen forlater Påskeøya og reiser vestover.</p>
<p><i>X Morongo Uta, en ruinby i skyene</i></p> <p>Ekspedisjonen ankommer Morongo Uta på Rapaiti i Fransk Polynesia. Litt om øyas historie, og informasjon om at ikke hadde vært arkeologer der tidligere. Tilbakeblikk på reisen fra Påskeøya, besøk til Pitcairn og Mangareva. I fjellene på Rapaiti finner ekspedisjonen, med hjelp fra innfødte, menneskelagde pyramider og figurer.</p>
<p><i>XI Min Aku-Aku sier</i></p> <p>Ekspedisjonen setter kursen tilbake til Norge. Heyerdahl reflekterer over reisen under overfarten, og fører en ”samtale” med sin aku-aku. Understreker ekspedisjonens vitenskapelige verdi og diskuterer funn. Legger frem bevis for kontakt mellom Sør-Amerika og Polynesia, men konkluderer ikke foreløpig.</p>
Innholdsfortegnelse
Kart

Figur 1: Struktur i Aku-Aku (1957)

Boken er bygget opp som en fortellende historie hvor ekspedisjonen ankommer, blir kjent med lokalbefolkningen, gjør utgravninger og undersøkelser, før de reiser videre og til slutt hjemover. Gjennom fortellingen er det flere tilbakeblikk både på forfatterens liv og forskning og Påskeøyas historie, samt frempek til kommende hendelser. Bakerst er det en innholdsfortegnelse med overskrifter som sier noe om hva kapitlene skal handle om. I boken er det også flere fortellinger som ikke er med i rapporten, for eksempel drukningsulykken, influensaen, legender og mye av interaksjonen mellom deltakerne.

Videre har jeg laget en oversikt over innholdet i rapporten. Her har jeg også markert hvilke arkeologer som har skrevet de enkelte delene. I de 18 rapportene har jeg markert med bokstavene fra IMRAD der de enkelte delene er inkludert.

<i>Archaeology of Easter Island</i>
Dedikasjon til "His Majesty King Olav V"
Innholdsfortegnelse
Acknowledgements
GENERAL INTRODUCTION
<p>The objectives of the Expedition (Heyerdahl)</p> <p>Itinerary and Organization (Heyerdahl & Smith)</p> <p>An Introduction to Easter Island (Heyerdahl)</p> <p>   Geography</p> <p>   History</p>
ARCHAEOLOGICAL REPORTS
<p>I. Ceremonial Sites</p> <p>   Report 1 - IMR + oppsummering (Mulloy)</p> <p>   Report 2 - IRD + konklusjon, oppsummering (Smith)</p> <p>   Report 3 - IRD + oppsummering (Ferdon jr.)</p> <p>II. Dwelling Sites</p> <p>   Report 4 - IRD + konklusjon (Smith)</p> <p>   Report 5 - IMR (Skjølsvold)</p> <p>   Report 6 - IMR + konklusjon (Smith)</p> <p>   Report 7 - IR + konklusjon (Smith)</p> <p>   Report 8 - IR (Skjølsvold)</p> <p>   Report 9 - IMRD (Skjølsvold)</p> <p>   Report 10 - IRD (Ferdon jr.)</p> <p>   Report 11 - IRD (Ferdon jr.)</p> <p>   Report 12 - IR (Mulloy)</p> <p>   Report 13 - IR (Ferdon jr.)</p> <p>III. Miscellaneous</p> <p>   Report 14 - IMRD (Skjølsvold)</p> <p>   Report 15 - RD (Ferdon jr.)</p> <p>   Report 16 - IMRD (Smith)</p> <p>   Report 17 - IMRD (Smith)</p> <p>   Report 18 - IRD + oppsummering (Heyerdahl)</p>
CONCLUSION
<p>General Discussion (Heyerdahl)</p> <p>A Summary of the Excavated Record of Easter Island Prehistory (Ferdon jr.)</p> <p>Literature Cited</p> <p>Index</p> <p>Plates and Tip-ins</p>

Figur 2: Struktur i Archaeology of Easter Island (1961)

Rapporten er innledet av en innholdsfortegnelse før *Acknowledgements*. Videre følger *General introduction* hvor blant annet ekspedisjonens mål, problemstilling organisering samt en introduksjon om Påskeøya er beskrevet. Vi ser at hoveddelen består av 18 selvstendige arkeologiske rapporter fra utgravingene som stort sett har en indre struktur med innledning, funn (og noe om metode), diskusjon, konklusjon og oppsummering. Funnene blir deretter diskutert helhetlig i et eget konklusjonskapittel som i tillegg inneholder en oppsummering, litteraturliste, indeks og vedlegg.

Det er altså store strukturelle forskjeller mellom de to publikasjonene. *Aku-Aku* er bygget opp mer som en fortelling med mange scener, tilbakeblikk og frempek, mens rapporten er strengere strukturert som en vitenskapelig tekst. Det er også flere scener i *Aku-Aku* som ikke nevnes i rapporten, fordi de ikke var betydningsfulle for utgravningene.

De overordnede forskjellene mellom publikasjonene indikerer altså at tekstene henvender seg til ulike lesergrupper. Strukturen i og omfanget av *Archaeology of Easter Island* vil ikke appellere til en allmenn lesergruppe, på grunn av det omfattende detaljnivået. Rapportens profesjonelle uttrykk hører i større grad hjemme i en vitenskapelig sfære, og henvender seg til dennes deltakere.

Aku-Aku derimot ligner i struktur og omfang mer på en roman, eller en sakprosabok som henvender seg til et mye bredere publikum. Den er fysisk mer mobil, inneholder flere små scener som samles til en fortelling, og den finnes i et stort antall oversettelser.

4.3 Bilder

I *Aku-Aku* er det over 60 fargefotografier fra ekspedisjonen jevnt fordelt utover i boken på egne glansete sider. Faktisk var det den engelske forleggeren Sir Stanley Unwin¹⁸ som tok initiativet til å trykke bildene i boken felles for alle forlagene i Europa. Dette gjorde at *Aku-Aku* kunne selges mye billigere med fargebilder enn andre tilsvarende bøker på 1950-tallet (Evensberget 1989:57). Dette var første gangen dette ble gjort i Europa.

Bildene supplerer teksten, og viser blant annet ekspedisjonsdeltakerne, leieren de bodde i, og noen av de viktigste funnene.

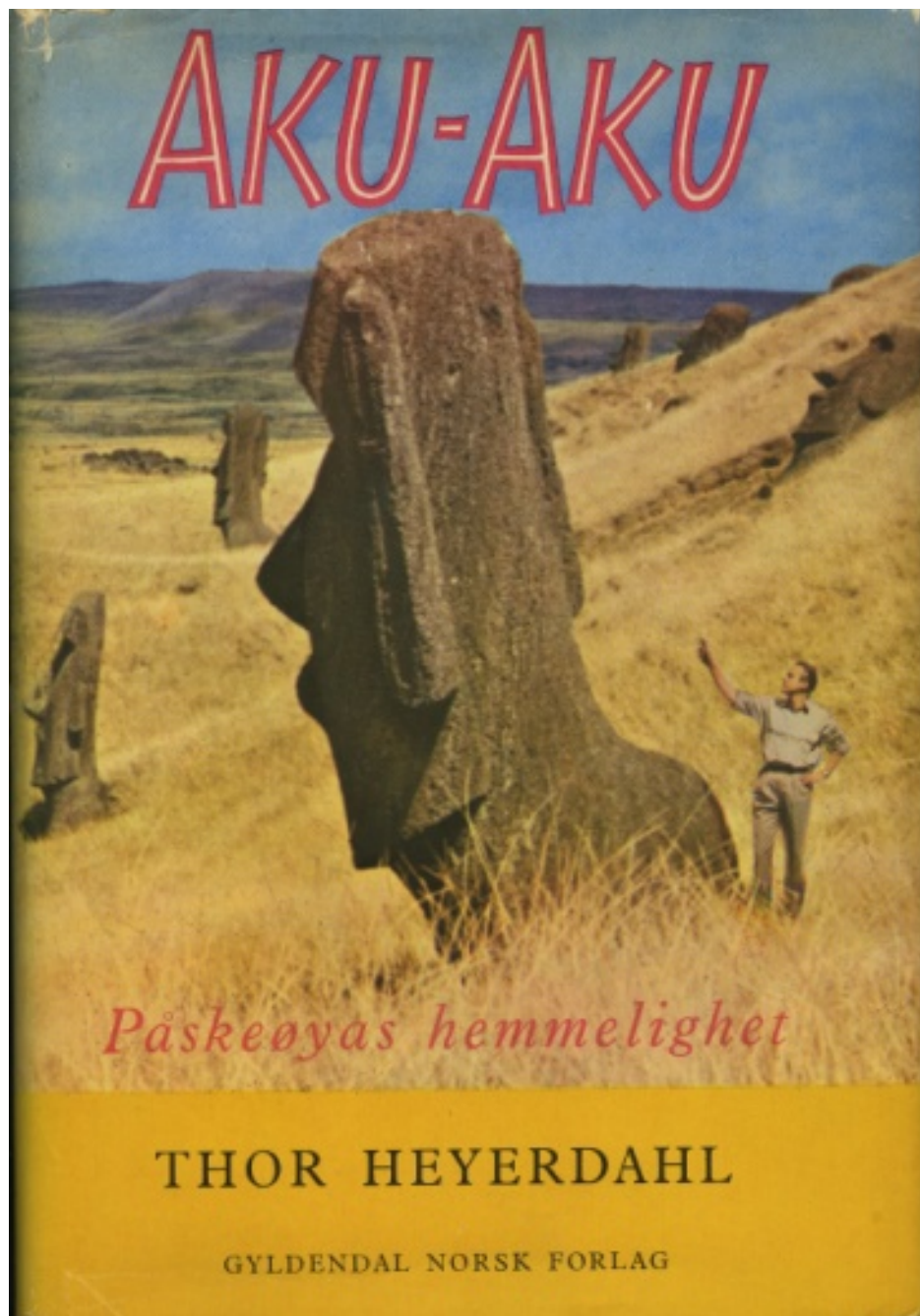
I denne delen av analysen vil jeg gjøre en komparativ analyse av billedbruken i *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island*. Vi finner flere av de samme bildene i de to publikasjonene, og i så måte vil vi ikke få så mye igjen for en ren innholdsanalyse. I disse tilfellene vil jeg derfor heller fokusere på ulikheter i billedtekstene, og hvordan disse på forskjellige måter kommenterer bildene.

4.3.1 Forsidene

Det første som møter leseren er forsiden på boken, med blant annet forfatternavn, tittel og bilde. På forsiden av *Aku-Aku* blir mottakeren møtt av et dominerende fotografi av Heyerdahl og flere av de karakteristiske steinstatuene som stikker opp av jorda på Påskeøya. Tittelen *Aku-Aku* er, som jeg har vært inne på, trolig et ukjent begrep for de alle fleste før de begynner å lese boken, derfor har også undertittelen *Påskeøyas hemmelighet* kommet med. Steinstatuene, Påskeøya og Heyerdahl blir da elementer som Gyldendal Norsk Forlag antar at publikum kan sette sammen til en meningsfull felles forståelse av hva boken med den eksotiske tittelen skal handle om.

---

¹⁸ Unwin publiserte også *Kon-Tiki ekspedisjonen* på engelsk, og er mannen som på oppfordring fra sin 10 år gamle sønn publiserte Tolkiens bøker.

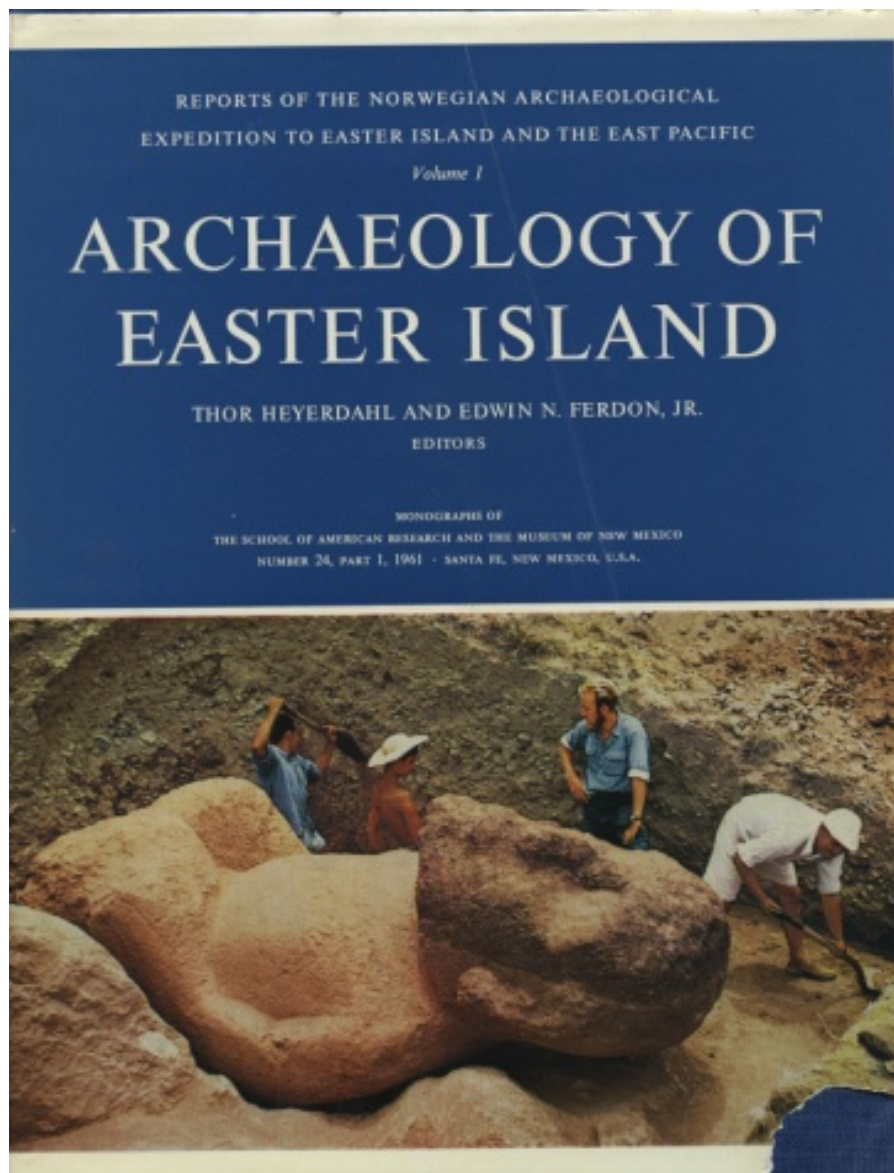
Illustrasjon 1: Forside Aku-Aku (1957)

Bildet har i utgangspunktet ikke mange referanser til arkeologi, men viser heller en eventyrsøkende mann som altså skal undersøke Påskeøyas hemmeligheter. Dette stemmer godt overens med at det også kun er ett forfatternavn på boken. Heyerdahl selv er avbildet mens han peker opp på statuen, noe vi i senere tid kan kjenne igjen fra for eksempel David Attenboroughs kroppsspråk fra naturprogram på fjernsyn. Hans kroppsholdning føyer seg inn i tradisjonell oppdager-ikonografi hvor han rak i ryggen

viser frem statuen for et publikum som kanskje ikke har samme muligheten til å reise ut.

Selve tittelen *Aku-Aku* er skrevet i en tegneserielignende font, med ujevne bokstaver og hvite streker innenfor rødt. Det første nummeret av Donald Duck & co hadde kommet ut i Norge ni år før *Aku-Aku*, og til tross for at mange var kritiske til tegneserier på 1950-tallet kan det visuelle uttrykket til tittelen på boken gi assosiasjoner til en av forsidene fra nettopp dette tegneseriebladet. Den naivistiske fonten bygger igjen opp under inntrykket av boken som en slags eventyrfortelling, og gir et sterkere preg av underholdning enn fagtekst.

Forsiden på *Archaeology of Easter Island* gir et noe annerledes førsteinntrykk enn *Aku-Aku*. Her er Arne Skjølsvold og tre innfødte avbildet i arbeidet med å grave frem den knelende statuen ved Rano Raraku. Dette bildet har en mer direkte kobling til faget arkeologi, og viser mer eksplisitt hva ekspedisjonen til Påskeøya handlet om. Vi finner ikke den samme mystikken som de tause statuene med steinblikket og undertittelen *Påskeøyas hemmelighet*, men heller en profesjonalitet bygget på fysisk arbeid (for øvrig utørt av de tre innfødte, mens den nordiske arkeologen står med hoftefeste og overværer det hele).

Illustrasjon 2: Forside Archaeology of Easter Island (1961)

Der statuene på forsiden av *Aku-Aku* står fjellstøtt i bakken, vendt utover mot det åpne slettelandskapet og ruger på sin hemmelighet, er ekspedisjonens arbeide i full gang på forsiden av *Archaeology of Easter Island*. Som på et operasjonsbord ligger statuen på ryggen, mens arkeologen er i ferd med å sette i gang undersøkelsene. I tillegg får rapporten mer tyngde ettersom den inngår i en serie kalt *Reports of the Norwegian Archaeological Expedition to Easter Island and the East Pacific*. Her er det som sagt et tydeligere vitenskapelig og arkeologisk motiv bak ekspedisjonen.

Det kommer også tydeligere fram av denne forsiden at det var et helt lag som samarbeidet på ekspedisjonen, særlig ettersom det er navngitt flere forfattere av boken. Der man kunne få inntrykk av at *Aku-Aku* var et énmannsprosjekt (én forfatter,

én person avbildet) er det altså avbildet fire arbeidende mennesker og utpekt to redaktører av *Archaeology of Easter Island*. Det er heller ikke de åpne slettene og fjellene som er interessante her, men heller hva som befinner seg nede i jorda. Man dykker bokstavelig talt ned i fortiden i jakten på informasjon.

På forsiden av *Archaeology of Easter Island* er all verbaltekst skrevet i hvitt på blå bakgrunn. Det er ingen henvisninger til eventyrfortellinger eller underholdning her, men heller et nøytralt uttrykk med faglig tyngde. Dette gir forsiden et sterkere dokumentarisk preg, og assosiasjoner kan gå mot sjangre som er autorisert av offisielle myndigheter.

Etter å ha lest bøkene kan vi også se at statuen på forsiden av *Aku-Aku* er typisk for Påskeøya, mens figuren på forsiden av *Archaeology of Easter Island* derimot er av en annen type som ikke er vanlig for Stillehavet. Den hører heller til i Sør-Amerika, og vil for fagfolk ikke ha noen umiddelbare referanser til Påskeøya. Dette kan også være med på å øke nysgjerrigheten for ekspertene, ettersom de som virkelig kjenner faget trolig vil reagere på den ukjente statuen.

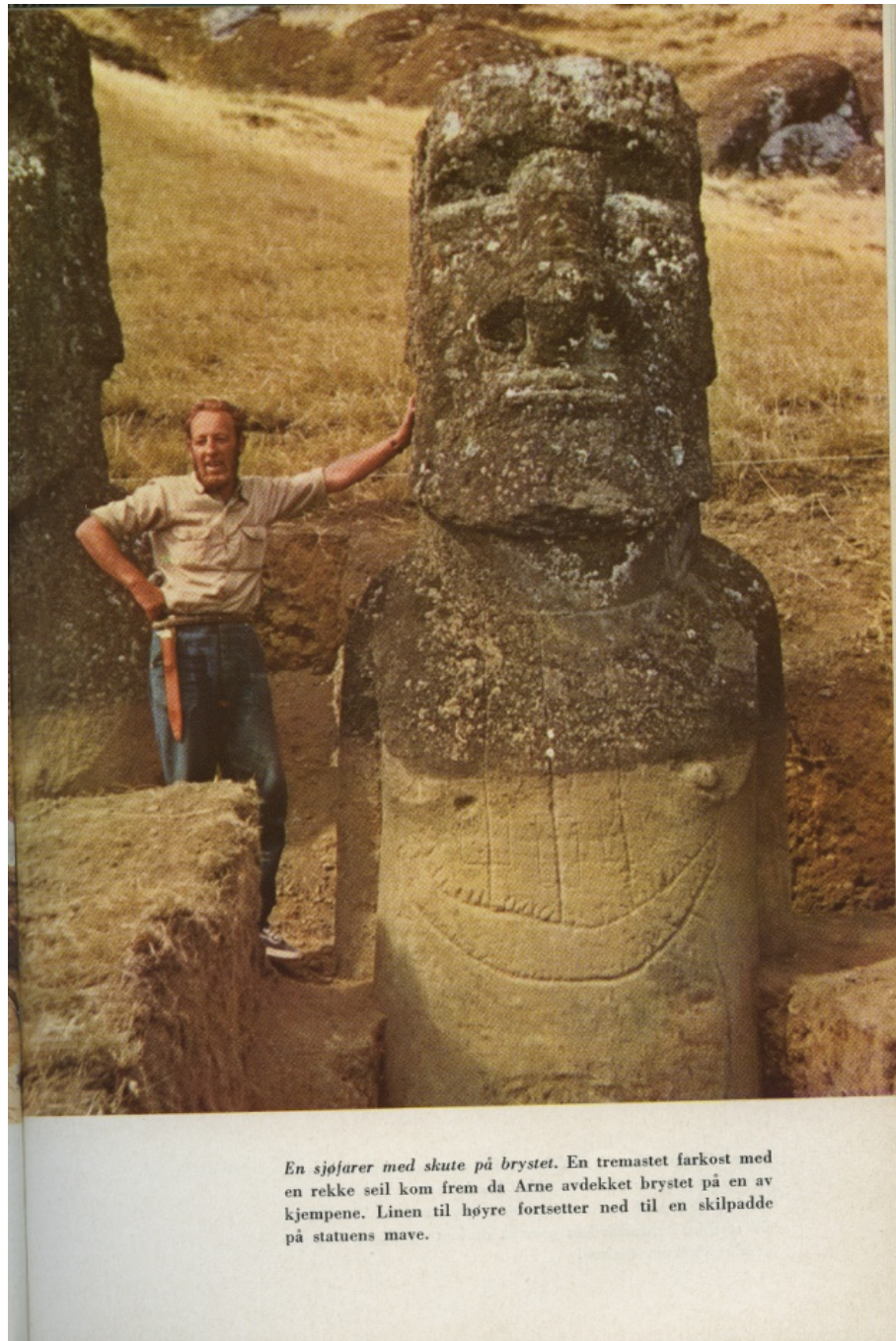
Forenklet sagt kan vi konkludere med at forsiden på *Aku-Aku* reiser en problemstilling, mens *Archaeology of Easter Island* viser arbeidet mot et svar. Den populære boken skal fange den private leserens oppmerksomhet og trigge nysgjerrigheten, mens rapporten heller appellerer til fagfolk. Vi kan også si at forsiden til *Aku-Aku* i større grad bruker patos for å tekkes publikum, både med tittelen og bildet. *Archaeology of Easter Island* derimot har ikke den samme appellen til mottakerens følelser og fantasi, og er dermed mindre patostung i uttrykket. Her er det heller et troverdig vitenskapelig etos som blir poengtert, men også logos ettersom boken tydelig skal handle om systematisk, utforskende arbeid frem mot et mål.

4.3.2 Fotografier og billedtekst

Som sagt er flere av fotografiene i *Aku-Aku* også å finne i *Archaeology of Easter Island*. Noen steder er det nøyaktig samme bilde, mens andre ganger er det små forskjeller. Foruten den åpenbare forskjellen mellom farger og svart/hvitt er det først og fremst i billedteksten man kan se at de to uttrykkene er nokså ulike. I *Aku-Aku* er det for øvrig flere bilder som vi ikke finner i rapporten, for eksempel finner vi flere

bilder av Heyerdahls familie som også var med på ekspedisjonen. I denne analysen har jeg valgt å fokusere på bilder som finnes i begge utgivelsene ettersom dette best vil rettferdiggjøre en sammenligning.

Til og begynne med vil jeg se litt på et bilde av en statue fra Rano Raraku.

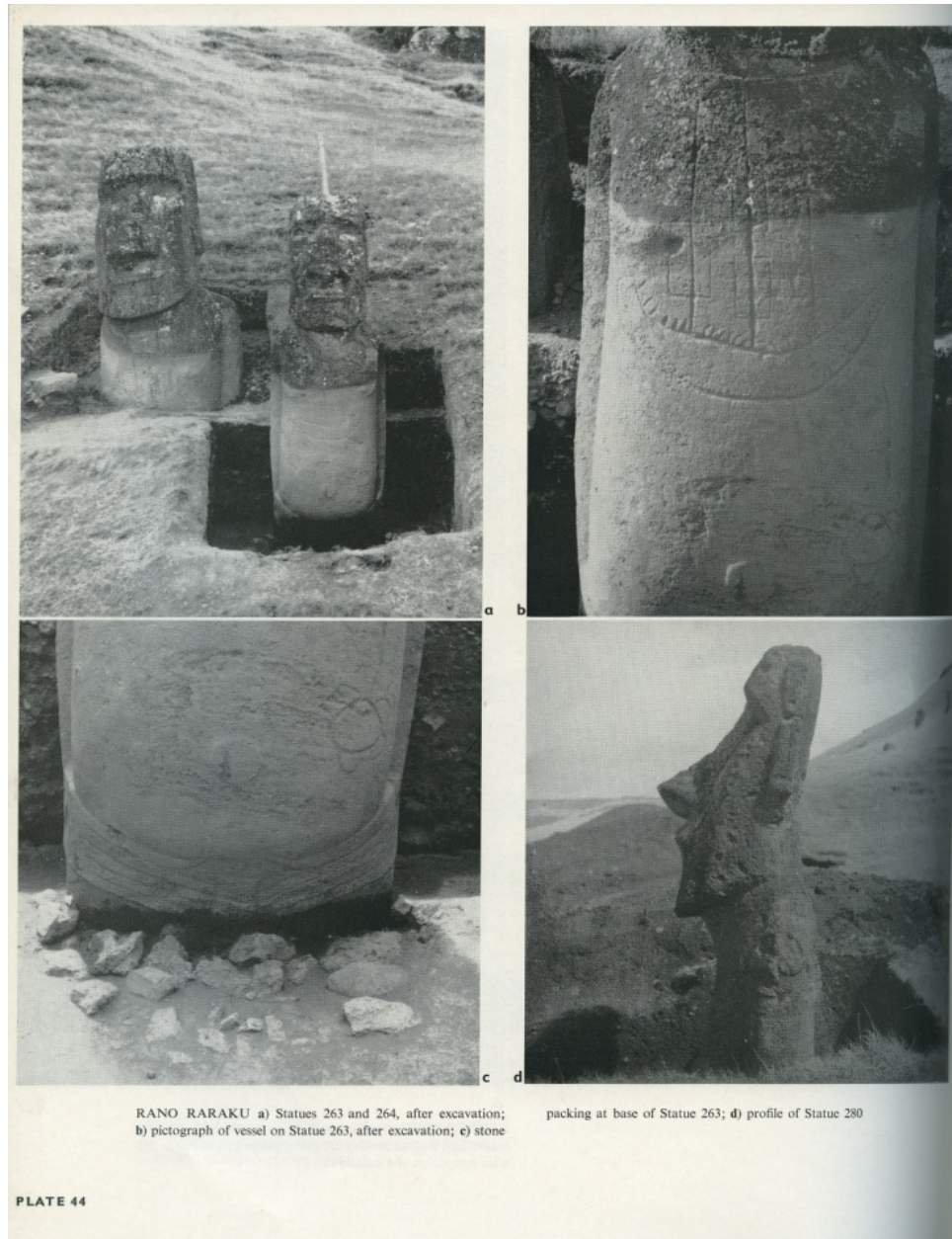

En sjøfarer med skute på brystet. En tremastet farkost med en rekke seil kom frem da Arne avdekket brystet på en av kjempene. Linen til høyre fortsetter ned til en skilpadde på statuens mave.

Illustrasjon 3: Statue med sivbåt, Rano Raraku (Aku-Aku)

Bildet er av Arne Skjølsvold som viser frem en kjempestatue med et skip risset inn i brystet. Arkeologen er i billedteksten identifisert kun gjennom fornavn, og funnet er

ikke klassifisert som annet enn en "sjørøver" og "kjempe". Det er ingen nummerering av statuen, ingen fagbegreper er brukt, men billedteksten beskriver hvordan innskjæringene "kom frem" da arkeologen avdekket brystet.

Illustrasjon 4: Statuene 263 og 264, Rano Raraku (Archaeology of Easter Island)

I dette utdraget ser vi bilder av den samme statuen, hentet fra *Archaeology of Easter Island*. Her er det ingen personer i bildet, men kun statuen fra flere vinkler og med forskjellige utsnitt. Billedteksten beskriver ikke hvordan tegnene på magen til statuen er funnet, men heller objektivt hva bildet viser. Her er det større fokus på geografisk beliggenhet og nummerering av funnet.

Men også i *Archaeology of Easter Island* er det avbildet mennesker.

Illustrasjon 5: Statue 2, Vinapu (Archaeology of Easter Island)

Her er dr. William Mulloy med en statue han har funnet i Vinapu, hentet fra *Archaeology of Easter Island*. Billedteksten forteller; "AHU VINAPU No. 2 statue in Plate 13d after erection". Her er det heller ikke interessant hvem som er avbildet, men heller hvilken arkeologisk verdi funnet har og hvordan det skal kategoriseres.

Bill med sin hodeløse røde søylestatue i Vinapu,

Illustrasjon 6: Bill med søylestatue, Vinapu (Aku-Aku)

Over ser vi et fotografi fra *Aku-Aku* tatt ved samme situasjon. På bildet er Mulloy identifisert (attpåtil med kallenavnet Bill) mens han viser frem ”sin hodeløse røde søylestatue i Vinapu”. Igjen er det mer interessant hvem som er avbildet enn hvilken verdi funnet har.

Denne forskjellen på hva som løftes fram i billedtekstene er gjennomgående for begge bøkene. Generelt kan vi konkludere med at bildene i *Aku-Aku* viser aktive, identifiserte mennesker i ulike sammenhenger, mens bildene i *Archaeology of Easter Island* har større fokus på objektivitet og forskningsresultater. I tillegg finner vi betydelig flere bilder av både lokalbefolkningen og Heyerdahls egen familie i *Aku-Aku*. Billedtekstene understreker fokuset på aktørene i *Aku-Aku*, mens objektiviteten og profesjonaliteten står sterkt i *Archaeology of Easter Island*.

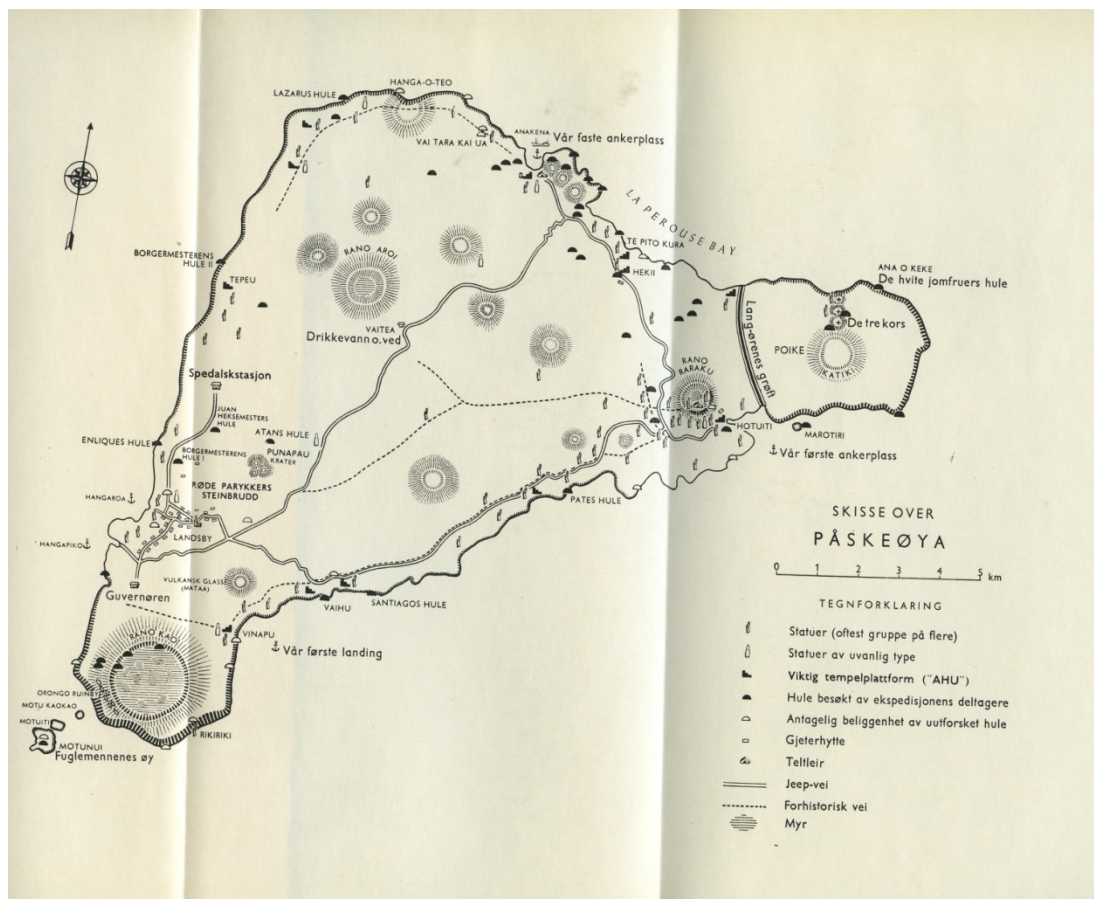
I senere analyser vil jeg gå dypere inn i konneksjonstypene, altså hvordan tekstelementer er koplet sammen, men allerede i billedtekstene kan vi se at det er en mer fortellende tekst i *Aku-Aku*, mens vi i rapporten finner en mer beskrivende tekst.

4.3.3 Kart

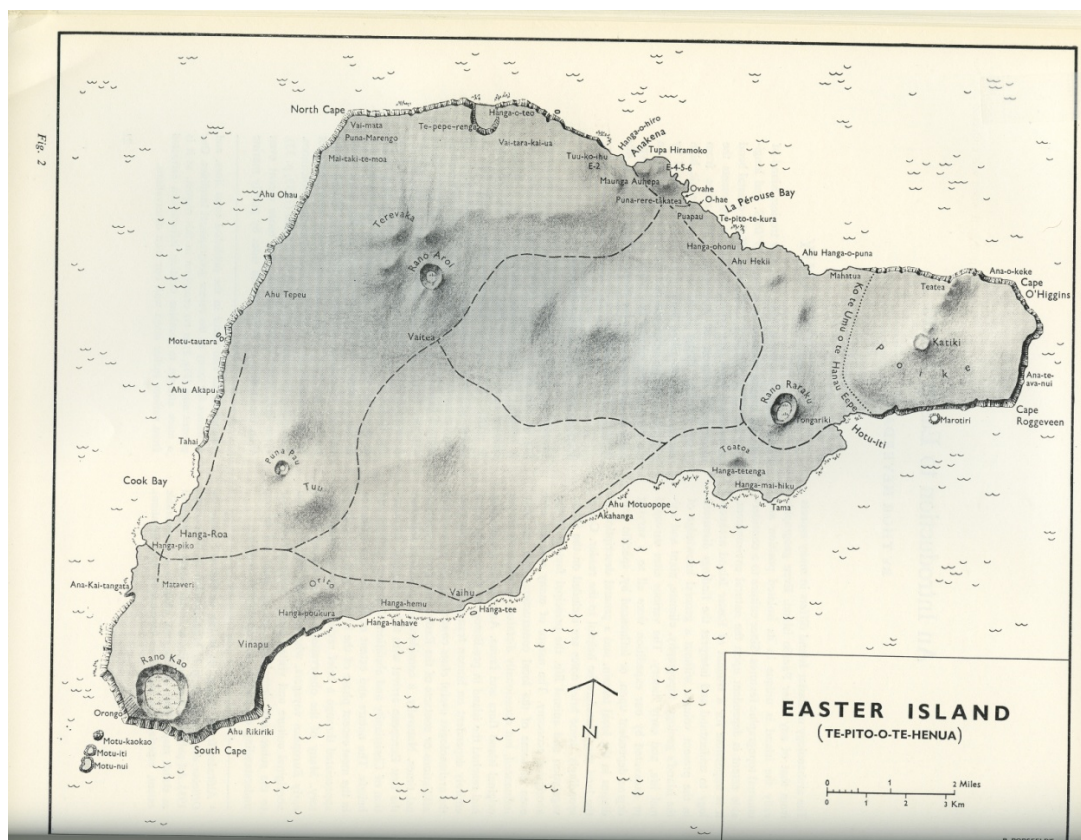
Begge bøkene inneholder kart over Påskeøya. Disse er reelle, og viser Påskeøya på en oversiktlig måte. Kartene er ikke over noe fantasiland som for eksempel Tolkiens kart fra Gondor og Rohan i *Ringenes Herre*, men viser en virkelig øy i Stillehavet hvor historien i *Aku-Aku* og utgravingene i *Archaeology of Easter Island* finner sted.

Vi som lesere kan kjenne igjen flere stedsnavn fra teksten i kartet, og dette er med på å øke autentisiteten og troverdigheten til bøkene. Sannsynligvis hadde ikke leserne av spesielt *Aku-Aku* full oversikt over Påskeøyas geografi i 1957, og kartet hjelper til under lesingen ved at en lettere kan følge ekspedisjonens utgravinger og reiser rundt omkring på øya.

Illustrasjon 7: Kart fra Aku-Aku

Illustrasjon 8: Kart fra Archaeology of Easter Island

Flere av familiehulene hvor ekspedisjonen etter hvert fant flotte håndlagde steinskulpturer er markert med navn på kartet i *Aku-Aku*, for eksempel Santiagos hule, Pates hule, borgermesterens hule og flere. Dette eierskapet finnes ikke på kartet i *Archaeology of Easter Island*, hvor ikke engang hulene er markert. Det er også en bruk av forenklete stedsnavn på kartet i *Aku-Aku*. Eksempler på dette er navn som ”Fuglemennenes øy”, ”Røde parykkers steinbrudd” og ”De hvite jomfruers hule”. I tillegg er ekspedisjonens ulike ankerplasser tydelig markert. Selv om kartet er reelt kan leseren få sterkere assosiasjoner til fantasikart à la Tolkien med markeringen av personlig tilhørighet og mystiske navn på grotter.

Kartet i *Archaeology of Easter Island* er i det hele tatt mye enklere, uten symboler (hytter, statuer, huler etc.) og færre markerte myrer og havner. Det er bare de viktigste stedsnavnene som er markert på dette kartet. Igjen er det det objektive og nøytrale som står i fokus, og menneskene involvert er mer eller mindre uinteressante. En hadde kanskje forventet seg at et vitenskapelig kart skulle være mer detaljrikt, for å øke presisjonen i forskningen. Likevel er det i dette tilfellet kartet i den populære fremstillingen som er mer detaljert. Dette er interessant, fordi det bryter med våre forventninger om at beskrivelsene er forenklet i *Aku-Aku*.

Gjennom forsidene, bildebruken og kartene kan vi se flere forskjeller mellom de to publikasjonene. I *Aku-Aku* er det mer fokus på enkeltpersoner, og Heyerdahl knytter sterkere bånd mellom leseren og de involverte. Dette øker inntrykket av ekspedisjonen som et solo-prosjekt, hvor Heyerdahl spiller hovedrollen og de andre deltakerne er hans medhjelpere.

Forenklingen av kartet og fokuset på funnene i *Archaeology of Easter Island* markerer en sterkere objektivitet, og bildene får et sterkere vitenskapelig uttrykk gjennom valg av utsnitt og billedtekst. Aktørene er ikke interessante, men det fokuseres heller på verdien i funnene. Selv om personene anonymiseres mer, er det et tydeligere vitenskapelig samarbeid i disse bildene.

Videre skal vi se at også ekspedisjonens arkeologer blir fremstilt mer som karakterer i en spennende historie i *Aku-Aku*.

4.4 Presentasjon og fremstilling av ekspedisjonens arkeologer i verbaltekst

Thor Heyerdahl hadde et tydelig ønske om at ekspedisjonen skulle ha en profesjonalitet over seg, og at han var veldig opptatt av at utgravningene på Påskeøya og i Polynesia ikke skulle kunne avfeies på grunn av manglende vitenskapelighet. Ragnar Kvam jr. siterer et intervju Heyerdahl ga til Dagbladet i september 1957 hvor Heyerdahl med klar hentydning til kontroversene etter Kon-Tiki sier; ”Jeg venter ikke noen diskusjon etter denne boka [*Aku-Aku*], jeg kan nemlig ikke skjønne hva man skal kunne diskutere. Det jeg her fremlegger, er så sterkt underbygd av vitenskapelige kjensgjerninger at man kan ikke begynne å motsi det på grunnlag av gammel litteratur” (2008:228).

I dette kapitlet vil jeg se på hvordan arkeologene blir presentert i de to bøkene, og hvilke roller de får i de ulike tekstene.

På tittelsiden i rapporten fra 1961 er arkeologene Ferdon jr, Mulloy, Skjølsvold og Smith oppnevnt som medforfattere, og alle er kreditert for de ulike kapitlene de har bidratt med i boken. Ferdon jr. er som tidligere nevnt attpåtil utnevnt til redaktør sammen med Heyerdahl selv. Det arkeologiske laget har dermed en tydeligere plass i forskningen, og ekspedisjons etos får større tyngde.

Under kapitlet *Acknowledgements*, som for øvrig ikke har en eksplisitt avsender utover ”The Expedition”, velger ”the expedition leader” å takke alle deltakerne individuelt, og skriver:

“The four senior archaeologists, Mr. Edwin N. Ferdon Jr., of the Anthropology Division, Museum of New Mexico; Dr. William Mulloy, Professor and Head of the Department of Anthropology at the University of Wyoming; Mr. Arne Skjølsvold, Director of the Department of Archaeology, Stavanger Museum; and Dr. Carlyle S. Smith, Professor and Curator of anthropology at the University of Kansas, combined to form the backbone of the expedition.”

(Heyerdahl & Ferdon jr. 1961:3-4)

Foruten tittelsiden er dette første gang arkeologene blir introdusert i boken, i tillegg til at de får velfortjent anerkjennelse for sine bidrag til ekspedisjonens utgravinger. Alle arkeologene blir presentert med fullt navn, tittel og tilhørende universitet. Dette er ingen guttetur, men en tydelig vitenskapelig ekspedisjon med fagfolk som har en bestemt arbeidsoppgave foran seg.

Videre skriver Heyerdahl: "They divided the archaeological tasks between them, and are responsible for all the reports on field surveys and site excavations appearing in the present volume" (1961:4). Det er her verdt å merke seg at Heyerdahl her gir arkeologene ansvaret og æren for *alle* rapporter om utgravingene i boken. I tillegg sier han at de selv delte oppgavene seg i mellom, og at han selv dermed ikke hadde noe ansvar for hverken arbeidet eller de enkelte rapportene. Tidligere har jeg nevnt hvordan Øystein Kock Johansen poengterer at ikke hvem som helst kan sette i gang arkeologiske utgravninger, men at det må være fagutdannete mennesker som står som ansvarlige. Ettersom den uutdannede Heyerdahl her helt tydelig trekker seg tilbake, får ekspedisjonen igjen styrket troverdighet og oppfyller formelle krav innen arkeologisk utgravingsarbeid.

Aku-Aku derimot, er en bok med én kreditert forfatter; Heyerdahl selv. I analysen av forsidefotografiene viste jeg hvordan hele denne boken tar utgangspunkt i Heyerdahls eget perspektiv, noe som i grunn ikke er så rart med tanke på at det faktisk er hans egne opplevelser fra øya som skildres. Der Heyerdahl i *Archaeology of Easter Island* ofte refererer til seg selv som "the present writer" bruker han i *Aku-Aku* pronomenet "jeg", som både styrker inntrykket av ham som leder, men som også blir en ensidig, subjektiv skildring. Arne Melberg viser hvordan fortelleren som kasus har vært lite tematisert i reiselitteraturen, til tross for at han eller hun som forteller ugjenkallelig er knyttet til sin egen fortelling (2005:16). I stedet kan fortelleren opptre som ulike roller i teksten, eksempelvis vitne, turist, flanør, oppdager eller emigrant. Til tross for denne paradoksale distanseringen mellom forteller og reiseskildring, gir en førstepersonsskildring teksten ekstra troverdighet i egenskap av å etterstrebe sannhet. Et resultat av dette kan i sin tur være at skildringene skaper større nærhet til leseren.

I kapitlet 'Hva vi hadde i vente på Verdens Navle' presenterer forfatteren ekspedisjonens arkeologiske medlemmer¹⁹;

---

¹⁹ Heyerdahl presenterer også flere av de andre ekspedisjonsdeltakerne, som for eksempel kapteinen Arne Hartmark, legen dr. Gjessing, fotografen Erling Schjerven og kokken Hanken, men i denne analysen ser jeg det som mest hensiktsmessig kun å se på hans presentasjon av arkeologene.

”Der var **dr. William Mulloy, alias Bill**. Bred og tettbygd kom han vaggende og slengte en sigarettstump på sjøen idet han satte seg og stirret grublende i dekket. Tett etter kom **dr. Carlyle Smith, alias Carl**, som lang og tynn tente seg en røyk og ble stående halvt opphengt i et stag og titte på stjernene. Begge var professorer i arkeologi, henholdsvis ved Wyoming og Kansas universitet. Så var det vår gode venn **Ed, eller Edwin Ferdon**, fra Museum of New Mexico, den eneste av de tre amerikanske arkeologene jeg kjente fra før. [...] etterfulgt til slutt av **Arne Skjølsvold og Gonzalo**. **Arne**, som var arkeolog og sjef for det nye landsmuseet på Elverum²⁰, hadde vært med på Galapagos-ekspedisjonen også. **Gonzalo Figueroa** var arkeologisk student ved universitetet i Santiago, og Chiles offisielle representant ved ekspedisjonen.”

(Heyerdahl 1957:21-22, min utheving)

Vel presenterer Heyerdahl deres navn, tittel og profesjonelle tilhørighet, men det interessante er først og fremst hvordan han også introduserer arkeologenes kallenavn Bill, Carl og Ed (i tillegg til bruken av fornavnene Arne og Gonzalo). Her får forfatteren et mer personlig og kameratslig forhold til sine arkeologer, noe som også kanskje i neste instans gjør arkeologien som disiplin mer tilgjengelig for leserne av boken. Heyerdahl bruker disse kallenavnene på arkeologene gjennomgående i hele *Aku-Aku*. Dette gjør dem til mer enn bare vitenskapsmenn, de blir heller karakterer i Heyerdahls bilde av den spennende fortellingen om Påskeøyaekspedisjonen.

Som sagt tidligere er denne personlige tilnærmingen Heyerdahl har til sine kollegaer gjennomgående i hele *Aku-Aku*, også når det gjelder bilder og billedtekster. Det samme gjelder også for den tyskfødte Fader Sebastian Englert, som etter Heyerdahls eget utsagn var Påskeøyas mektigste mann i tiden rundt ekspedisjonen (1957:41). I tillegg til å virke som øyas lokale prest hadde Englert studert filosofi og var meget interessert i både lingvistikk og etnografi. Han hadde studert det aller meste av Påskeøyas historie, og blant annet registrert og merket over 600 *moai*'er (kjempestatuer). Flere Heyerdahl-biografier (blant annet Jacoby 1965, Skolmen 2000 og Kvam jr. 2008), i tillegg til Heyerdahls egne bøker, har fremhevet Englerts bidrag til ekspedisjonens suksess som enestående og av uvurderlig verdi. Ragnar Kvam jr. skriver at ”For Thor skulle han bli både åndsfrende og venn, foruten praktisk medhjelper. Snart gled han inn som et fullverdigg, om enn uformelt, medlem av ekspedisjonen.” (2008:177-8). I *Aku-Aku* blir Englert utelukkende omtalt som ”Fader Sebastian”, noe som inkluderer ham i fellesskapet Heyerdahl har fremstilt i teksten. I *Archaeology of Easter Island* derimot blir han omtalt enten som ”Padre Sebastian Englert” eller kun som ”Englert”. Denne profesjonelle distansen gir et inntrykk av at Englert på samme måte som arkeologene var en ressurs og en person med faglig

---

²⁰ Skjølsvolds tilknytning til Stavanger museum blir for øvrig ikke nevnt i utdraget.

kompetanse. Alle som på en eller annen måte bidro til ekspedisjonens arbeid blir dermed gitt samme betydning, og de personlige relasjonene er mindre relevante.

Som også bildeanalysene mine viste, er det et tydeligere fokus på enkeltpersonene i *Aku-Aku*. Dette fører til tettere relasjoner både mellom deltakerne selv, forfatteren og leseren. Forenklingen er av hensyn til leserne, og arkeologene blir heller karakterer med en ekspertise enn profesjonelle fagfolk i fortellingen.

Deres rolle og status kommer derimot klarere frem i *Archaeology of Easter Island*. Her presenteres de på en mer presis og objektiv måte, og faglig bakgrunn er viktigere enn personlighetene.

4.5 Analyser etter partiturmodellen

4.5.1 Metode

Tekstanalyser kan gjøres på mange ulike måter. Et fellestrekk for de mange metodene er likevel at vi stiller en rekke relevante spørsmål til teksten og gjennom svarene kan vi lage en god analyse.

I denne analysen vil jeg benytte meg av en metode presentert av Johan L. Tønnesson i boken *Hva er sakprosa* (2012). Her skriver Tønnesson at analysemodellen kalles ”partituret” for at forskeren skal som en dirigent forholde seg til det tradisjonelle partituret, men at det også gis rom for tolkninger. I mine analyser vil noen av punktene fra Tønnessons partiturmodell benyttes på flere av utdragene fra *Aku-Aku*, mens der jeg finner det hensiktsmessig vil jeg utelate noen av punktene. Dette gjelder særlig for bokens kulturelle kontekst, situasjonen hvor teksten blir skrevet, hvordan teksten er blitt oppfattet og medier den formidles gjennom.

Tønnesson foreslår ni spørsmål til teksten. Disse har jeg samlet i figuren under, hvor jeg også har markert i hvilke analyser jeg bruker de ulike punktene.

Spørsmål	Analyse I	Analyse II	Analyse III
1. Hvilken kulturell kontekst er relevant for å forstå teksten?	X		
2. I hvilken situasjon ble teksten skapt, og hva skiller denne situasjonen fra vår?	X		
3. Hvilken sjanger hører teksten til?	X	X	X
4. Hvilke henvisninger til andre tekster finnes, og hva skal de tjene til?	X	X	X
5. Hvordan er teksten blitt oppfattet?			
6. Hvilke medier formidles artikkelen gjennom?	X		
7. Hva er den språklig-retoriske strategien i teksten?	X	X	X
8. Hvilke stemmer finnes i teksten?			
9. Hvilke forbilledlige lese måter anviser teksten? Hvem er modelleserene?		X	

Figur 3: Partiturmodellen og analysene

I analysene vil jeg fokusere mest på den språklig-retoriske strategien i teksten ettersom jeg gjennom dette best vil kunne svare på mine problemstillinger. Hvordan tekstene er blitt oppfattet har jeg allerede drøftet i kapittel 3: *Thor Heyerdahl – vitenskapen og formidlingen*, og sjangerforhandlingen har jeg inkludert i analysene av tekstens språklig-retoriske strategi.

4.5.2 Om utdragene

Jeg har valgt noen korte utdrag fra *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island* til denne analysen. Oppgavens omfang tillater ikke et større utvalg enn det jeg har gjort, selv om det ligger mye spennende materiale klart for analyse i begge bøkene.

I analyse I er utdraget hentet fra kapitlet ”Overtro mot overtro”, og omhandler funnet av en statue i Rano Raraku (illustrasjon 3). Utdraget er på 21 linjer fra side 180 i boken, og er det korteste i analysen. Gjennom dette utdraget skal jeg se på kontekst, medium, referanser, agens, teksttyper og språkhandling.

Utdraget som danner grunnlaget for analyse II er hentet fra kapitlet ”Mysteriet bak Påskeøyas kjemper” og her vil jeg i tillegg til flere av punktene fra analyse I se nærmere på den språklig-retoriske strategien.

Videre vil jeg vise hvordan et av de samme funnene blir omtalt i *Archaeology of Easter Island*, og gjøre en komparativ analyse av begge bøkene. I analysene av rapporten vil jeg ikke gå like detaljert inn på grammatiske konstruksjoner, ettersom disse følger andre regler på engelsk enn på norsk. Derfor vil jeg konsentrere meg om konneksjonstyper og språkhandling i disse analysene.

Jeg vil poengtere nok en gang at det er *Aku-Aku* som er mitt primære analyseobjekt, men at analysene av *Archaeology of Easter Island* vil på en interessant måte vil kunne understreke mine funn.

Det er viktig å fremheve at det nettopp i selve utvalget ligger en potensiell feilkilde, ettersom det vil finnes noen eksempler fra *Aku-Aku* som ikke nødvendigvis følger samme mønster som mine analyser viser. Likevel er jeg av den oppfatning at utdragene i stor grad er representative for bokens stil og fortellermåte. I tillegg er det nettopp i de utdragene jeg har valgt ut hvor ekspedisjonen gjør noen av sine viktigste oppdagelser, og disse egner seg godt til en komparativ analyse av *Aku-Aku* og *Archaeology of Easter Island*.

Alle utdragene finnes som vedlegg til oppgaven. Av hensyn til leseren vil alle sitater og referanser fra de aktuelle utdragene kun være markert med sidetall fra utgavene.

4.5.3 Analyse I

Det første utdraget er altså hentet fra kapitlet ”Overtro mot overtro”, og alle eksemplene er fra side 180 i *Aku-Aku*. Teksten handler i korte drag om at arkeolog Arne Skjølsvold har gravet frem kjempestøtten med en innhugget sivbåt og en skilpadde på magen. Heyerdahl får beskjed om dette, og kjører fra sin post til Rano Raraku for å undersøke Skjølsvolds funn. Her informerer de innfødte graverne om at det trolig er bilde av Hotu Matuas egen båt som han etter legenden ankom Påskeøya med som første menneske.

4.5.3.1 Kulturell kontekst

Den kulturelle teksten rundt denne teksten har jeg allerede skrevet noe om i kapittel 3, men her vil jeg utdype dette litt videre. Med kulturell kontekst mener vi kulturen generelt, med alle samhandlingsformer, institusjoner, deltakere, kunnskaper og ferdigheter som er inkludert i denne (Berge 1998:25). Kulturen og historien er inkludert i teksten, og det er viktig å finne den kulturkonteksten som er relevant for forståelsen av teksten.

Tønnesson skriver at vi i analysen av kulturkonteksten retter oppmerksomheten mot ulike tekstkulturer med dertilhørende normer, men også mot politiske, etiske og faglige temaer som gjelder og hvilke tenkemåter som preger dette i den aktuelle tidsperioden og miljøene teksten opptrer i (2012:96-97). Vi må altså identifisere deltakerne, tiden, stedet og fagområdet for å kunne se den kulturelle konteksten.

I boken er det flere deltakere med ulike konvensjonelle roller. Det er en ekspedisjonsleder, arkeologer, gravere, innfødte og andre arbeidere. Den aktiviteten de bedriver er blant annet arkeologiske utgravninger på Påskeøya, og tiden er mellom 1955-1956. De som leder arbeidet er europeiske og amerikanske, mens de innfødte graverne naturlig nok er innfødte på Påskeøya.

Den kulturelle konteksten handler altså om europeiske og amerikanske forskere som møter en fremmed og ukjent virkelighet i Stillehavet. Dermed inngår boken også i en europeisk oppdagertradisjon. Det er begrenset hvor stor kunnskap disse vestlige forskerne har om fortiden på Påskeøya, til tross for at mange av dem har

høy utdannelse fra universiteter. Derfor blir også de innfødte eksperter med sin kunnskap om lokale legender, skikker og tradisjoner.

Vi kan ane en viss imperialistisk tankegang i den hierarkiske inndelingen av deltakerne, hvor de vestlige forskerne er lederne og de innfødte har rollen som gravere som opptrer mer som et kollektiv. Den viktigste deltakeren som er fast bosatt på Påskeøya (men som ikke er nevnt i utdrag I) er også europeer. Deltakerne har likevel ulike ressurser som utfyller hverandre, og det er i så måte ingen stor overlegenhet fra de vestliges side. Prosjektet med utgravingene har de felles, og samarbeidet for å nå målene er tilsynelatende godt.

4.5.3.2 Situasjonstekst

Tønnesson skriver i *Hva er sakprosa* at ”i situasjonen betrakter vi konkrete mennesker med bestemte intensjoner idet de skriver og leser teksten. Situasjonen preger både skrivingen og lesningen” (2012:98). Men også selve utgravingenes situasjonstekst er relevant for analysen.

Michael Halliday beskriver situasjonsteksten som definert av diskursens felt (den type aktivitet hvor språket spiller en rolle), relasjon (aktørene som samhandler og skaper teksten) og mediering (språklige funksjoner i situasjonen) (1998:114). Altså mener han at vi gjennom situasjonsteksten kan forklare hvorfor en tekst er sagt eller skrevet i en særskilt anledning.

I dette utdraget er det flere deltakere; Arne Skølvold, Heyerdahl selv, skipperen, et kollektivt ’vi’, Thor Heyerdahl jr., Edwin Ferdon jr., innfødte gravere og Hotu Matua. Det er altså mange ulike konkrete mennesker som er samlet om et felles prosjekt, men disse deltakerne har ulik status i teksten. Noen er navngitte mens andre opptrer som skipper og lokale gravere, og som nevnt i delkapittel 4.4 er alle arkeologene tidligere i boken presentert ved fornavn og kallenavn. De ulike menneskene har ulik bakgrunn og kommer fra både Europa, USA og Påskeøya. Det er meget stor geografisk spredning i deltakernes bakgrunner.

Det er interessant i en tekstanalyse å se på i hvilken situasjon teksten ble skapt, og hva som skiller denne situasjonen fra lesesituasjonen.

Det er Thor Heyerdahl som har skrevet teksten, og denne har han skrevet i etterkant av begivenhetene, på Granavolden Gjæstgiveri på Hadeland i 1956 (Kvam

2008:227). Det er imidlertid noe usikkert nøyaktig hvor de ulike utdragene jeg har valgt ut har fått sin språklige utforming. Mye etterredigering foregikk naturlig nok, og Heyerdahl skrev også deler av *Aku-Aku* på Uglevika i Hedmark. Det er i alle fall stor grunn til å anta at boken i sin helhet er skrevet i Norge.

Det er Heyerdahls subjektive gjengivelse av hendelsene som kommer til uttrykk i boken. Arne Melberg skriver som tidligere nevnt at alle reiseberettere skriver ”after the fact”, men at de fleste forsøker å skjule det gjennom å gi beretningen en nåtidsform (2005:83). Dette er for øvrig et allment poeng, ettersom all skriftlig tekst blir til i ettertid av begivenhetene. Det er både viktig å interessant å reflektere over tidsspennet mellom de faktiske hendelsene og situasjonen hvor de blir skrevet ned.

Heyerdahl skrev selv utkastene sine for hånd, mens han hadde sekretærer til å renskrive disse på maskin. Vi kan bare anta at denne overføringen foregikk uten store tekstlige endringer. Det har trolig også vært redaktører og språkvaskere inne i prosessen. Dermed blir også disse instansene avsendere, om enn mer i institusjonell sammenheng. Likevel er det kun Heyerdahls eget navn som står på omslaget av boken, og vi kan dermed i alle fall fastslå at det er ham selv som står som hovedavsender og forfatter av boken.

Heyerdahl har ikke noe metaperspektiv på tekstproduksjonen, og han bringer ikke leseren inn i skrivesituasjonen. Han presenterer flere ganger refleksjoner rundt selve ekspedisjonen, som når han i første kapittel ligger over skrivebordet og studerer Stillehavskart (8). På øya Morongo Uta i Marquesasgruppen tenker Heyerdahl over reisen; ”Der jeg lå i den kjølige kulpen og gjenopplevde reisen, sto Påskeøya plutselig for meg som noe sentralt og overveldende” (348). Men det er altså ingen tanker om selve skriveprosessen, så den må vi til andre kilder for å finne informasjon om. Både i arkivene på Kon-Tiki museet og i biografiene kan vi finne dagbøker, notatblokker og manuskripter som nærmere viser Heyerdahls skriveprosess frem til ferdig bok.

4.5.3.3 Medium

I bokmålsordboka står det at et medium er et middel som noe blir spredt gjennom. For at en tekst skal kunne oppfattes som tekst må den altså realiseres gjennom et medium. Dette kan være skriftlig gjennom bøker, brev, på skjerm eller på papir, eller det kan være muntlig gjennom tale.

I *Aku-Aku* formidles historien gjennom skriftlig tekst som igjen er innbundet i en bok. Det finnes ingen lydbokutgivelse eller opptak av boken. Hverken Gyldendal forlag eller Kon-Tiki museet har nøyaktige salgstall, men i Norge solgte boken over 120.000 eksemplarer det første året. I USA var førsteopplaget på 100.000 og boken solgte godt, men ble ikke den samme suksessen som *Kon-Tiki ekspedisjonen* (Kvam 2008:230).

Senere har boken utkommet i mange varianter, både innbundet og heftet. Likevel er det kun i skriftlig form teksten foreligger, heller ikke på e-bok finnes den. Nasjonalbibliotekets digitale arkiv gjør likevel boken tilgjengelig på skjerm²¹, og i arbeidet med denne oppgaven har jeg selv digitalisert noe av innholdet i *Aku-Aku*. Likevel er dette kun en avbildning av sidene i boken, og skaper i så måte ingen fundamentalt annerledes lese måte.

Selv om materialiteten varierer er selve teksten stort sett den samme. Språklige varianter som er utgått er ikke endret, for eksempel er skrivemåten for preposisjonen *efter* beholdt noen steder også i en nyere utgave fra 2006.

Heyerdahl holdt i ettertid mange foredrag om ekspedisjonen, og han lagde en dokumentarfilm også om denne ekspedisjonen (1960), men ingen av disse var noen ren opplesning av boken *Aku-Aku*. Dermed vil jeg påstå at teksten som den foreligger kun formidles gjennom boken, og i mitt tilfelle er utdragene igjen hentet fra førsteopplaget til førsteutgaven fra 1957.

4.5.3.4 Henvisninger til andre tekster

Som jeg har vært inne på i kapittel 2 er det erkjent at intertekstualitet fungerer som en sammenbinding av ulike tekster, både synkront og diakront. Litteraturviter Jan Inge Sørbø forklarer at den retoriske styrken ligger i at forfatteren er klar over dette mønsteret, og at han kan bruke det (1991:65). Det er altså slik at om en finner henvisninger til andre tekster i sin analyse er det viktig å forstå hva disse henvisningene skal tjene til. I vitenskapelige sammenheng vil det være et krav om at henvisninger til tidligere forskning er inkludert for enten å kontrastere eller bekrefte egen forskning.

---

²¹ <http://www.nb.no/nbsok/nb/edba4a35c6c63ff9b0ecfb63a4fadd88?index=1#0>

Grepstad viser at intertekstualitet i sakprosa kan gå i mange retninger, fra allusjon til sitat (1997:244f). De kan spille en rolle i selve narrasjonen ved at forfatteren for eksempel inkluderer en historie, eller de kan synliggjøre kildene i journalistikk eller forskning. ”Når vi leter etter spor av andre tekster i [for eksempel *Aku-Aku*] er det både for å forstå teksten bedre – sporene er en del av teksten. Men det er også for å undersøke hvilken rolle de andre tekstene spiller”, skriver Tønnesson (2012:100). Han understreker altså at vi i analysen ikke bare bør se etter selve henvisningen, men også hvilken hensikt denne har i teksten.

I utdraget fra *Aku-Aku* er det ingen eksplisitte henvisninger til andre skriftlige tekster. Det er ingen referanser til tidligere forskning eller litteratur om Rano Raraku eller statuer. Dette er et typisk trekk for en populærvitenskapelig tekst, og letter lesingen for et, i vitenskapelig sammenheng, utenforstående publikum. Som nevnt i kapittel 2 er normene for kildebruk i allmenne fremstillinger blitt tydeliggjort etter Alnæs-saken, men i Heyerdahls tilfelle var altså dette ikke like strengt.

Denne mangelen på henvisninger til andre tekster svekker altså inntrykket av boken som en vitenskapelig tekst, men gir heller et inntrykk av boken som en ren underholdende fortelling.

Men det finnes derimot henvisninger til lokale legender om Hotu Matua og hvordan han hadde ankommet øya. Dette er det de innfødte graverne som forteller om, en muntlig historie som har levd blant folket på Påskeøya. Henvisningen til legenden fungerer som argument for at funnet av inskripsjonen kan være spor etter de første menneskene som ankom øya, selv om Heyerdahl i utdraget ikke konkluderer med dette. Han aksepterer legenden, og velger å inkludere den i prosjektet som en anekdote som passer ved det øvrige plottet.

Det kan også være en mulighet for at skipperens beskjed til Heyerdahl har vært skrevet ned, men dette fremkommer ikke tydelig i teksten. Det vil uansett ikke ha noen direkte påvirkning på den videre historien om teksten var muntlig eller skriftlig, om den var på papir ville den i beste fall trolig få status som artefakt fra ekspedisjonen.

4.5.3.5 Språklig-retorisk strategi

En tekst kan få makt ved at den klarer å overbevise leseren. Jonas Bakken har som sagt fremhevet hvordan en forsker må overbevise sine kollegaer for at en teori skal få status som vitenskap, og at dette gjøres gjennom retoriske strategier (2007). Men også andre sjangre må overbevise leseren om at teksten er verdt å lese. Dette kan vi finne ut av gjennom å analysere tekstens språklig-retoriske strategi. Alt dette er språklige ressurser forfatteren har for å nå et bestemt publikum. Samtidig kan det også være slik at teksten har en viss rettethet ved seg som ikke er intendert fra forfatterens side. I så tilfelle snakker vi om tekstens intensjonalitet (Asdal m.fl. 2008:255), som kan være noe annet enn avsenderens intensjon.

Heyerdahl opptrer i teksten som et jeg, men også som deltaker i et felles vi. Gjennom hele utdraget er det flere handlende agens, altså der aktørene er synlige i teksten. Det er et ”vi” som sitter i krateret og forseglar funnene, Arne hadde gjort en oppdagelse, ”jeg” dro til Rano Raraku, og de innfødte graverne var sikre på at det var Hotu Matuas skip. Det er altså som oftest meget tydelig hvem som er den handlende i situasjonene, og dette gjør fortellingen levende og nær. Gjennom hele *Aku-Aku* er det stort sett konstruksjoner med aktive setninger som viser hvem som handler.

Det eneste stedet hvor agens er skjult i utdraget er i overrekkelsen av beskjeden fra Skjølsvold via skipperen til Heyerdahl. Her overrekker ikke skipperen eksplisitt beskjeden til Heyerdahl, men det står at ”[...] skipperen kom klatrende ned i vulkanen med beskjed om at Arne hadde gjort en ny oppdagelse i Rano Raraku”. Nettopp derfor blir det, som jeg var inne på tidligere, nokså utydelig om denne beskjeden er i muntlig eller skriftlig form. Dette er dog eneste unntak i utdraget, og generelt kan vi si at de handlende er synlige gjennom teksten.

Som nevnt er det et kollektivt ”vi” i teksten, og dette består igjen av Heyerdahl selv, arkeologer, og muligens også lokalbefolkning²². Dette ”vi” representerer ekspedisjonens etos. Som lesere har vi tiltro til at aktørene tar ekspedisjonen alvorlig, og at de i så måte vet hva de kan og bør gjøre under utgravingene. Dette styrker tekstens etos ved at vi som lesere godtar aktørene og deres handlinger.

Det foregår ingenting uvanlig i utdraget, og det er ingen tegn til at fortellingen er fri fantasi fra forfatterens side. Likevel har jeg tidligere vist at Heyerdahl ikke

---

²² Det er usikkert hvem som faktisk inngår i vi-et som først i utdraget sitter nede i krateret og forseglar prøveglassene. Dette kan være både forskere og lokale arbeidere.

trekker inn vitenskapelige referanser i utdraget, og dette svekker hans etos som vitenskapsmann i teksten. Når han heller velger å fokusere på lokale legender havner han heller i kategorien historieforteller. Likevel antyder han ikke noe om at det arkeologiske ”vi”-et faktisk tror på legenden, dette er det de innfødte som gjør. Slik inkluderer han legenden samtidig som han distanserer seg fra den.

Heyerdahl overbeviser oss altså ikke som vitenskapsmann, men heller som historieforteller og eventyrer. Ekspedisjonen er profesjonell nok, og de arkeologiske metodene som fremkommer i teksten er korrekte.

4.5.3.5.1 Konneksjonstyper

En konneksjonstype er en måte tekstelementer, for eksempel setninger, kan være koplet sammen på. Når en tekst er dominert av en spesifikk konneksjonstype kan vi gjerne si at vi har med en teksttype å gjøre. Teksttyper er ikke som ordet skulle tilsi typer av tekst, men heller relasjoner mellom deler av tekst. Vi deler teksttypene inn i fire kategorier; deskriptiv, eksplikativ, argumentativ og narrativ (Tønnesson 2004²³). Jeg vil i dette kapitlet se etter konneksjonstyper i utdraget, og dermed se om vi kan finne noen dominanter som kan fortelle oss noe om hvilken overordnet teksttype utdraget tilhører.

Konneksjonstypene additiv, implikativ, kontrastiv og temporal kan settes inn i et skjema med tilhørende teksttype og eksempel på bindeord, etter Johan L. Tønnessons beskrivelse.

Teksttype	Konneksjonstype	Bindeord (eksempel)
Deskriptiv	Additiv	og
Eksplikativ	Implikativ	fordi, derfor
Argumentativ	Kontrastiv	men
Narrativ	Temporal	før-/etter-forbindelse

Figur 4: Teksttyper, konneksjonstyper og eksempel på bindeord

Hvis vi har mange additive forbindelser vil dette antyde en deskriptiv, eller beskrivende, og lite drøftende tekst. Mye implikative og kontrastive forbindelser vil

²³ Upublisert manus distribuert til studentene. Tønnesson viser til K. L. Berges *Tekstnormers diakroni* (1990) hvor denne inndelingen i teksttypene er utviklet.

føre til en argumenterende tekst, mens temporalforbindelser er vanlige for fortellende tekster. Særlig teksttypene eksplikativ og argumentativ har senere blitt diskutert, ettersom det mulig at en argumenterende tekst samtidig også er forklarende.

Vi har innslag av alle de fire konneksjonstypene i utdraget. Det finnes en svak implikativ forbindelse når de innfødte graverne viser frem funnet av båttegnene på statuen. "[...] omkranset av alle sine innfødte gravere, som lyste av stolthet og ærefrykt [fordi det var blitt gjort et slik funn]". Denne implikative forbindelsen er implisitt i teksten, men likevel er det en tydelig forklaring på en reaksjon fra de innfødte. Også selve handlingsforløpet er til en viss grad implikativ. Først får Heyerdahl en beskjed, og konsekvensen av dette er at han reiser for å undersøke.

Det er eksempler på kontrastiv forbindelse i legenden om Hotu Matua. I beskrivelsen av skilpaddenes tilhørighet på Påskeøya setter Heyerdahl opp en kontrast mellom nåtid og fortid og forklarer at det nå ikke er skilpadder på øya, men at det var dette på Hotu Matuas tid. Denne forbindelsen er dermed også temporal, ettersom den forteller om en før-/etter-forbindelse. De få eksemplene på implikative og kontrastive forbindelser antyder at dette ikke er en sterkt argumenterende tekst.

Temporale forbindelser finnes i selve narrasjonen; først sitter arbeiderne nede i et krater, så overrekker skipperen en beskjed om et viktig funn, videre pakker arbeidslaget sammen, og Heyerdahl reiser i bil til Rano Raraku for å undersøke. Vi har altså en fortellende tekst som følger en kronologi som i seg selv er temporal.

Utdraget inneholder også mange additive forbindelser, altså tekstbinding med bindeordet *og* (eksplisitt eller implisitt). Skjølsvold hadde gravet frem en statue, og den hadde en figur på brystet. Mannskapet pakket sammen, og fulgte skipperen opp, og Thor jr. flyttet til en ruinlandsby, og Heyerdahl reiste selv for å undersøke funnet.

Dermed kan vi konkludere med at alle de fire konneksjonstypene er tilstede i utdraget, men det er en overvekt av additive og temporale forbindelser. Det er altså narrative og deskriptive teksttyper som dominerer i utdraget. Dette vil igjen tyde på at vi ikke har å gjøre med en særlig drøftende eller diskuterende tekst, men heller en fortelling full av beskrivelser. Jeg vil hevde at den overordnede teksttypen er temporal, ettersom det er den tidsmessige utviklingen som er den viktige i utdraget. Selv om jeg har vist at konsekvensene av beskjeden om funnet som får Heyerdahl til å reise til Rano Raraku kan være en implikativ forbindelse, mener jeg å ha god støtte for at tidsaspektet spiller en størst rolle i utviklingen av historien. Dette ligner ikke en tung

vitenskapelig tekst, hvor vi kan forvente å finne flere eksplikative og argumentative teksttyper, men heller en fortellende og beskrivende tekst.

4.5.3.5.2 Språkhandlinger

Kommunikasjon kan være formidling, men det kan også være handling. Professor i filosofi John R. Searle presenterer i *A Taxonomy of Illocutionary Acts* (1975) en inndeling av språkhandlingene i fem klasser etter hva som er deres poeng i kommunikasjonssituasjonen. Disse fem er konstativer, direktiver, kommissiver, ekspressiver og kvalifiseringer.

Konstativer er påstander og utsagn om verden av typen ”Jeg studerer i Oslo”. Et direktiv kan ha form av en anmodning, et spørsmål eller en ordre, mens kommissiver kan være forpliktelser, lovnader eller garantier. Gjennom ekspressiver uttrykker man følelser, takknemmelighet, ønsker eller unnskyldninger. En kvalifisering skaper ny institusjonell virkelighet, og den som fremfører denne språkhandlingen må innfri noen institusjonelle krav for at ytringen skal være gyldig. Et eksempel er når presten sier ”Jeg erklærer dere herved for rette ektefolk å være”; gjennom en kvalifiserende ytring endres brudeparets status i samfunnet.

Searle problematiserer det faktum at det ikke nødvendig finnes vanntette skott mellom språkhandlingene (1979:viii). Om en person sier til en annen ”Jeg synes det trekker her” kan dette være både et konstativ (det trekker faktisk) eller et indirekte direktiv (”Lukk vinduet!”). Slik må vi også se på konteksten for å kunne avgjøre hvilken språkhandling som er den dominerende i ytringen.

Det er mange konstativer i utdraget, altså påstander og forklaringer om verden. Heyerdahl forklarer at de satt i krateret, og at de fikk overbragt en beskjed. Hele hendelsesforløpet er konstaterende, og som analysen av konneksjonstypene viste er det mye beskrivelser i utdraget.

Det er en implisitt kommissiv handling i teksten, og den er rettet mot leseren idet beskjeden fra Arne Skjølsvold blir overbragt fra skipperen. Her skriver Heyerdahl at ”Arne hadde gjort en ny oppdagelse”. I dette tilfellet er det en garanti til leseren om at ’her lønner det seg å lese videre, for denne oppdagelsen garanterer jeg for at er interessant!’. Slik fungerer språkhandlingen som en trigger for leseren, og vi forventer

å få lese mer om denne oppdagelsen videre i teksten. Derfor kan vi også si at handlingen er et direktiv, leseren anmodes sterkt om å lese videre.

Det er ingen flere direktiver i utdraget, og vi finner heller ikke utpregede ekspressiver. Vi får likevel vite noe om hvordan de innfødte reagerte på funnet, men dette blir bare beskrevet som at "[de] lyste av stolthet og ærefrykt". Det er ingen jubelutbrudd eller lignende i utdraget, og vi får ikke vite så mye om deltakernes reaksjoner og tanker. Dermed kan vi si at teksten er fortalt på en nokså nøytral måte uten store utbrudd gjennom replikker og tanker.

En kvalifisering skaper ny virkelighet, og er kun gyldig når den blir fremført av en viss autoritet. Prestens "jeg erklærer dere herved..." er en typisk kvalifisering fordi den forandrer verden og menneskers status. Når Heyerdahl skriver at de lokale graverne "var alle sikre på at det var Hotu Matuas eget skip som kom for dagen" er det det nærmeste vi kommer en kvalifisering i dette utdraget. Om Heyerdahl selv hadde kommet med denne påstanden ville det vært et forsøk på å skape en ny virkelighet. Men ettersom det er graverne som ikke har autoriteten til å avgjøre hvilken betydning funnet skal få, forblir setningen et konstativ.

Av språkhandlinger finner vi altså både konstativer og kommissiver, tillegg til en svak ekspressiv og muligens et direktiv, i utdraget. Dermed er det en klar overvekt av utsagn i teksten. Ifølge Jan Svennevig er det kommunikative gyldighetskravet til konstativer sannhet – altså forventer leseren at forfatteren har forpliktet seg til ikke å fare med usannheter (2001:59). Analysen av konneksjonstypene antyder en beskrivende og fortellende tekst, og gjennom konstative språkhandlinger kan vi se at disse beskrivelsene er nokså nøytrale i uttrykket. Det kan virke som at det er en objektiv avstand mellom forfatteren og fortellingen, til tross for at det er Heyerdahls subjektive erindringer om ekspedisjonen som blir beskrevet.

4.5.3.6 Oppsummering

I utdraget finner vi en klar overvekt av setningskonstruksjoner hvor de handlende aktørene er synlige. Vi finner også en overvekt av additive og temporale forbindelser, som i sterk grad antyder en beskrivende og fortellende tekst. Videre dominerer de konstative språkhandlingene, som igjen gir teksten et objektivt uttrykk. Vi ser også at ingen av stiltrekkene er fullt gjennomførte, men at det stadig forhandles om hvilken som skal være dominant. Det er ingen referanser til vitenskapelige tekster i utdraget, men heller henvisninger til lokale legender fra Påskeøya.

Gjennom denne analysen ser vi at utdraget inneholder typiske trekk for den populærvitenskapelige fremstillingen, samtidig som den objektive stilen uten ekspressiver heller mot en mer nøytral tekst.

4.5.4 Analyse II

Videre skal jeg gjøre en analyse av et større tekstutdrag fra kapitlet ”Mysteriet bak Påskeøyas kjemper”. Utdraget er fra side 99-104, og finnes som vedlegg til oppgaven.

Også i denne analysen vil jeg fokusere på henvisninger til andre tekster, og tekstens språklig-retoriske strategi, men denne gangen vil jeg utdype mer om utdragets stil.

Utdraget handler om at Heyerdahl og William Mulloy starter en utgraving i Vinapu etter at Mulloy har ”snublet over” en usedvanlig rød stein som stikker opp av jorda ved et gravefelt. Denne steinen er ulik andre steiner på Påskeøya, og Heyerdahl mener at denne minner om før-inkaiske røde søylestatuer fra Andesfjellene. Fader Sebastian Englert har tidligere observert steinen, men han mente at den ikke var verdt å registrere. Utgravningene starter, og det viser seg at steinen nettopp er en statue av ukjent type på Påskeøya. De får reist støtten, og de innfødte forundrer seg over funnet.

Videre graver Edwin Ferdon opp en figur i et ukjent tempel på toppen av vulkankrateret Rano Kao, som igjen overrasker både Fader Sebastian, de innfødte og guvernøren.

Arne Skjølsvold graver så frem en diger statue i Rano Raraku som viser seg å være like uvanlig for Påskeøya som støtten i Vanapu. Denne statuen er formet som en knelende figur som er kledt i en kappe, og nok en gang er de innfødte forbløffet. Laget får reist statuen, og mange spørsmål om dens opprinnelse kommer frem. En av de innfødte foreslår å endre navnet på øya, ettersom historien nå må skrives om. Heyerdahl spøker med et av Påskeøyas tidligere navn; *Te Pito o te Henua* (”Verdens navle”), og de innfødte blir imponert over hans kunnskap.

Videre husker Heyerdahl tilbake til en reise i Tiahuanaco i Sør-Amerika hvor han tidligere har sett lignende statuer. Han forteller litt om sør-amerikanske statuer og hvordan tidligere forskere har ment at Påskeøyas statuer har oppstått uavhengig av omverdenen, men at de nye oppdagelsene viser at det trolig har vært kontakt med andre kulturer.

Heyerdahl mener at funnene i Vinapu og Rano Raraku bringer ekspedisjonen nærmere en løsning på mysteriet om Påskeøya historie.

4.5.4.1 Henvisninger til andre tekster

Som i analysen av utdrag I finnes det heller ikke i dette utdraget eksplisitte henvisninger til andre tekster. Heyerdahl skriver likevel at ”de fleste forskere” (103) med en evolusjonær og isolasjonistisk tilnærming mente at Påskeøyas særegne statuer kunne ha oppstått uavhengig av omverdenen, i tillegg til ”de mer fantasifulle” (103) som trodde på et sunket kontinent. Han nevner derimot ingen navn på disse forskerne eller publikasjoner hvor deres mening og forskning kommer frem. Når Heyerdahl videre drøfter de nye funnene opp mot gammel forskning gjør han dette uten å navngi andre vitenskapsmenn, titler eller noe som helst annet som kan identifisere hvem han diskuterer imot. Dette står dermed nokså svakt i en forskerkontekst, med tanke på kravet om tydelige referanser i vitenskapelige tekster.

I stedet skriver han: ”[...] dette ene spesielle særtrekket²⁴ var også typisk for en lang rekke av før-inkaenes gamle steinmenn, og for statuene på naboøyene ute i Polynesia” (103). Her er det naturlig å tenke seg en referanse til egen eller andres forskning, men Heyerdahl velger ofte å ikke trekke inn henvisninger til andre tekster.

Som i analyse I ser vi at det mangler referanser til andre tekster i utdraget. Dette er igjen noe som tyder på en ikke-vitenskapelig tekst, men det letter lesingen og gir teksten et sterkere preg av fortelling.

Dette betyr imidlertid ikke at *Aku-Aku* helt mangler vitenskapelige referanser. Heyerdahl henviser både til egen forskning²⁵, Katherine Routledges *The Mystery of Easter Island. The Story of an Expedition* (1919) (s. 32), Sebastian Englerts *La Tierra de Hotu Matu'a* (1948) (s. 68) og Eugene Caillots *Historie de l'Ile Oparo ou Rapa* (1932) (s. 324). Disse referansene er i undertall i forhold til omtalen av lokale legender og overtro, men viser at Heyerdahl også inviterer den allmenne lesergruppen inn i vitenskapen.

---

²⁴ Altså hendenes posisjon på magen av statuen.

²⁵ Blant annet Heyerdahl & Skjølsvold: *Archaeological Evidence of pre-Spanish Visits to the Galapagos Islands* (1956) (s. 9) og Heyerdahl: *American Indians in the Pacific. The theory behind the Kon-Tiki Expedition* (1952) (s. 174).

4.5.4.2 Språklig-retorisk strategi

4.5.4.2.1 Retoriske bevismidler

ETOS

Helt i starten av utdraget beskriver Heyerdahl hvordan arkeologene og arbeidsmannskapet grov nedover for å avdekke den mystiske røde steinen:

”Vi grov en dyp kløft i den seige torven rundt hele steinen, og med murerskje og fingre arbeidet vi oss langsomt inn mot sidene av søylen” (99).

Heyerdahl beskriver altså både arkeologisk utstyr og arbeidsmetode. Her er det ingen ukontrollert og voldsom graving med spader og masse opphauset stemning, men heller en tålmodig og profesjonell arkeologisk tilnærming til funnet. Dette styrker inntrykket om at det er en solid faglig fremgangsmåte arkeologene benytter, som igjen befester deres etos som fagfolk.

Likevel skriver Heyerdahl rett ut at han var ”så spent at jeg holdt pusten” (99) idet han rev vekk en torvremse som dekket deler av søylen. Den tilsynelatende profesjonelle tilnærmingen har altså en menneskelig og naturlig side; det er ikke rart han var spent og han legger heller ikke skjul på det. Nettopp dette med at han også skriver at han ”flådde unna” (99) torven er med på å skape en autensitet i scenen, og vi forstår at Heyerdahl virkelig var spent på resultatene. Dermed er det ikke bare en objektiv vitenskapsmann som handler i scenen, han viser også menneskelige sider som passer i situasjonen.

Som sagt er det Heyerdahl som er jeg-fortelleren, men mange steder inkluderer han seg selv inn i et kollektivt ”vi”. Dette ”vi” inneholder arkeologene, lokale gravere, andre innfødte og altså ham selv. Denne blandingen gir ekspedisjonen en slags delvis vitenskapelig autoritet, som er troverdig nok for oss lesere til å akseptere. En utenforstående leser vil kanskje i større grad akseptere mangelen på den typiske vitenskapelige tyngden, og heller anerkjenne ekspedisjonen slik den fremstår.

Uten eksplisitte henvisninger til annen forskning blir det likevel som sagt et mindre vitenskapelig etos i teksten, som nevnt i forrige delkapittel.

PATOS

Det er flere steder hvor vi finner patosinnslag i teksten. Utsagnet ”Hånden var der!” (99) er et kraftig gledesuttrykk som attpåtil er markert med utropstegn. Flere av sitatmarkørene er også verdt å legge merke til. Bill ler (100), Heyerdahl sier noe spøkefullt og de innfødte ler gjenkjennende (101). Dette er ikke nøytrale gjengivelser av sitater, men forfatteren legger inn markører for humør og tone for å skape en spesiell atmosfære mellom aktørene i scenene.

Heyerdahl bruker flere adjektiver for å forsterke bildene i teksten. Arkeologene graver i ”den seige torven” (99), firkantsteinene er gigantiske (102), statuene i berget er stive og langnesete (101), og inka-murene er vakre (103). Dette er med for å male frem tydeligere bilder i hodet på leseren.

I tillegg kan vi se en del patos i selve benevnelsen av en del objekter og fenomener. Statuene blir omtalt som bergtroll (100), Påskeøyas fortid er ”et mysterium” (102) og prosjektet ”et puslespill” (103). Alle disse uttrykkene er med på å skape bilder i hodet til leseren, og appellerer til hans eller hennes følelser. Jeg kommer nærmere inn på vokabularet i utdraget i delkapittelet om stil nedenfor.

Også det faktum at Heyerdahl velger å utelate tidligere vitenskapelige undersøkelser er interessant. Nettopp det at han velger legender fremfor forskning av hensyn til leseren har et element av patos i seg. Dette er et helt bevisst valg hvor akkurat hensynet til leseren kommer foran faglig pålitelighet og presisjon. Som jeg har vist går dette kanskje utover ekspedisjonens vitenskapelige etos, og markerer heller teksten som typisk populærvitenskapelig. Heyerdahl er heller pedagogisk i omtalen av tidligere forskning, alt av hensyn til den (i akademisk forstand) utenforstående leseren.

LOGOS

Det er også mye logosargumentasjon i utdraget. Heyerdahl beskriver prosessene rundt utgravingene og omtaler de relevante funnene på en saklig måte. Han levner han ingen tvil om at funnene er interessante, og han avviser dem ikke til tross for at han ikke konsekvent omtaler dem som for eksempel ”statue”.

Når Heyerdahl skriver ”– Bill, sa jeg, – vi må grave. Jeg har sett slike firkantete røde støtter ved Titicacasjøens bredd!” (99) er det en logisk konsekvens av

at en av arkeologene har funnet en interessant stein. Utgravningene er målrettet, og baseres på funn og ikke tilfeldigheter.

Gjennom drøfting av funnene konkluderer Heyerdahl med at ekspedisjonen er ”et langt skritt nærmere målet” (103). Dette er et resonnement som baserer seg logisk på fremstilling av funnene og verdien av disse. Funnene er altså ikke bare tilfeldige statuer, de inkluderes i et større bilde som omhandler folkevandringene i Stillehavet.

I utdraget understreker altså logosargumentasjonen funnenes, og dermed også ekspedisjonens, vitenskapelige verdi.

4.5.4.2.2 Stil

Gjennom å analysere tekstens stil vil vi også kunne finne tekstens språklig-retoriske strategi. Er den hverdagslig eller teknisk? Er den formell eller uformell? Disse begrepsparene presenterer Jan Svennevig i boken *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (2001). Han skriver at ”stil skiller seg fra sjanger ved at det ikke konstituerer egne kommunikative aktiviteter, men bare variasjon innenfor eller på tvers av aktivitetene” (2001:246). Slik kan altså tekstens stil variere innenfor samme sjanger, samtidig som den også kan bidra til noe sjangerforhandling.

Teknisk vs hverdagslig

Svennevig skriver at en teknisk stil ”inkluderer abstrakte, generaliserte fenomener og et faglig perspektiv, mens et hverdagslig emne er konkret og partikulært, med et privat eller allmennmenneskelig perspektiv på sakene” (2001:246). En teknisk stil har altså en utstrakt bruk av fagterminologi og fremmedord, samt nøyaktige mål- og mengdeangivelser. En tekst med hverdagslig stil vil derimot domineres av flere høyfrekvente og alminnelige ord, og gjerne ha en mer omtrentlig omtale av mål og mengde. Dette er stiltrekkene jeg velger å anvende i analysen.

Svennevig skriver at ”i teknisk sakprosa står saken i sentrum, og målet er gjerne en objektiv framstilling” (2001:247). Det er altså et poeng i teknisk sakprosa å skjule forfatteren og ha få tanker, eksplisitt subjektive meninger og følelser i teksten. Heyerdahl er derimot åpen om at det er hans egne erfaringer han skriver om, og bruker førsteperson gjennom hele boken. Som nevnt i analysen av hvordan

ekspedisjonens deltakere fremstilles er det en mer subjektiv og personlig stil i teksten, og dette gir også boken et mer hverdagslig preg.

Videre er hyppig bruk av fagbegreper og fremmedord karakteristisk for en teknisk stil. Det vil for eksempel være forventet at en arkeologisk rapport inneholder arkeologifaglige termer om utstyr, metode, funn og klassifisering. I dette utdraget bruker Heyerdahl få fagbegreper, men heller høylrekvente og alminnelige ord. Han omtaler funnene og ekspedisjonen som et ”puslespill” med brikker som passer sammen til en større helhet. Riktignok bruker han ordet ”murerskje” (99), men ellers er det ingen inngående beskrivelse av utstyr og fremgangsmåte. Funnet blir heller ikke klassifisert og nummerert, og statuene blir i dette utdraget heller ikke omtalt som *moai* som er den korrekte betegnelsen på disse²⁶.

Når han skal beskrive størrelsen på steinblokker fra Tiahuanacos i Sør-Amerika, skriver Heyerdahl at de ”veier over hundre tonn, vekten av ti store jernbanevogner” og at de er ”reist på høykant og løftet opp på hverandre som om de var tomme pappkartonger” (102). Heyerdahl nevner den relativt nøyaktige vekten ”over 100 tonn”, men bruken av andre og mer omtrentlige måleenheter preger beskrivelsene. Denne størrelsesbeskrivelsen varierer mellom nøyaktig og vag gjennom hele boken. Dermed er det en stadig forhandling mellom en teknisk og en hverdagslig stil i dette utdraget. Som en introduksjon til Påskeøya skriver Heyerdahl at menneskene som først ankom øya bygget ”steinfigurer i menneskeskikkelse, høye som hus og tunge som jernbanevogner” (8). For å beskrive avstanden fra kysten av Sør-Amerika til de østligste øyene i Stillehavet bruker ikke Heyerdahl måleenheter som nautiske mil eller kilometer. I stedet skriver han at øyene ligger like langt fra kysten som avstanden fra Island til Norge (9). Det er altså her ingen nøyaktige mål, men heller en vag beskrivelse av avstand. Et annet sted skriver Heyerdahl at den største statuen i Anakena hadde en vekt på mellom 25 og 30 tonn (139). Igjen ser vi at forfatteren gjennom boken veksler mellom nøyaktige og upresise beskrivelser av størrelse og avstand. Det er altså ingen gjennomført bruk av hverken fagbegreper eller hverdagslig språk, men heller en blanding med en liten overvekt av omtrentlige mål.

Heyerdahl virker bevisst å unngå en teknisk stil av pedagogiske årsaker. Han er mer opptatt av å legge frem resultater og annen informasjon på en forklarende heller enn en presis måte.

---

²⁶ Riktignok bruker Heyerdahl begrepet *moai* andre steder i boken, men han er ikke konsekvent i omtalen av statuene.

Likevel bruker Heyerdahl noen fremmedord i utdraget, og han markerer disse i kursiv i teksten. Disse ordene er likevel ikke arkeologifaglige, men heller lokale uttrykk fra Påskeøya; *hani-hani*, *poncho*, *Te Pito o te Henua* (som oversettes til «Verdens Navle»), *kanaka* og *ahu*. Fremmedordene inngår i boken som eksotiske innslag av polynesiske kultur, og får dermed ikke den samme statusen som teknisk stiltrekk som et faguttrykk ville fått.

Aku-Aku har altså en overvekt av hverdagslige stiltrekk som gir boken en mindre teknisk stil. Forfatteren unngår faguttrykk av hensyn til leseren, og bruker høyfrekvente ord fremfor fremmedord. Omtalen av mål og mengde veksler mellom presis og upresis, og teksten har på dette punktet større innslag av teknisk stil.

Formell vs uformell

Svennevig skriver at en formell stil gjerne er forbundet med språkbruk i institusjonelle sammenhenger, mens uformell stil hører hjemme i privatsfæren (2001:248). Det er altså 'scenen' for språkbruken som er grunnlaget for dette skillet.

Den uformelle stilen er preget av individualitet og nærhet, og inneholder gjerne affektivt ladde ord og uttrykk, gruppesjargong og setningskonstruksjoner med synlig agens. I tillegg har den uformelle stilen ofte etterstilt eiendomspronomen ("teksten vår" heller enn "vår tekst") og dobbel bestemthet ("den store dagen" heller enn "den store dag"). Formell stil har gjerne standardformer, affektivt nøytrale ord og agensløse konstruksjoner som holder avsenderen usynlig. Her finner vi også oftere foranstilt eiendomspronomen og enkel bestemthet.

I utdraget fra *Aku-Aku* er aktørene godt synlige. Heyerdahl skriver for eksempel ikke "det ble gravet", men heller "vi grov forsiktig" (99). Han skriver heller ikke "støtten ble reist", men "med taljer og heisekran og tyve mann som dro, fikk vi reist den røde støtten" (100), ikke "det ble foreslått et nytt navn på øya", men "gamle Pakomio foreslo stillferdig at nå var det på tide å gi øya et nytt navn" (101).

Det finnes også eksempler i utdraget hvor aktørene er skjult, for eksempel når Heyerdahl tenker tilbake på hva han tidligere har sett av steinblokker i Tiahuanaco i Sør-Amerika: "Gigantiske firkantsteiner er fraktet omkring i hele nabolaget" (101). Et annet eksempel på agensløs konstruksjon er at Fader Sebastian og guvernøren "måtte hentes" (100). Dette er to av veldig få eksempler på agensløse setningskonstruksjoner

i utdraget som vi må betegne som unntakene. Som oftest gjør Heyerdahl det klart og tydelig hvem som gjør hva i historien.

I vokabularet bruker som nevnt Heyerdahl få faguttrykk, men heller standardformer og hverdagslige ord. Helt fra første setning i boken²⁷ bruker Heyerdahl polynesiske uttrykk jevnt gjennom boken. Disse og flere spanske uttrykk er som sagt markert i kursiv, og på den måten tydelig uthevet fra resten av teksten. Heyerdahl inkluderer disse glosene som en del av bokens spesielle diskurs og sjargong. Ordene blir ikke direkte oversatt, men noen steder følger en forklaring, som i eksemplet med «Verdens Navle». Dermed får teksten et tydeligere uformelt uttrykk, heller enn formelle standardformer.

Steinstatuenes anatomi er noe Heyerdahl beskriver nokså inngående. De har fingre, hjerte, hode, ben, hånd og bryst. Denne omtalen av statuenes fysikk er kanskje ikke så oppsiktsvekkende, ettersom statuene etterligner mennesker og dermed naturlig nok har et ytre som kan minne om menneskelige lemmer. Det som derimot er mer iøynefallende er at steinstatuene også blir gitt flere menneskelige egenskaper. Blant annet blir de beskrevet som ”Påskeøyas tause, gamle garde” (99), de kan stirre (100) og de er trofaste (101). I tillegg kommer ekspedisjonen etter hvert ”på talefot” med støttene, og de ”sladrer” og ”plaprer løs” (103). Denne besjelingen peker mot en uformell stil, og ville vært utenkelig i en tyngre vitenskapelig tekst.

Heyerdahl beskriver statuene også som bergtroll (100) og kjemper (101), også dette med jevne mellomrom i hele *Aku-Aku*. Ved en av de første ekspedisjonene for å undersøke steinstatuene beskriver Heyerdahl dem som ”Goliat [...] en ganske ruvende kjempe, et virkelig bergtroll” (78). Han trekker altså linjer fra statuene til folkeeventyr, og gjennom hele *Aku-Aku* bruker Heyerdahl mange slike eventyrfraser. Et uttrykk som ”østenfor sol og vestenfor måne” blir nevnt fem ganger i *Aku-Aku*²⁸, mens Thor Heyerdahl jr.s overnattingsplass på Rano Kao har en ”utsikt hvis make en ikke kunne finne i syv kongeriker” (154). Kapitlet dette utdraget er hentet fra heter også ”Mysteriet bak Påskeøyas kjemper”, og jeg minner igjen på bokens undertittel *Påskeøyas hemmelighet*. Denne fokuseringen på eventyr og mystikk er igjen heller uformell enn formell.

Om ekspedisjonen til Galapagos skriver Heyerdahl: ”I en eventyrverden blant kjempeøgler og verdens største skilpadder hadde jeg vært med på å plukke opp

---

²⁷ ”Jeg hadde ingen *aku-aku*” (s. 7)

²⁸ Det samme uttrykket bruker Heyerdahl faktisk også to ganger i *Kon-Tiki ekspedisjonen*.

selveste Aladdins lampe som lå knust til skår [...]. Det var bare å gni på de gamle, skitne skårene, og vi så brede seil på horisonten i øst” (9). Her har Heyerdahl eksplisitte referanser til eventyret om Aladdins lampe, og kanskje også Bjørnstjerne Bjørnsons dikt *Olav Tryggvason*²⁹, når han egentlig forteller om funn av potteskår på Galapagos.

Jeg vil påstå at vokabularet viser en uformell stil. Uten for mange fagspesifikke ord velger Heyerdahl heller å trekke inn lokale uttrykk fra Påskeøya samt eventyrfraser for å fortelle historien. Igjen holder han fagspesifikke ord og uttrykk bevisst borte fra teksten, trolig av pedagogiske årsaker.

Hvis vi går dypere ned i de syntaktiske konstruksjonene, kan vi finne ut mer om tekstens stil. Som nevnt er altså plasseringen av eiendomspronomen et stiltrekk som kan være med på å skille mellom formell og uformell stil. Under har jeg satt inn alle eiendomspronomenene fra utdraget i en tabell som viser hvordan disse er plassert i setningene:

Eiendomspronomen	s.	Foranstilt	Etterstilt
sin malerpøs	99	X	
vår tid	100	X	
sine korte, klumpete ben	100	X	
sine små pupiller	100	X	
sin ydmyke, knelende stilling	101	X	
dens gamle trofaste tjenere	101	X	
øya vår	101		X
min viten	101	X	
sine merkelige statuer	102	X	
sine statuer	102	X	
dens polynesiske aner	104	X	
deres egne	104	X	

Figur 5: Foranstilt pronomen

Som vi kan se av skjemaet er det en klar overvekt av foranstilte eiendomspronomen i utdraget, og kun én gang benytter Heyerdahl seg av etterstilt pronomen. Dette er et stiltrekk som vi vanligvis forbinder med en formell stil. Her er det likevel viktig å legge til at noe av dette til dels kan tilskrives en annen tid hvor foranstilt eiendomspronomen trolig var noe vanligere.

Også dobbel eller enkel bestemthet i nominalfraser kan gi teksten en formell eller uformell stil. Under har jeg satt nominalfraser fra utdraget i en tabell, og markert om det er enkel eller dobbel bestemthet i disse.

²⁹ Diktet starter med verselinjen ”Brede seil over Nordsjø går”

Bestemthet	s.	Enkel	Dobbel
denne steinen	99		X
den firkantete, røde steinen	99		X
den seige torven	99		X
den første lange torvremsen	99		X
den ene siden av steinen	99		X
den andre siden	99		X
denne nye tilvekst	99	X	
det viktigste funn	100	X	
denne støtten	100		X
den røde støtten	100		X
de merkeligste ting	100	X	
den røde støtten	100		X
det forlatte steinbruddet	100		X
denne kjempen	100		X
denne figuren	100		X

Figur 6: Enkel eller dobbel bestemthet

Av plasshensyn har jeg kun med bestemthet fra de to første sidene i utdraget, men tendensen er gjennomgående. Denne gangen kan vi se at det er en overvekt av dobbelt bestemthet i teksten, noe som kjennetegner en uformell stil. Begrepene ”de merkeligste ting” og ”det viktigste funn” er begge nokså faste uttrykk i det norske språket, og formuleringene kan således tilskrives en alminnelig uttrykksmåte. ”Denne nye tilvekst” derimot er en formulering hvor man kunne tenke seg at det hadde passet med dobbel bestemthet. Dette eksemplet blir i så måte en viktig markør for at bruk av enkel bestemthet også forekommer i teksten, selv om det er en betydelig overvekt av doble.

Foranstilt eiendomspronomen og dobbelt bestemthet er altså markører for både formell og uformell stil i teksten. Disse er for øvrig ikke gjennomgående i hele boken, og vi finner innslag av både etterstilt eiendomspronomen og enkelt bestemthet. Dermed kan vi konkludere med at teksten igjen forhandler mellom ulike stiler, men at det generelt er en overvekt av uformelle stiltegn både når det gjelder vokabular og grammatiske konstruksjoner.

Noen oppsummerende kommentarer

Hvis vi ser på funnene jeg har vist frem kan vi konkludere med flere ting. For det første vil jeg argumentere for at en tekst ikke nødvendigvis kun har en formell eller uformell stil, det er ofte vi kan finne eksempler på begge deler. Ofte foregår det forhandling i en tekst om hvilket uttrykk som skal dominere, så også i *Aku-Aku*.

Forhandlingen mellom stilene gjør teksten dynamisk, og gir leseren både en profesjonell og en uhøytidelig bok. Spesielt tydelig kommer dette frem i analysen av stilparene teknisk og hverdagslig, hvor særlig omtalen av mengde og mål viser dette.

Likevel vil jeg påstå at det er en overvekt av stiltrekk som gir teksten en hverdagslig, uformell stil i dette utdraget. Mine funn når det gjelder vokabular og grammatiske konstruksjoner støtter opp om denne påstanden.

Jeg har også vist at det finnes både agensløse konstruksjoner og setninger hvor aktørene er synlige i utdraget. Likevel mener jeg at det er en betydelig overvekt av setninger hvor aktørene både er synlige og identifiserte. I så måte holder forfatteren tilsynelatende ingenting skjult, og vi får god innsikt i hvordan ekspedisjonen utviklet seg.

4.5.4.2.3 Konneksjonstyper

Temporale forbindelser finner vi også i dette utdraget særlig i selve narrasjonen, altså at hendelsesforløpet i fortellingen er kronologisk og over tid. Det starter med at ekspedisjonen finner en mystisk stein de ikke vet hva er, før de graver den opp og oppdager at det er en hodeløs, rød statue. Videre finner de flere statuer, blant annet en knelende statue ulikt andre statuer på Påskeøya. Fader Sebastian Englert blir også hovedperson i en fortelling om hvordan han selv gikk rundt og markerte moaier med malingsspann, men han ignorerte støtten Mulloy senere skulle grave opp. Her er det altså et hopp bakover i tid, fra før ekspedisjonen reiste til øya. I narrasjonen er det også mange additive forbindelser som beskriver hva som hendte i situasjonene.

Mot slutten av utdraget skriver Heyerdahl ”nå var vi et langt skritt nærmere målet” og ”nå var vi omsider på talefot med Påskeøyas tause støtter” (103). Her er det et tydelig før/nå-perspektiv hvor ekspedisjonen har gått fra å ha en problemstilling til å nærme seg en løsning.

Heyerdahl minnes også en ekspedisjon til Tiahuanaco hvor både han og den chilenske studenten Gonzalo Figueroa hadde sett før-inkaenes steinfigurer som lignet på funnet av den knelende statuen i Rano Raraku. Her er det et tilbakeblikk som igjen forholder seg temporalt til resten av fortellingen.

I tillegg er det en temporal forbindelse i de to sitatene i starten av utdraget, hvor Fader Sebastian Englert og William Mulloy sammenligner oppdagelsen med tidligere funn av statuer på Påskeøya. Utsagnene ”Dette er det viktigste funn som er gjort på øya i vår tid [...] Denne støtten hører absolutt ikke hjemme på Påskeøya, den hører hjemme i Sør-Amerika” og ”Men den er funnet her [...] og det er det som teller” (100) har en temporal forbindelse ettersom de implisitt sammenligner funnet med fortiden.

Heyerdahl har også inkludert flere frempek i teksten. ”Dette var bare begynnelsen” (100) skriver han – et frempek mot at ekspedisjonen kommer til å gjøre flere lignende funn. Han skriver også ”Om stridene som fulgte, om støttene som falt, og om en tid da øksene hugg i mennesker av kjøtt istedenfor av stein, skulle vi snart få høre frasagn blant øyas levende befolkning” (104). Frempekene forholder seg temporalt til historien ettersom de varsler om noe som skal komme senere i teksten. Gjennom hele *Aku-Aku* benytter Heyerdahl seg av frempek for å hinte om hva som skal skje videre i boken.

Den temporale forbindelsen i dialogen mellom Englert og Mulloy er for øvrig også kontrastiv, ettersom vi finner en sammenligning med bindeordet *men* der. I utdraget finnes flere eksempler på kontrastive forbindelser, og under er en tabell hvor alle disse er samlet.

Kontrastive konneksjonstyper	s.
Det kunne være fingre. Men det var ikke hode [...]	99
Eroria hadde pekt [...] men Fader Sebastian hadde ristet på hodet [...]	99
[...] den hører hjemme i Sør-Amerika. – Men den er funnet her	100
Det var ikke bare en <i>hani-hani</i> allikevel, men hvordan kunne vi ha visst det?	100
Arne begynte gravingen, og tusener hadde gått forbi uten å se [...] *	100
Den var ikke naken [...], men hadde en kort kappe [...]	100
Det tok oss en uke bare å få reist denne kjempen [...] Men så sto den der [...]	101
Men det skjedde ingen ting.	101
Kasimiro og hele gravelaget var enig, men borgermesteren la til [...]	101
– Gamle syn er nye for oss [...] Når en har gått på Påskeøya hele livet, så husker en hver minste ting en ser. Nå husker vi ikke alt vi ser rundt oss, og da er det ikke Påskeøya lenger. *	101
– Ikke alle, men du er en <i>kanaka</i>	101
De innfødte hadde aldri sett noe som lignet [...] Men Gonzalo og jeg [...]	101- 102
Bare i sagnet levde Tiahuanacos forsvunne skapere videre. Men for oss fikk sagnet være i fred.	102
Men nå begynte det å altså dukke opp avvikende statuer på Påskeøya.	103
[...] de hadde ikke skapt de jettstore bystene [men] de hadde laget en rekke enklere figurer [...]	103
Men dette ene spesielle særtrekket [...]	103
De var svære nok [...] men de var større mange av de som [...]	104
Men det var nok kraftigere kost kampen sto om [...]	104

Figur 7: Kontrastive konneksjonstyper

I eksemplene merket med * er den kontrastive forbindelsen noe mer implisitt. Heyerdahl skriver at der Arne Skjølsvold begynte gravingen hadde tusener gått rett forbi, og denne kontrasten er sterk nok til å bli inkludert i skjemaet. Også replikkene fra Pakomio på s. 101 (”Gamle syn er nye..”) har, som dialogen mellom arkeologen og faderen tidligere, en temporal forbindelse i seg, ettersom det er en før-/etter-forbindelse i utsagnene. Men dette før/etter er igjen kontrastivt ettersom det markerer en tydelig forskjell i kunnskapsnivået gjennom dette tidsforløpet.

Det er flere implikative forbindelser i dette utdraget også, og jeg har samlet disse i tabellen under.

Implikative konneksjonstyper	s.
Vi må grave. [fordi] jeg har sett slike firkantete røde støtter [før]	99
Fader Sebastian hadde ristet på hodet og gått videre [fordi] alle statuene på Påskeøya var av én type [...]	99
[...] dette er det viktigste funn som har gjort på øya i vår tid [fordi] denne støtten hører ikke hjemme på Påskeøya [...]	100
De innfødte [...] hadde nå fått enda mere å forundre seg over [fordi] det var ikke bare en hani-hani allikevel [...]	100
Både arkeologer og innfødte glodde like forbauset, og Fader Sebastian og guvernøren måtte igjen hentes [fordi] alt var forskjellig	100
Gamle Pakomio foreslo [...] å gi øya et nytt navn [fordi] – Den er blitt så forandret	101
Da måtte de finne på nye navn for Orongo, Vinapu og Rano raraku også, for ingenting stemte lenger	101
Jeg foreslo at de beholdt de gamle navnene, for det var jo bare gamle syn [...]	101
[...] med en lur mine, som om han nok hadde gjennomskuet [...]	101
Men Gonzalo og jeg så på den nesten som en gammel kjenning. [Fordi] Vi hadde begge vært i Tiahuanaco [...]	102
[...] og alle var helt karakteristiske nettopp for Påskeøya. [For] Utenom denne øya fantes det ikke [...]	102
Nå var vi et langt skritt nærmere målet [fordi] det viste seg at de som bygget [...]	103
Ingen vet. For før grensen var nådd, kom katastrofen [...] og alt falt flatt til jorden. Det var fordi heksen ikke fikk hummer [...]	104
Men det var nok kraftigere kost kampen sto om, for steinkjempenes marsj stanset [...]	104

Figur 8: Implikative konneksjonstyper

I flere av eksemplene har jeg lagt inn et fordi i klammer for tydeligere å vise den implikative forbindelsen.

Disse forbindelsene forekommer ikke som eksplisitt årsak-virkning-argumentasjon i vitenskapelig forstand, men heller som utvikling i historiefortellende forstand.

Jeg vil konkludere med at det finnes innslag av alle de fire konneksjonstypene additiv, implikativ, kontrastiv og temporal i utdraget. I tillegg vil jeg påstå at det er de additive og temporale forbindelsene som best karakteriserer teksten. Igjen vil dette tilsi en deskriptiv og narrativ teksttype, som kjennetegner en beskrivende fortelling. Min påstand er at teksten hverken er sterkt argumenterende eller forklarende, men at disse teksttypene også inngår i fortellingen.

4.5.4.2.4 Språkhandlinger

I utdraget finner vi mange konstativer, altså utsagn om verden. Heyerdahl forteller om scener, funn, arbeid og tilbakeblikk, og igjen er det mange beskrivelser i teksten.

Heyerdahl sier til Mulloy i starten av utdraget ”vi må grave” (99). Dette er et direktiv, en klar ordre om at de må arbeide akkurat på det bestemte området.

Forfatteren har også skrevet inn flere spørsmål i utdraget. ”Var det virkelig fingre, eller var det bare en stein med tilfeldige furer?” (99), ”Hvordan kunne Påskeøyas kjempebyster være inspirert utenfra når det ikke fantes akkurat maken noen andre steder?” (102) og ”Hvor ville dette ha endt til slutt? Hvor ville grensen for det umulige til slutt ha ligget?” (104) er eksempler fra teksten. Det er dog ikke forventet at leseren skal svare på disse spørsmålene, de er heller retoriske enn appellerende. Språkhandlingene er likevel direktiver, og vi finner noen få av disse i utdraget.

Vi finner en kommissiv handling i setningen ”Dette var bare begynnelsen” (100). Her er det en klar oppfordring til leseren om at det vil lønne seg å lese videre, for her kommer noe spennende, og dermed kan ytringen også fungere som direktiv. Setningen tjener som et slags frempek mot videre handling, og som jeg har vist tidligere er dette noe Heyerdahl bruker bevisst i *Aku-Aku*.

Utropet ”Hånden var der!” (99) er som jeg tidligere har nevnt et eksempel på patos i teksten, men det er også en ekspressiv språkhandling. Dette markerer en glede over et vellykket arbeid, og er sterkt markert også med utropstegn. En replikk som ” – Men den er funnet her” (100) indikerer også glede, særlig ettersom den følges av ”lo Bill”. I utgangspunktet er dette en konstativ handling ettersom taleren kommer med et utsagn om verden, men siden dette tydelig er et gledesutbrudd kan vi også kalle dette en ekspressiv. Videre er det ingen flere ytringer som antyder stor glede over funnene, av typen ”Det var helt utrolig!” eller ”Dette var moro!”, til tross for tilsynelatende nye oppdagelser. Dette antyder nok en gang objektivitet og nøytralitet i fortellermåten.

I utdraget finner vi også flere kvalifiseringer. Dette er altså ytringer som skaper ny (institusjonell) virkelighet, og er i forskersammenheng trolig den mest risikable språkhandlingen. Derfor er det ofte lavere modalitet på slike ytringer, ettersom dette er en forsikring mot mulige angrep mot påstanden. Jan Svennevig skriver at man bruker modalitet for å modifisere innholdet i en ytring for at ytringen dermed skal fremstå som mer subjektiv (2001:23). Om det modale hjelpeverbet utelates blir saksforholdet fremstilt som mer objektivt sant, og denne forpliktelsen kan

være problematisk i humanistisk vitenskap. Igjen vil jeg minne om Ken Hylands utspill om at enhver påstand som ikke er gardert sannsynligvis ikke er en påstand om ny kunnskap.

Heyerdahl skriver at ”det viste seg at de som bygget de vakre inka-murene i første periode, de hadde ikke skapt de jettestore bystene fra Rano Raraku som har gjort Påskeøya så berømt” (103). Her presenterer Heyerdahl en ny virkelighetsforståelse ved å tilbakevise antakelsen om at statuene på Påskeøya hadde blitt bygget av de samme som laget fundamentet de sto på. Det er ikke lagt inn noe modalitet med for eksempel et ”sannsynligvis” eller ”trolig”, men påstanden presenteres heller som objektivt sann. Ifølge Hylands påstand som nevnt i kapittel 2 vil dermed ikke denne teorien fra Heyerdahl ikke være gyldig som ny kunnskap, ettersom den nettopp mangler modalitet.

Videre skriver Heyerdahl: ”De små figurene som siden ble stappet inn i muren, [...] hørte hjemme i denne eldste perioden. Så kom annen epoke, hvor lokale skulptører fant på en egen og elegant stil” (104). Her er det igjen tilsynelatende nye opplysninger om historien på Påskeøya, presentert gjennom en kvalifiserende språkhandling også denne gangen uten modalitet. Dette bryter faktisk med de forskningsetiske retningslinjene som understreker at nye funn bør diskuteres internt i academia før de presenteres som endelige. Slik kan vi si at Heyerdahl i dette tilfellet ikke følger normene som det er forventet at en forsker skal.

Det er en klar overvekt av konstative språkhandlinger også i dette utdraget. Vi finner eksempler på både direktiver, kommissiver, ekspressiver og kvalifiseringer, men det er altså de konstative handlingene som dominerer. Nok en gang kan vi si at dette bygger oppunder inntrykket av teksten som en fortelling full av beskrivelser, og disse beskrivelsene er nokså nøytrale i sin utforming.

4.5.4.3 Modelleser

For å identifisere hvem som kan ha vært den ideelle mottakeren for en tekst kan vi bruke Umberto Ecos begrep *modelleseren*. Eco mente at en modelleser ikke bare er en lesertype som teksten forutsetter som samarbeidspartner, men også en som teksten anstrenger seg for å skape (1994:19). Vi kan altså se hvem teksten henvender seg til, og dermed finne ut av hvem som muligens kunne tenke seg å lese den.

Vi vet at boken i Norge hadde et opplag på over 120.000 det første året, og at den ble solgt billigere enn lignende bøker med fargebilder på grunn av Unwins initiativ om å trykke bildene for hele Europa. Dermed kan vi anta at det er nokså mange ulike mennesker som har kjøpt boken i Norge på denne tiden. Det faktum at den også er oversatt til flere språk gjør at også utenlandske lesere vil kunne lese den på eget morsmål.

Først og fremst kan vi slå fast at teksten henvender seg til en lesergruppe som er interessert i oppdagelsesferder, eksotisk kultur og som kanskje allerede kjenner Heyerdahls forfatterskap. Ettersom det ikke finnes vitenskapelige referanser eller sitater i utdraget, og få av disse for øvrig i boken, er det grunn til å anta at modelleseren ikke tilhører et tungt vitenskapelig miljø. Gjennom mine analyser har jeg vist at forfatteren heller tar i bruk lokale legender som bakgrunn for argumentasjon, og at dette gir boken et sterkere preg av å være en fortellende tekst.

I utdraget er det heller ingen oppfordringer til videre forskning, slik at en forbilledlig lese måte er preget av her-og-nå. Teksten får mer et preg av å være til underholdning, noe overvekten av konstative språkhandlinger med deskriptive og temporale konneksjonstyper også kan tyde på. Den hverdagslig uformelle stilen sammen med materialiteten jeg har drøftet tidligere i kapitlet, appellerer også til et bredt publikum.

4.5.5 Analyse III

I denne analysen vil jeg se på henvisninger til andre tekster og hvilken språklig-retoriske strategi vi finner i *Archaeology of Easter Island*. Ettersom det engelske språket har andre regler for grammatiske konstruksjoner kan jeg ikke gå like detaljer inn i disse i denne analysen. Jeg vil likevel peke på noen tendenser i teksten, og jeg mener dette skal være tilstrekkelig for en god komparativ analyse mellom de to bøkene.

Utdraget er skrevet av William Mulloy, og beskriver funnet av den samme røde søylestatuen som i utdrag II. Det er de fagutdannede arkeologene selv som skriver om funnene i rapporten, og Heyerdahl har ikke hatt noe med de fleste delrapportene å gjøre. Likevel er det Heyerdahl som står som redaktør av *Archaeology of Easter Island*, og boken inngår i så måte hans vitenskapelige forfatterskap.

Hensikten med analysen er uansett å se hvordan det samme funnet blir omtalt i en faglig rapport for på den måten å understreke de funnene jeg allerede har gjort i de tidligere analysene.

I utdraget er det flere sitater fra andre tekster. Den språklig-retoriske strategien i disse sitatene er ikke inkludert i min analyse, ettersom forfatteren av *Archaeology of Easter Island* ikke har skrevet dette selv. Selv om jeg tidligere har nevnt at forskeren selv velger ut og distribuerer sitater i teksten, er ikke disse nødvendigvis representative for denne forfatterens skrivemåte.

Der jeg referer til rapporten bruker jeg kun sidetall i parentes.

4.5.5.1 Henvisninger til andre tekster

I utdraget er det flere henvisninger til andre tekster, og særlig J. Linton Palmer blir sitert mye. Palmer besøkte øya i 1868 og gav senere ut *A Visit to Easter Island, or Rapa Nui*. Han blir ikke introdusert i utdraget på noen spesifikk måte, men tidligere i rapporten er han presentert som kirurg, i tillegg til å være den første som eksplisitt rapporterte om at statuene hadde blitt veltet (72-73).

Utdragene fra Palmers tekst er ifølge Mulloy så interessante fordi de trolig omtaler den samme røde statuen som ekspedisjonen fant i Vinapu. Dermed blir henvisningen begrunnet faglig ved at den er relevant for klassifiseringen av funnet.

I utdraget er det også referanser til William J. Thomson som også besøkte øya i 1886. Det er også henvisninger til andre deler av rapporten, blant annet Thor Heyerdahls introduksjon til Påskeøya.

Utdraget fra *Archaeology of Easter Island* henviser altså til flere andre tekster skrevet av besøkende til Påskeøya. Disse besøkende har naturlig nok skrevet om sine erfaringer fra øya, og utdragene er hentet fra bøker hvor forfatterne skriver om statuene. Vi kan dermed regne med at utgivelsene til Palmer og Thomson har vitenskapelig verdi, og ved å sitere disse oppfølger Mulloy et viktig sjangerkrav for vitenskapelige tekster.

I utdraget er det ikke nevnt noen lokale legender. Fokuset er heller på faglige tekster skrevet av besøkende til øya, og dette skaper en større troverdighet til rapporten som vitenskapelige tekst. I *Aku-Aku* så vi at referansene til legender og eventyr svekket inntrykket av boken som vitenskapelig, mens i rapporten er det altså helt motsatt.

4.5.5.2 Språklig-retorisk strategi

4.5.5.2.1 Stil

Det er ikke mange beskrivelser av handlinger i utdraget, og derfor også mange agensløse konstruksjoner. Det er ingen jeg-forteller i utdraget, og heller ingen personlige pronomen. Forfatteren skriver om at "The statue was laid across it face up, and the rest of the excavation [...] was filled with stones which were probably deliberately covered with stones" (133). Her er det ingen informasjon om hvem som har lagt statuen der og fylt opp med steiner rundt. Slik er det i alle beskrivelsene av statuen i hele utdraget. "The statue seems to have been deliberately buried" (133), "it was hidden" (133), "it was buried" (133). Det kommer ikke tydelig frem hvem som har gjemt statuen, og prosessen med å grave den opp får vi heller ikke innsikt i.

Arkeologene er heller ikke nevnt eksplisitt, men i omtalen av hva Palmer har skrevet er aktørene mer synlige. ”Palmer nowhere makes clear [...]” (135) skriver Mulloy, men disse omtalene er unntakene i utkastet.

I utdraget er det nøyaktige mål på hvor stor statuen er, og detaljerte beskrivelser av et hull den har rett under brystet (134). Forfatteren henviser også leseren stadig videre til figurer og vedlegg i rapporten hvor det finnes nøyaktige tegninger og bilder av statuen.

I teksten finner vi mange fagspesifikke ord som ”scoria” (en mørk vulkansk steintype) (133) og ”natural blowout” (133). Funnet blir i hele utdraget omtalt som en statue, og vi finner ikke ord som ”berg troll” eller ”kjempe” denne gangen. Ordene er også affektivt nøytrale, selv om funnet blir omtalt som ”especially interesting” (133). Det er ingen utpreget individuell stemme i teksten, enn heller en profesjonell fagmann som beskriver funnet på en objektive måte.

Sammen med agensløse konstruksjoner, fagterminologi, nøyaktige måleangivelser og konvensjonelle fraser kan vi konkludere med at utdraget har en teknisk og formell stil. Slik legger forfatteren frem saken på en objektiv måte, og han kan senere drøfte funnene nærmere i en diskusjonsdel.

4.5.5.2 Konneksjonstyper

Vi finner alle de fire konneksjonstypene i utdraget fra *Archaeology of Easter Island*. Teksten starter med en påstand om at funnet av den røde statuen er spesielt interessant. Videre følger en forklaring for hvorfor Mulloy mener dette, og argumentasjonen for hvorfor funnet er interessant er derfor implikativt forbundet med påstanden om at det er interessant. Argumentasjonen i seg selv har mange additive forbindelser som forklarer og beskriver funnet.

Det er også en implikativ forbindelse mot slutten av utdraget hvor Mulloy skriver: ”This seems likely, however, for he describes the northwest horn [...]” (135). Det er altså sannsynlig at figuren ekspedisjonen har funnet er den samme som Palmer beskriver fordi det er store likheter mellom Palmers og ekspedisjonens funn.

Hele referansen til Palmer er også knyttet implikativt til klassifiseringen av funnet. Palmer beskrev en statue på en spesifikk måte, derfor antar ekspedisjonen at det er den samme som de har funnet.

Det er også noen kontrastive forbindelser i utdraget. ”The statue projected slightly above ground surface, though earlier it may have been completely covered” (133). Her beskrives statuen som stikkende litt opp av jorda, men det er mulig at den tidligere har vært helt tildekket. Denne forbindelsen er også temporal, ettersom den med et tidsperspektiv beskriver hvordan statuen muligens lå fullstendig skjult tidligere.

Et annet eksempel: ”No evidence of pavement was noted on the surface [...] though something of the sort may be beneath the soil [...]” (135). Her beskriver Mulloy hvordan ekspedisjonen ikke fant noe asfaltert område eller lignende til statuen, men at dette kanskje kan ligge under jordens overflate. Begge disse eksemplene på kontrastive forbindelser drøfter funnet og hvordan det er muligheter for at forholdene rundt statuen er annerledes.

Mulloy trekker inn statuens mulige forhistorie mot slutten av første avsnitt hvor han skriver ”the statue projected slightly above the ground surface, though earlier it may have been completely covered” (133). Denne formuleringen trekker inn et før-/etter-perspektiv, men i tillegg markerer ordet ”though” også en mulig kontrastiv forbindelse.

Forbindelsen mellom henvisningene til Palmer og Thomson og Mulloys tekst er som sagt implikativ, men vi kan se at den også har et tidsperspektiv. Palmer besøkte som tidligere nevnt Påskeøya i 1868, og Thomson i 1886, og ved å inkludere dette i teksten skaper Mulloy en temporal før-/etter-forbindelse. Ekspedisjonen forholder seg til fortiden, ikke bare gjennom de arkeologiske funnene, men også gjennom tidligere omtale av disse.

I delkapittel 4.5.4 Analyse II viste jeg hvordan *Aku-Aku* domineres av deskriptive og temporale forbindelser, og at dette gav utdraget et preg av en fortellende og beskrivende tekst. Vi finner altså temporale forbindelser også i utdraget fra *Archaeology of Easter Island*, men disse har en annen funksjon enn i *Aku-Aku*. I den populære fremstillingen skal disse forbindelsene først og fremst fortelle om et hendelsesforløp som utgjør plottet i boken. I rapporten ser vi derimot at de temporale forbindelsene heller er med på å gi de arkeologiske funnene verdi. Vi får ikke vite noe særlig om hvordan statuen ble oppdaget, annen enn hvordan den lå i jorda, eller

hvordan deltakerne reagerte og hvordan handlingen forløp. Det er kun funnet og hvordan dette forholder seg til fortiden som er interessant i rapporten.

Utdraget fra *Archaeology of Easter Island* har også mange additive forbindelser. Særlig i beskrivelsen av statuen finner vi disse; statuen lå i en oval utgravning, og med ansiktet opp, og den stakk litt opp av jorda, og det ser ut so mat den er gravlagt med vilje (133). Videre står det at statuen er brutt av på tvers over den øvre del av brystet, den er av samme materiale som hodepynten til de større statuene, og kom trolig fra steinbruddet i Puna Pau (134). Statuen beskrives så som 70 cm bred og 60 cm fra front til rygg og omtrent 3.50 meter høy (134).

Det er et sterkere innslag av implikative forbindelser i *Archaeology of Easter Island*, og gjennom disse argumenterer forfatteren for hvorfor funnet er interessant og hvorfor det sannsynligvis er det samme funnet som Palmer beskrev i 1868. Også de kontrastive forbindelsene er tydelig tilstede. Gjennom disse drøfter forfatteren funnet og spekulerer i hvordan forholdene rundt statuen kan ha vært. De temporale forbindelsene er ikke knyttet så sterkt til hendelsesforløpet, men plasserer funnet heller historisk. Dette gjør forfatteren blant annet gjennom referanser til andre besøkende til Påskeøya. I beskrivelsen av funnet er det de additive forbindelsene som dominerer.

Derfor får ikke teksten det samme fortellende uttrykket som *Aku-Aku*, men er heller i større grad en beskrivende og svakt diskuterende tekst. Slik passer utdraget inn i en *results*-del i en rapport strukturert etter IMRAD.

4.5.5.2.3 Språkhandlinger

Den første setningen i utdraget kan fungere som et kommissiv, ettersom forfatteren her påstår at funnet av den røde statuen er spesielt interessant. Dette er en garanti til leseren, og vi forventer videre å få en forklaring på nettopp hvorfor forfatteren mener at funnet er interessant. Det samme kan sies om referansen til Palmer mot slutten av utdraget: "Palmer's remarks about 'altars' are also noteworthy" (135). Også her får leseren en lovnad om at Palmers bemerkning skal utdypes.

Det er ingen spørsmål eller anmodninger i teksten, og dermed finner vi heller ikke direktiver. Vi kan heller ikke finne ekspressiver i teksten. Det er som sagt ingen

informasjon om hvordan deltakerne reagerte på funnet, ingen eksplisitte tegn på jubel eller lettelse.

Utdraget er som sagt dominert av beskrivelser av funnet, og den drøftingen som foregår dreier seg mest om forholdene rundt statuen. Derfor drar ikke forfatteren mange konklusjoner om hvordan funnet forholder seg til innvandringen i Polynesia. Forfatteren konkluderer likevel med at funnet trolig er det samme som Palmer beskriver, og dette er det nærmeste vi kommer en kvalifisering i utdraget. Det er en utdannet arkeolog som skriver denne teksten, og han har nok faglig tyngde til å kunne konkludere med dette. Steinen får dermed større verdi som arkeologisk artefakt.

Utdraget domineres dermed av konstative språkhandlinger, selv om vi også finner eksempler på både kommissiver og kvalifiseringer. I analysen av konneksjonstypene så vi at teksten var beskrivende, argumenterende og forklarende. Med en overvekt av konstative språkhandlinger ser vi også at teksten er nokså objektiv i uttrykket. Forfatteren vil legge frem funnet på en nøytral måte, for så kanskje å drøfte disse i en konklusjon senere. I en IMRAD-strukturert tekst skal nettopp resultatene skilles fra diskusjonen, og dette ser vi i utdraget.

5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Målet for denne oppgaven har vært å undersøke i hvilken grad en fagbok med vitenskapelige pretensjoner kan benytte seg av kompositoriske og stilistisk-retoriske grep som vi vanligvis forbinder med skjønnlitteratur. Jeg har også villet undersøke hvilke litterære sjangre det forhandles mellom i Thor Heyerdahls bok *Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet* (1957), og i hvor stor grad denne skiller seg fra en tradisjonell vitenskapelig rapport.

Aku-Aku er en reiseskildring med vitenskapelige motiver, skrevet for å formidle og underholde om Thor Heyerdahls arkeologiske ekspedisjon til Påskeøya. Gjennom analyser basert på Johan L. Tønnessons partiturmodell har vi sett at boken har et uttrykk som skiller seg fra den typisk vitenskapelige teksten, og i denne oppsummeringen vil jeg gå gjennom noen av de viktigste funnene.

Jeg mener utdragene, og dermed også funnene, er representative for begge bøkens skrivemåte, og at de til en viss grad også betegner Heyerdahls omfattende forfatterskap for øvrig.

Mine funn viser at boken har en struktur som ligner mer på en roman enn en vitenskapelig tekst. Den har en tydelig start med bakgrunn og avreise, en hoveddel hvor oppholdet beskrives og en avslutning hvor ekspedisjonen reiser hjemover. Historien er bygget opp rundt enkeltscener som inneholder både tilbakeblikk og frempek, og som følger en naturlig kronologi. Med én forfatter og én person avbildet understreker forsiden det subjektive perspektivet som finnes i boken. Det er Heyerdahls egne opplevelser og minner fra ekspedisjonen som er handlingen. Boken er også oversatt til en rekke språk som igjen lettere tilgjengeliggjør den for flere lesere.

Arkeologene i *Aku-Aku* er fremstilt som fagpersoner, men de får også roller som karakterer i fortellingen. Dette fordi forfatteren omtaler de med fornavn eller kallenavn, og har et minst like sterkt fokus på dem som på funnene de gjør. Dermed ser vi hvordan Heyerdahl velger å forenkle det faglige gjennom sterkere personliggjøring, slik at leserne lettere kan følge handlingen gjennom boken. Også i bildebruken og billedtekstene kan vi finne eksempler på at aktørene blir viktigere enn de arkeologiske funnene.

I stedet for vitenskapelige referanser bruker Heyerdahl ofte lokale legender fra Påskeøya og Polynesia for å kontekstualisere funnene. Dette er ikke etter vitenskapelige normer, men igjen heller av pedagogiske hensyn til leseren. Slik får historien et sterkere preg av eventyrfortelling enn vitenskap, noe også flere samtidige anmeldere fokuserte på.

Teksten er dominert av temporale og additive konneksjonstyper som indikerer en beskrivende og fortellende tekst. Det er også en klar overvekt av agens-konstruksjoner som tydelig viser hvem som handler i situasjonene. I tillegg finner vi at de fleste språkhandlingene er konstativer, med noen innslag av ekspressiver og kommissiver. Kvalifiseringen i utdrag II er ikke gardert, og med såpass høy modalitet kan vi si at denne er lite vitenskapelig.

I mine analyser har jeg vist hvordan Heyerdahl bruker en uformell og hverdagslig skrivestil i *Aku-Aku*. Han bruker høfrekvente ord i stedet for faguttrykk, dobbel bestemthet i nominalfraser, lokale og spanske ord som en del av sjargongen, samt vage og omtrentlige mål- og mengdeanvisninger. De foranstilte eiendomspronomenene markerer imidlertid en formell stil, men her spiller trolig også 1950-tallets skrivemåte inn.

Dermed kan vi konkludere med at modelleseren som konstitueres i teksten ligger nærmere en skjønnlitterær leser enn en forsker.

Men selv om dette er de dominerende stiltrekkene i boken, er de ikke fullt gjennomførte, og vi finner også eksempler på mer nøyaktige mål- og mengdeanvisninger, enkel bestemthet og kontrastive og implikative konneksjonstyper. Slik ser vi at Heyerdahl i *Aku-Aku* stadig veksler mellom faglig profesjonalitet, objektivitet og drøfting, og en mer popularisert skrivemåte. Noen ganger inkluderer han også vitenskapelige referanser og greier ut om arkeologisk metode. Samtidig legger han sjelden skjul på hvordan han selv og de andre deltakerne er spente og reagerer med glede, lettelse eller overraskelse på funnene de gjør. Andre ganger henviser han til lokale legender som ikke er spesielt vitenskapelige, han bruker omtrentlige måleenheter og språklige bilder på disse. Alt dette bidrar til sjangerforhandlingen i teksten. Henvisningene til Heyerdahls egen forskning, Routledge, Englert og Caillot gir teksten noe vitenskapelig tyngde, og gjør boken til noe mer enn kun en reiseskildring.

Boken er altså dels vitenskapelig reiseskildring, dels spenningshistorie og dels arkeologisk feltrapport. Denne sjangerforhandlingen gjør teksten dynamisk, og vi kan

anta at Heyerdahl bruker dette strategisk som metode for vitenskapsformidling til et bredere publikum.

Heyerdahl skriver seg inn i en europeisk oppdagertradisjon som er delvis imperialistisk i deltakernes hierarkiske inndeling. Han følger også opp en maskulin og dramatisk arv som var typisk for norske reiseskildringer på begynnelsen av det 20. århundre.

Utdraget fra *Archaeology of Easter Island* representerer en alternativ og mer vitenskapelig måte å rapportere om ekspedisjonen. I denne publikasjonen bruker forfatterne langt mer implikative og kontrastive konneksjonstyper som gir teksten et sterkere preg av drøfting og diskusjon. Vi finner også temporale forbindelser i rapporten, men disse har ikke den samme fortellende funksjonen som i *Aku-Aku*. Derimot brukes de for å klassifisere og gi verdi til funnene gjennom å sette dem i en relevant historisk kontekst.

I rapporten er det også tydeligere henvisninger til andre forskere som har besøkt Påskeøya, undersøkt andre øyer i Stillehavet, eller som har forsket på søramerikansk historie. Disse er i tillegg samlet i en omfattende litteraturliste bakerst i rapporten. Dette er en mer vitenskapelig måte å rapportere om ekspedisjonen på enn den vi finner i *Aku-Aku*, og rapporten henvender seg tydeligere til en lesergruppe som tilhører arkeologifaget.

Mine analyser viser hvordan Thor Heyerdahl driver vitenskapsformidling til et bredt publikum. Hans bøker har solgt i et titalls millioner eksemplarer verden over, og han er en av de mest kjente nordmenn som har levd i det 20. århundre. Hans største kommersielle suksess *Kon-Tiki ekspedisjonen* er kanonisert i den norske litteraturhistorien, og nylig ble det produsert en fiksjonalisert rekonstruksjon av ekspedisjonen for kinolerretet.

I denne analysen har jeg forsøkt å gå i dybden på hans populære forfatterskap, noe som pussig nok ikke har blitt gjort tidligere. Som eksponent for alternativ vitenskapspraksis var han kontroversiell i mange miljøer, men som retoriker, forfatter og formidler har han likevel skrevet seg inn i verdenshistorien.

6. LITTERATUR

Analyseobjekter

Heyerdahl, Thor (1957): *Aku-Aku. Påskeøyas hemmelighet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Heyerdahl, Thor & Edwin N. Ferdon jr. (red.) (1961): *Archaeology of Easter Island. Reports of the Norwegian Archaeological Expedition to Easter Island and East Pacific. Vol. I*. København: Gyldendal

Sekundærlitteratur

Andersson, Axel (2010): *A Hero for the Atomic Age. Thor Heyerdahl and the Kon-Tiki Expedition*. Oxford: Peter Lang

Asdal, Kristin m.fl. (2008): *Tekst og historie. Å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget

Bakken, Jonas (2007): "Kunsten å overtale sine forskerkolleger – en introduksjon til vitenskapsretorikken" *Arr. Idéhistorisk tidsskrift nr. 1/2007*

Berge, Kjell Lars (1998): "Å skape mening med språk – om Michael Halliday og hans elevs sosialesemiotikk". I: Kjell Lars Berge, Patrick Coppock & Eva Maagerø (red.) (1998): *Å skape mening med språk. En samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan og J.R. Martin*. Oslo: LNU/Cappelen Akademisk Forlag

Breivega, Kjersti Rongen (2003): *Vitskaplege argumentasjonsstrategiar. Ein komparativ analyse av superstrukturelle konfigurasjonar i medisinske, historiske og språkvitskaplege artiklar*. Norsk sakprosa (skrift nr. 8), INL, (Universitetet i Oslo)

De nasjonale forskningsetiske komiteer (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo

De nasjonale forskningsetiske komiteer (2007). *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi*. Oslo

Eco, Umberto (1994): "Å gå inn i skogene". I: Umberto Eco (1994): *Seks turer i fortellingenes skoger*. Oslo: Tiden

- Evensberget, Snorre (1984): "Bøker over alle grenser. Begynnelsen på et bok-eventyr". I: Arnold Jacoby (red.) (1984): *Thor Heyerdahl. Festskrift til 75-årsdagen – 6. oktober 1989*. Larvik: Sjøfartsmuseet
- Evensberget, Snorre (1994): *Thor Heyerdahl. Oppdageren*. Oslo: J.M. Stenersens Forlag
- Force, Roland W. (1959): Ikke-titulert anmeldelse av *Aku-Aku* i *American Anthropologist*, vol. 61 nr. 4/1959 Blackwell Publishing
- Grepstad, Ottar (1997): *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Halliday, Michael (1998): "Registervariasjon". I: Kjell Lars Berge, Patrick Coppock & Eva Maagerø (red.) (1998): *Å skape mening med språk. En samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan og J.R. Martin*. Oslo: LNU/Cappelen Akademisk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1938): *På jakt efter paradiset. Et år på en sydhavsøy*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1948): *Kon-Tiki ekspedisjonen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1952): *American Indians in the Pacific. The Theory Behind the Kon-Tiki Expedition*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1968): *Sjøveier til Polynesia*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1970): *Ra*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1989): *Påskeøya. En gåte blir løst*. Oslo: Ekstrabokklubben
- Heyerdahl, Thor & Arne Skjølsvold (1990 [1956]): *Archaeological Evidence of Pre-Spanish Visits to the Galapagos Islands*. Oslo: The Institute for Comparative Research in Human Culture
- Heyerdahl, Thor (1993): *Pyramidene i Tucume*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Heyerdahl, Thor (1998): *I Adams fotspor. En erindringsreise*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Jacoby, Arnold (1965): *Señor Kon-Tiki. Boken om Thor Heyerdahl*. Oslo: Cappelen
- Johansen, Øystein Kock (2003): *Thor Heyerdahl. Vitenskapsmannen, eventyreren og mennesket*. Oslo: Cappelen
- Kjørup, Søren (2008): *Menneskevidenskabernes. Humanioras historie og grundproblemer. Bind I*. Roskilde Universitetsforlag
- Kjørup, Søren (2008b): *Menneskevidenskabernes. Humanistiske forskningstraditioner. Bind II*. Roskilde Universitetsforlag

- Krogman, Wilton M. (1958): Anmeldelse av *Aku-Aku* i *Chicago Sunday Tribune* (21.9.1958)
- Kvam, Ragnar jr. (2005): *Thor Heyerdahl. Mannen og havet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Kvam, Ragnar jr. (2008): *Thor Heyerdahl. Mannen og verden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Melberg, Arne (2005): *Å reise og skrive. Et essay om moderne reiselitteratur*. Oslo: Spartacus
- Miller, Carolyn (2001 [1984]): "Genre som sosial handling". I: *Rhetorica Scandinavica*, nr. 18/2001. Rhetor Förlag
- Næss, Arne (1966): *Logikk og metodelære. En innføring*. (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget
- Pratt, Mary Louise (2008): *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation* (2. utg.). New York: Routledge
- Ralling, Christopher (1989): *Thor Heyerdahl. Eventyret og livsverket*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Searle, John R. (1975): "A Taxonomy of Illocutionary Acts". I: Keith Gunderson (red.) (1975): *Language, Mind, and Knowledge*, vol. 7. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Searle, John R. (1979): *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press
- Skjølsvold, Arne (1994): "Archaeological Investigations at Anakena, Easter Island". I: Arne Skjølsvold (red.) (1994): *Archaeological Investigations at Anakena, Easter Island*. Occasional Papers, vol. 3. Oslo: Kon-Tiki museet
- Skolmen, Roar (2000): *I skyggen av Kon-Tiki*. Oslo: N. W. Damm & Søn
- Snow, Charles Percy (2008 [1959]): *De to kulturer*. Oslo: De norske Bokklubbene
- Svennevig, Jan (2001): *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo: LNU/Cappelen Akademisk Forlag
- Svennevig, Jan (2001b): "Abduction as a methodological approach to the study of spoken interaction" *NORskrift. Tidsskrift for nordisk språk og litteratur* nr. 103/2001 INL, Universitetet i Oslo
- Sørbø, Jan Inge (1991): *Offentleg samtale. Innføring i presse-etiske grunnspørsmål*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Sørum, Arve (1998): "Et maskulint prosjekt: norske reiseskildringer". I: Egil Børre

- Johnsen & Trond Berg Eriksen (red.) (1998): *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind II 1920-1995*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tønnesson, Johan L. (2004): *De fire teksttypene - en kort forelesning beregnet på studentene i NOR1105 Språkstruktur og tekst* (Upublisert manus distribuert til studentene), Universitetet i Oslo
- Tønnesson, Johan L. (2012): *Hva er sakprosa?* (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget

Muntlige kilder

- Hessen, Dag O. (13.11.2012) *Kommentar til Kvams foredrag* [Norsk biografisk selskap - Nasjonalbiblioteket, Oslo]
- Kvam, Ragnar jr. (13.11.2012) *Thor Heyerdahl – forsker eller fantast?* [Foredrag i Norsk biografisk selskap - Nasjonalbiblioteket, Oslo]

7. VEDLEGG

Utdrag I – *Aku-Aku* (1957)

180

Aku-Aku

Fjerde dagen nede i krateret satt vi og forseglet alle våre prøveglass med smeltet parafin, da skipperen kom klatrende ned i vulkanen med beskjed om at Arne hadde gjort en ny oppdagelse i Rano Raraku. Han hadde gravet ut kroppen på en kjempestøtte som sto med hodet over bakken, og på brystet av figuren var det bilde av en veldig sivbåt med tre master og flere seil. Fra båtens dekk gikk det en lang line ned til en skilpadde som var avbildet på kjempens mave.

Vi pakket sammen og fulgte skipperen opp fra Rano Kaos underverden, og mens Thor flyttet opp til Eds ruinby, dro jeg selv til Rano Raraku i jeepen. Arne viste meg sitt nye funn, omkranset av alle sine innfødte gravere, som lyste av stolthet og ærefrykt over den gamle farkosten som fisket skilpadde på *moaiens* mave. De var alle sikre på at det var Hotu Matuas eget skip som her kom for dagen. Han var landet på øya med flere hundre mennesker ombord på sine to farkoster, som var så romslige at Oroï, Hotu Matuas verste fiende, hadde gjemt seg som blindpassasjer ombord på den ene. I dag fantes det ikke *honu* eller skilpadder på øya, men da Hotu Matua kom, ble en av hans menn såret da de prøvde å fange en stor en på stranden i Anakena.

Det første som slo meg, var at det som lå foran oss nede i bakken, minnet påfallende om før-inkaenes røde søylestatuer i Andesfjellene. Det skjeggete hodet på Kon-Tiki-flåtens seil hadde jeg kopiert fra nettopp en slik firkantet søyle som forestilte en mann, og den var også hugget ut av en slik utsøkt rød og grovkornet stein akkurat som denne.

To-fire-fem, to-fire-fem. Det kunne være fingre. Men det var ikke hode eller andre menneskelige drag å se.

— Bill, sa jeg, — vi må grave. Jeg har sett slike firkantete røde støtter ved Titicacasjøens bredd!

Fader Sebastian hadde engang stanset ved denne steinen da han gikk rundt med Eroria og malte nummer på alle Påskeøyas stående og liggende støtter. Eroria hadde pekt på stripene som lignet på fingre, men Fader Sebastian hadde ristet på hodet og gått videre med sin malerpøs. Alle statuene på Påskeøya var av én type, og ingen så ut som den firkantete, røde steinen nede i bakken der.

Vi grov forsiktig en dyp grøft i den seige torven rundt hele steinen, og med murerskje og fingre arbeidet vi oss langsomt inn mot sidene av søylen. Var det virkelig fingre, eller var det bare en stein med tilfeldige furer? Jeg var selv så spent at jeg holdt pusten da jeg flådde unna den første lange torvremsen som dekket det som burde være en hånd. Hånden var der! Underarm og overarm kom også til syne oppover hele den ene siden av steinen, og på den andre siden var det likedan. Det var en statue av hittil helt ukjent type på Påskeøya, bare hodet var slått av, og et dypt hull var boret på hjertets plass i brystet. Figuren hadde til og med korte ben.

Vi slo Bill på skuldrene og ristet ham i neven. Fader Sebastian som var sjef for Påskeøyas tause, gamle garde, var mere oppskaket enn noen annen over denne nye tilvekst av en firkantet, rød soldat.

— Dr. Mulloy, dette er det viktigste funn som er gjort på øya i vår tid, sa han. — Denne støtten hører absolutt ikke hjemme på Påskeøya, den hører hjemme i Sør-Amerika.

— Men den er funnet her, lo Bill, — og det er det som teller.

Med taljer og heisekran og tyve mann som dro, fikk vi reist den røde støtten så den sto med sine korte, klumpete ben nede i et hull i bakken. De innfødte som halte og dro, hadde nå fått enda mere å forundre seg over. Det var ikke bare en *hani-hani* allikevel, men hvordan kunne vi ha visst det?

Dette var bare begynnelsen. Like etter grov Ed en merkelig, liten, smilende figur opp av bakken i et helt ukjent tempel han avdekket ved fuglemennenes ruinby på toppen av Rano Kao. Fader Sebastian, guvernøren og massevis av innfødte valfartet dit opp for å se. Og der Arnes lag arbeidet, ved steinbruddet i Rano Raraku, kom også de merkeligste ting for dagen. Mest imponerende var en diger figur som var like fremmedartet for Påskeøya som den røde støtten i Vinapu. En liten uskyldig stein med to øyne var alt som stakk frem i dagen da Arne begynte gravingen, og tusener hadde gått forbi uten å se at steinen stirret, og uten å ane at det var mere under bakken. Øynene tilhørte et digert bergtroll på ti tonn, som lå skjult på ryggen og bare tittet så vidt med øynene opp av gresset.

Et tykt lag avfallsgrus med masser av utslitte steinøkser fra det forlatte steinbruddet i berget ovenfor, hadde begravet denne kjempen, og da vi fikk den frem i dagen, hadde den ikke et eneste trekk til felles med sine blinde, bysteformede naboer i omegnen. Både arkeologer og innfødte glodde like forbauset, og Fader Sebastian og guvernøren måtte igjen hentes. Alt var forskjellig. Denne figuren hadde også underkropp og ben, den var skulpturert i en livaktig, knelende stilling, med en fyldig bak anbragt på hælene og med hendene hvilende på knærne. Den var ikke naken som de andre, men hadde en kort kappe eller *poncho* på, med firkantet åpning for halsen. Hodet var rundt med fippskjegg og kuleøyne, og med sine små pupiller stirret figuren frem for seg med et fremmedartet uttrykk som ingen før hadde sett på Påskeøya.

Det tok oss en uke bare å få reist denne kjempen ved hjelp av jekk og jeep og taljer og kraner og masser av sjøfolk og befippete innfødte. Men så sto den der en dag, i sin ydmyke, knelende stilling, og stirret drømmende opp mot himmelhvelvet. Det var som den stirret efter fremmede planeter, efter en verden som var vekk. Hva hadde vel den å gjøre med oss uinnviede fremmede, hvor var alle dens gamle trofaste tjenere? Og hvem var disse stive, langnesete figurene oppe i berget, hvis barselgrus hadde begravet hans egen person?

Da den nyreiste sto der, som en fremmed blant fremmede, tok karene hatten av seg en efter en og tørket svetten. Så stilte de seg opp for å glo på figuren, som om de ventet at noe skulle skje. Men det skjedde ingen ting, figuren sto der bare ubevegelig og ignorerte alle.

Gamle Pakomio foreslo stillferdig at nå var det på tide å gi øya et nytt navn, nå var det ikke Rapanui eller Påskeøya lenger. — Det er blitt så forandret alle steder, sa han. Kasi-miro og hele gravelaget var enig, men borgermesteren la til at da måtte de finne på nye navn for Orongo, Vinapu og Rano Raraku også, for ingenting stemte lenger. Jeg foreslo at de beholdt de gamle navnene, for det var jo bare gamle syn som kom for dagen igjen.

— Gamle syn er nye for oss, Señor Kon-Tiki, sa Pakomio.
— Når en har gått på Påskeøya hele livet, så husker en hver minste ting en ser. Nå husker vi ikke alt vi ser rundt oss, og da er det ikke Påskeøya lenger.

— Så kan dere jo kalle øya «Verdens Navle», *Te Pito o te Henua*, sa jeg spøkefullt.

Alle lyste opp, nikket og lo gjenkjennende.

— Det kalte de øya vår i gammel tid, du visste det, sa borgermesteren nysgjerrig smilende.

— Det vet jo alle, sa jeg.

— Ikke alle, men du er en *kanaka*, kom det fra en gamling som sto bak støtten og nikket med en lur mine, som om han nok hadde gjennomskuet grunnen til min viten.

De innfødte hadde aldri sett noe som lignet denne nye giganten som plutselig sto knelende iblant dem, bragt opp av jor-

dens skjød. Men Gonzalo og jeg så på den nesten som en gammel kjenning. Vi hadde begge vært i Tiahuanaco, førinkaenes eldste kultus-senter i Sør-Amerika, og der hadde vi sett lignende knelende steinkjemper, som godt kunne vært hugget av samme mester, så like var de i stilart, ansiktsdrag og stilling. I over tusen år hadde de stått knelende i Tiahuanaco, sammen med den skjeggete røde figuren og andre stolpe-stive firkantsøyler av mystiske menn, omgitt av de mest gigantiske og best tilskårne mursteinsblokker som Inka-riket kan by på. Ja, i hele det gamle Amerika finnes ikke make til imponerende megalittarbeide. Tiahuanacos største tilskårne blokker veier over hundre tonn, vekten av ti store jernbanevogner trukket med hjulene i været, og de er transportert kilometer på kilometer over sletten. Gigantiske firkantsteiner er fraktet omkring i hele nabolaget, reist på høykant og løftet opp på hverandre som om de var tomme pappkartonger, og midt blant disse ruinene av murer og terrasser har de gamle mesterne satt igjen alle sine merkelige statuer i menneskeform. Den største er åtte meter høy, de mange andre er adskillig mindre, selv om de alle har overmenneskelige dimensjoner. Tiahuanaco ligger der gåtefull og forlatt med alle sine statuer og tilskårne blokker, og inkaene sier selv at sånn lå ruinene der uten eier den gang den første inka kom til makten. De gamle eierne hadde forlengst tatt vandringsstaven fatt og overlatt valplassen til Uru- og Aymara-indianernes primitive stammer. Bare i sagnet levde Tiahuanacos forsvunne skapere videre. Men for oss fikk sagnet være i fred. Vi grov i jorden etter nakne fakta, og det vi fant var tause steinmenn. Kanskje sagnene siden kunne komme som levende pust og blåse liv i nesen på døde figurer.

Et av mysteriene ved Påskeøyas støtter hadde vært at alle var innbyrdes like, og alle var helt karakteristiske nettopp for Påskeøya. Utenom denne øya fantes det ikke noe i hele verden som var akkurat maken, selv om det var et begrenset belte med forlatte statuer i menneskeform helt fra Mexico ned til Peru og Bolivia og de aller nærmeste øyene i Polynesia. Hvordan kunne Påskeøyas kjempebyster være inspirert utenfra når det ikke fantes akkurat maken noen andre steder?

Mangelen på dubletter i verden for øvrig hadde fått de fleste forskere til å mene at idéen var oppstått uavhengig av omverdenen på denne lille øya, hvor gigantisk og uforståelig hele foretagendet enn var. De mere fantasifulle tok tilflukt til et sunket kontinent; lignende statuer måtte finnes på havets bunn.

Men nå begynte det altså å dukke opp avvikende statuer på Påskeøya. Inne i muren på flere av *ahuene* fant vi også et stort antall usedvanlige figurer, som delvis var slått i stykker og bare var brukt som byggestein og fyll i annen kulturrepoke, dengang de klassiske murene ble ombygget og de gigantiske statuene fra Rano Raraku ble hentet og satt som ruvende monumenter oppe på toppen. Fader Sebastian kom også plutselig på et par mannshøye figurer av hard, svart stein; den ene hadde han sett innemurt som grunnstein i fasaden på en gammel *ahu*, bare ryggen stakk frem. Og midt inne i selveste landsbyområdet hjalp Fader Sebastian og de innfødte oss med å stable en diger rusk på bena. Det viste seg også å være en primitiv type hvis make ingen hadde sett, og den var av samme røde bergarten som den hodeløse figuren i Vinapu.

Nå var vi et langt skritt nærmere målet, annen brikke i puslespillet var snart på plass. Det viste seg at de som bygget de vakre inka-murene i første periode, de hadde ikke skapt de jettestore bystene fra Rano Raraku som har gjort Påskeøya så berømt. De hadde laget en rekke enklere figurer med rundt hode og digre øyne, snart i rød tuff og snart i svart basalt, men også i den gulgrå vulkanske steinen som ble så populær i annen periode. Disse støttene var oftest ikke stort større enn en mann, og hadde ingen eiendommeligheter til felles med Påskeøyas berømte kjemper, bortsett fra det faktum at de alltid holdt hendene i stram posisjon på maven, slik at fingrene pekte mot hverandre. Men dette ene spesielle særtrekket var også typisk for en lang rekke av før-inkaenes gamle steinmenn, og for statuene på naboøyene ute i Polynesia.

Nå var vi omsider på talefot med Påskeøyas tause støtter. Det var de hodeløse og ydmykt innemurte som først begynte å sladre; og siden plapret de løs, de hovmodige andre på toppen

også, helt opp til bruddet i berget. Steinstatuene hadde begynt med et pust fra utenverdenen, som bragte idé og teknikk til øya sammen med murene. De små figurene som siden ble stappet inn i muren, den hodeløse røde på sletten i Vinapu og den store, knelende som lå begravet under avfallsgrusen ved Rano Rarakus fot, hørte hjemme i denne eldste perioden. Så kom annen epoke, hvor lokale skulptører fant på en egen og elegant stil. Digre kolosser med rødt hår ble skulpturert og bragt opp på toppen av de ombygde murene. Med erfaringen øket kolossene stadig i dimensjon, de ble større og større, stadig større. De var svære nok, de som var reist på murene, men de var større mange av de som var underveis, enda større var enkelte av de som sto ved vulkanens fot og ventet på å få ryggen pusset, og den største av alle var den syv etasjer høye giganten som lå uferdig i bruddet med ryggen fast i berget.

Hvor ville dette ha endt til slutt? Hvor ville grensen for det umulige til slutt ha ligget? Ingen vet. For før grensen var nådd, kom katastrofen som stanset steinkjempenes stadig villere marsj, og alt falt flatt til jorden. Det var fordi heksen ikke fikk hummer, trodde øyas befolkning i dag. Men det var nok kraftigere kost kampen sto om, for steinkjempenes marsj stanset da tredje epoke tok til, og kannibalenes marsj begynte.

Dagens befolkning på øya er det ferskeste skudd på den seirende krigerstammen fra tredje epoke. Det gikk nok ikke helt fredelig for seg da dens polynesiske aner omsider nådde frem til Påskeøya på sitt krigerske seierstog fra palmeøyene i vest. Om stridene som fulgte, om støttene som falt, og om en tid da øksene hugg i mennesker av kjøtt istedenfor av stein, skulle vi snart få høre frasagn blant øyas levende befolkning. Denne epoken hadde deres egne forfedre virkelig vært med om. Tredje epoke var ennå ikke død, selv om fred og fordragelighet hersket på øya i dag.

THE CEREMONIAL CENTER OF VINAPU

The red scoria statue buried to landward of the *ahu* ramp, and about 14.50 m. north of the mid-line, is especially interesting. It lay in an ovoid excavation, or perhaps natural blowout or other hole in the Middle Period ramp surface. Several similar depressions filled with stones lie to the south (Fig. 133). This depression was nearly circular with gently sloping sides, and was originally about 5 m. in diameter. The statue was laid across it face up, and the rest of the excavation on either side of the statue was filled with stones which were probably deliberately covered with dirt. The statue projected slightly above ground surface, though earlier it may have been completely covered. The statue seems to have been deliberately buried. Possibly it was hidden after the discontinuance of some practice associated with it. There is no archaeological evidence that it ever stood at or near the position where it was found.

The possibility that it was buried in some sort of natural depression, perhaps resulting from lack of maintenance of the *ahu* ramp, is suggested by the fact that there are several other similar depressions to the south of this which are also filled with stones (Fig. 133).

THE CEREMONIAL CENTER OF VINAPU

The statue itself is a basalar fragment broken transversely across the upper part of the breast. It is of material identical with that from which the topknots are made and, like these, probably came from the quarry at Puna Pau. The shape is that of a rectanguloid pillar about 70 cm. wide by 60 cm. from front to back. The fragment is about 3.50 m. long. The general treatment of the arms, hands, breast, and navel is similar to that of the large statues at the *ahu* with the exception of the fact that the whole is executed on a rectangular foundation, and the hands are much less stylized. Just under the breast in the mid-line is a vertically oriented ovoid hole about 10 cm. long, 4 cm. wide, and 10 cm. deep. There is a somewhat similar though more irregular hole just above the breast. They appear to be deliberate (Fig. 133, Pl. 13 d and 14).

Considerable insight into the history of this statue, as well as other features, comes from remarks by Palmer, who visited the site in 1868. Although briefly referred to earlier (Heyerdahl, this vol., p. 73), his remarks are sufficiently important to the present study to be included here in full:

"On Tuesday I went (with Commodore Purvis) to Ovinapoo (i.e. the platform) at the other side of the island (see Chart) . . . On getting to the platform we found the whole place in ruins, the images thrown down long since. The platform was at least 60 feet long, made of huge dressed blocks of lava from 7 to 8 feet long, fitted together without mortar, and not plane, but slightly rounded. Since the images have fallen there has been built under three of them, whose chests were just visible in the twilight, a crypt, to which there are two entrances, just big enough to crawl into. We found many bones; they were stout; but on putting the skeleton together, I found the man would not have been more than 5 1/2 feet high, but very muscular. I could not feel sure of the date of the skulls, one of which resembled the New-Zeeland heads. The images were all on their faces, which were hidden in the earth and rubbish, all falling N.W. They were comparatively small, 16 to 17 feet high, of grey conglomerate lava. Their hats (?) made of red vesicate lava (and which came from only one quarry on the island) were much decayed by the weather. Near the platform, and of the same material as the hats, was a queer pillar with a saddle shaped top, on which the 'dead' (probably victims) were exposed. I saw a lot of burnt bones at its base. Further along was a very well made one. There is also another pillar, about which I don't like to hazard a conjecture; also a cemetery (Papa-koo)." (Palmer, 1868, pp. 373-374).

"These platforms are strewn with human bones in all parts. They were old and weatherworn, but did not seem

to have been burnt. The images all thrown down and mutilated. At Winipoo, we were able to enter the crypt, and found several skeletons there.

"*The Altar* — At a little distance from the terrace, and near the central line, was a pillar, or cylinder, of red tufa. It stood on an area paved with smooth boulders. It was placed on a pedestal made of the same kind of stone as itself. It was about six feet in height and about as much in diameter. The top was flat, cut away a little on each side so as to form a kind of step. On it were two skulls of youths, seemingly twelve or fourteen years old. They were very weatherworn and the faces were placed looking toward the platform.

"*Cremation Stone* — Again in a direct line landwards, and about a hundred yards away, was a saddle-topped pillar. These pillars were used for the offering of burnt sacrifice. The finest I saw was at Winipoo. It was a squared block of the same red tufa, about eight and a half feet high. The top leaned forward and ended in two *horns*, so to say, on each of them was traced in low relief, a human head, with a saddle shaped interval between them. It seemed, therefore, a two-headed man. The arms are rudely traced, as well as the fingers, which clasp the hips. The navel is strongly marked. It stood on an area, paved in the same way as the altar. We found burnt bones there and were distinctly told by the natives what was its use.

"I almost wonder that this is not noticed by Captain Cook, as this is the platform he visited, and found the images on it erect; and he has given their names also." (Palmer, 1875, pp. 283-284).

Palmer also includes with the above the earlier mentioned sketch of the pillar which is reproduced here as Figure 8. He further writes:

"Again, in a direct line from this, landward, at about 80 to 100 yards from the platform is one of the low, slanting, saddle topped pillars used for cremation (burnt sacrifice). It is also of red tuff, but was not more than 4.5 or 5 feet high. The finest I saw was at Winipoo of which I append a description. In a paved area, similar to that of the last described pillar, is a pillar of red tuff 3.5 feet squared and 8.5 or 8.75 feet high. The top projects, forwards, and ends in two horns, with a deep saddle shaped notch between them; each horn has a face traced on it, in low relief — face surmounted with a crown (*hau*), but that to the northwest had crumbled away (from the action of fire). The projecting part is terminated at the breast, and lower down a round projecting navel is marked. Just above, where the pillars join the area, the fingers are sculptured, in low relief, flat, and clasping the hips as in the images.

"We were told that *heaka* (victims) were burnt here, and

THE CEREMONIAL CENTER OF VINAPU

at the foot of one of these pillars at Winipoo we found many burnt bones. The pillars were in number at least one for every image-platform." (Palmer, 1868, p. 178).

The statue in Palmer's above mentioned figure is enough like the one discovered at Ahu No. 2 to be the same. Palmer nowhere makes clear whether or not this is the one which received the bulk of the discussion above. This seems likely, however, for he describes the northwest horn as having been eroded by fire and this feature appears in his figure. If the statue under discussion is the one in the figure, and if the one in the figure is the one discovered at Ahu No. 2, then it apparently stood originally surrounded by a paved area some 80 m. to landward of Ahu No. 1 (Fig. 128). No evidence of pavement was noted on the surface in this locality, though something of the sort may be beneath the soil in an area not investigated. Alternatively, the one discovered may have been another such statue, which stood originally to landward of Ahu No. 2. Palmer's statement, "Further along was a very well made one" suggests this. Approximately 45 m. to landward of the center of Ahu No. 2 lies the previously described group of scattered stones which might originally have been a pavement (Fig. 128, no. 9). This may have been the original location of the discovered statue. The fact that if the stone group was originally a pavement it would appear to have been deliberately destroyed, accords with the apparently deliberate burial of the statue.

Significant facts that emerge are that the discovered statue, or one very like it, was still standing as late as 1868 to landward of Ahu No. 1, and that a similar one, which might be the discovered statue, was also standing probably to landward of Ahu No. 2. Furthermore, the probability is high that these statues still had enough significance to people after that time for one to be pulled down and deliberately buried.

As cited elsewhere (Heyerdahl, this vol., pp. 83-84), Thomson, upon his visit to the island in 1886, has some general comments about "sacrificial stones" erected in the rear of some of the best preserved *ahu*. They are said to consist of a single shaft from five to ten feet high, with a cross section squared to 3 1/2 or 4 feet, and are generally of vesicular lava, but occasionally of the same material as either the statues or the topknots. The sides and plinth were covered with weathered figures sculptured in low relief. Evidences of fire on top of these stones were plain in 1886, but the charred bones were those of recently introduced sheep and cattle.

Palmer's remarks about 'altars' are also noteworthy. The structure he describes apparently once stood somewhat to landward of Ahu No. 1. No evidence of it was recovered at the time of excavation. He mentions no

similar structure to landward of Ahu No. 2, but one is reminded of the topknot surrounded by a pavement. If it is a topknot, it must be a Late Period structure.

Other than the structures already described there is no evidence as to what use may have been made of the plaza in Late Period times.

During the Late Period there was additional deposition about the peripheries of the *ahu*. The extent of this is shown in Figure 22.